

Міністерство освіти і науки України
Донбаський державний педагогічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 10

Частина I

Слов'янськ – 2020

Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології: збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глуценка]. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. Вип. 10. Частина I. 190 с.

Редакційна колегія

- Глуценко В. А.** – доктор філологічних наук, професор (головний редактор) (Донбаський державний педагогічний університет)
- Біличенко О. Л.** – доктор наук із соціальних комунікацій, професор (Донбаський державний педагогічний університет)
- Бріцин В. М.** – доктор філологічних наук, професор (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України)
- Буніятова І. Р.** – доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка)
- Габідулліна А. Р.** – доктор філологічних наук, професор (Горлівський інститут іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету)
- Загнітко А. П.** – доктор філологічних наук, професор (Донецький національний університет імені Василя Стуса)
- Іванова Л. П.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)
- Казаков І. М.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Кудрявцева Л. О.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
- Марченко Т. М.** – доктор філологічних наук, професор (Горлівський інститут іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету)
- Матвєєва Н. П.** – доктор філологічних наук, професор (Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
- Маторіна Н. М.** – кандидат філологічних наук, доцент (науково-технічний редактор) (Донбаський державний педагогічний університет)
- Мойсієнко А. К.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
- Овчаренко Н. І.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Просалова В. А.** – доктор філологічних наук, професор (Донецький національний університет імені Василя Стуса)
- Синиця І. А.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний лінгвістичний університет)

Пропоновані науково-методичні студії з мовознавства, літературознавства, методики викладання мови та літератури у ЗВО педагогічного спрямування та загальноосвітніх закладах присвячено актуальним проблемам сучасної лінгвістики, дидактики та літературного процесу.

Результати репрезентованих наукових розвідок можуть стати в нагоді лінгвістам, літературознавцям, викладачам, учителям, аспірантам і студентам.

The presented scientific methodological studies on Linguistics, Theory and History of Literature, Methodology of teaching language and literature in pedagogical institutions of higher education and comprehensive schools deal with the topical issues of modern Linguistics, Didactics and Literature Process.

The results of the research investigations suggested will be useful to linguists, literary scholars, lecturers, teachers, post-graduate students, undergraduate students seeking a Bachelor's or a Master's degree.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21219–11019Р, видано 04.03.2015 р. (УКРДЕРЖРЕЄСТР)
Друкується за рішенням Вченої ради Донбаського державного педагогічного університету
(протокол № 5 від 26.12.2019 р.)

ЛІНГВІСТИЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Глуценко В.

– доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'0 + 811.161.1'0

У ВИТОКІВ ІСТОРИЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ: ПАВЛО ЖИТЕЦЬКИЙ

Значним внеском не тільки в україністику, а й у славистику в цілому стала книга П. Г. Житецького «Очерк звуковой истории малорусского наречия». Саме Житецькому належить заслуга постановки проблеми зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови і тим самим в історії слов'янських мов узагалі. Теза Житецького про те, що в слов'янських мовах та в їхній історії «бідний» вокалізм поєднується з «багатим» консонантизмом і навпаки, заклала основи історичної типології слов'янських мов (на фонологічному рівні) і виявилася дуже продуктивною в мовознавстві ХХ ст. Вона стала основою поділу слов'янських мов на два типи – вокалічний і консонантний, які було інтерпретовано як у синхронічному, так і в діахронічному аспекті (О. В. Ісаченко, К. В. Горшкова, В. В. Іванов, В. В. Колесов).

Ключові слова: історія української мови, зв'язок вокалізму і консонантизму, фонологічний рівень, історична типологія слов'янських мов.

Глуценко В.

– доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

У ИСТОКОВ ИСТОРИЧЕСКОЙ ТИПОЛОГИИ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ: ПАВЕЛ ЖИТЕЦКИЙ

Значительным вкладом не только в украинистику, но и в славистику в целом стала книга П. И. Житецкого «Очерк звуковой истории малорусского наречия». Именно Житецкому принадлежит заслуга постановки проблемы связи вокализма и консонантизма в истории украинского языка и тем самым в истории славянских языков вообще. Положение Житецкого о том, что в славянских языках и в их истории «бедный» вокализм сочетается с «богатым» консонантизмом и наоборот, заложила основы исторической типологии славянских языков (на фонологическом уровне) и оказалась очень продуктивной в языкознании ХХ в. Она стала основой разделения славянских языков на два типа – вокалический и консонантный, которые были интерпретированы как в синхроническом, так и в диахроническом аспекте (А. В. Исаченко, К. В. Горшкова, В. В. Иванов, В. В. Колесов).

Ключевые слова: история украинского языка, связь вокализма и консонантизма, фонологический уровень, историческая типология славянских языков.

Glushchenko V.

– Doctor of Science (Linguistics), Professor, Head of the Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

IN THE ORIGINS OF THE HISTORICAL TYPOLOGY OF THE SLAVONIC LANGUAGES: PAVLO ZHYTETSKYI

P. H. Zhytetskyi's book «Очерк звуковой истории малорусского наречия» became a valuable contribution into Ukrainian and Slavonic studies. A large-scale study of philological heritage of the XIX ct. – 30-s years of the XX ct. showed that it is Zhytetskyi who is credited with posing the problem of the relationship between vocalism and consonantism in the history of the Ukrainian language, and thus in the history of the Slavonic languages in general. At that, it should be noted that Zhytetskyi considered a one-sided relationship between vocalism and consonantism, not their interaction: in the history of the Ukrainian language changes in the vowel subsystem (decline of the reduced vowels) caused changes in the consonant subsystem. The assertion about the reverse influence of consonantism on vocalism in the history of the Slavonic languages was first presented by A. A. Shakhmatov, who interpreted the vocalism and consonantism relationship as their mutual interaction.

It is very important in Zhytetskyi's concept to establish stable tendencies to equalize vowels and consonants in the history of the Ukrainian language. The scientist assumes compensatory relations between vocalism and consonantism: vowel «weakening» results in consonant «strengthening» and vowel «strengthening» results in consonant «weakening». However, the scientist interprets this assertion somewhat mechanistically and on different grounds for vowels and consonants.

At the same time, the thesis about «the poor» vocalism combining with «the rich» consonantism and vice versa in the Slavonic languages and in their history set the grounds of the historical typology of the Slavonic languages (on the phonological level) and proved to be really effective in the XX-th ct. linguistics. It provided the principles of the Slavonic languages division into two types – a vocal and a consonant ones, which were interpreted both synchronically and diachronically (A. V. Isachenko, K. V. Horshkova, V. V. Ivanov, V. V. Kolesov).

Besides, Zhytetskyi's thesis that typologically the Slavonic languages differ as much in vocalism as in consonantism remains relevant.

Zhytetskyi reconstructed the systems of archetypes and the systems of phonetic rules with the similar mechanism (united by a common cause). This resulted in Zhytetskyi's understanding of the Ukrainian phonetic system history as a chain of causally related phonetic processes on the level of the subsystems (vocalism and consonantism) and the sound categories (strong and weak, voiced and unvoiced, hard and soft consonants). Therefore, Zhytetskyi's concept of the relationship between vocalism and consonantism in the history of the Ukrainian language has retained its relevance in comparative and typological linguistics of the XX-th ct. – early XXI-st ct.

***Key words:** history of the Ukrainian language, vocalism and consonantism relationship, phonological level, historical typology of the Slavonic languages.*

Постановка проблеми. Одним з важливих завдань славістики кінця XIX – початку XX ст. стало подолання розриву між підсистемами голосних і приголосних. Традиційно вважається, що розв'язання цього завдання вперше представлене в студіях О. О. Шахматова та Р. О. Якобсона [6, с. 485]. Проведений нами аналіз свідчить: першим у мовознавстві проблему зв'язку вокалізму і консонантизму в історії слов'янських мов висвітлив український мовознавець Павло Гнатович Житецький. Однак цей факт до цього часу залишається невідзначеним, якщо не брати до уваги наших досліджень. Отже, наукову спадщину Житецького недооцінено.

Аналіз останніх досліджень. Про це ми писали в деяких своїх працях [3, с. 82–84, 91–94; 1; 2]. Підготовка цієї статті зумовлена нашим бажанням розкрити питання повніше й акцентувати увагу саме на історико-типологічних аспектах проблеми.

Метою нашої статті є установлення внеску Житецького у розв'язання проблеми зв'язку вокалізму і консонантизму в історії слов'янських мов і, отже, у формування історичної типології слов'янських мов.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) розкрити погляди Житецького на зв'язок вокалізму і консонантизму в історії української та інших слов'янських мов; 2) установити внесок Житецького у розв'язання зазначеної проблеми; 3) з'ясувати фонологічний зміст концепції Житецького та її вплив на формування історичної типології слов'янських мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. У золотий фонд україністики увійшла книга Житецького «Очерк звуковой истории малорусского наречия» [5]. З нашого погляду, своїм успіхом ця праця зобов'язана тому, що в ній розглядувані автором фонетичні (фактично – фонологічні) зміни об'єднано у струнку систему. Системний підхід до фонетичних (фонологічних) явищ у діяхронії реалізовано тут у запропонованій Житецьким концепції зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови [3, с. 91; 1, с. 49].

Як свідчить наш аналіз, Житецькому, так само як іншим мовознавцям кінця XIX ст. – початку XX ст. (ідеться про передфонологічний етап), було притаманне інтуїтивне трактування фонем як звукотипу, що яскраво відбилосся в аналізованій тут праці.

Значну увагу в книзі Житецького приділено опису позиційних і комбінаторних змін голосних і приголосних української мови в діяхронічному аспекті. Однак український мовознавець розглядає не тільки зв'язок голосних і приголосних у мовленнєвому потоці. Житецький розкриває зв'язок самих підсистем вокалізму і консонантизму. У межах цих підсистем кожне фонологічне явище органічно включене в загальну концепцію, впливає з неї.

При цьому певна фонологічна зміна (занепад редукованих голосних) виступає причиною низки інших фонологічних змін: занепад редукованих спричиняє «ланцюгову реакцію» у вокалізмі та консонантизмі «спільноруської» (у сучасній термінології – прасхіднослов'янській) мови, а згодом у вокалічній і консонантній підсистемах окремих східнослов'янських мов (української, російської, білоруської).

Якщо брати вокалізм, то це повноголосся та дифтонгізація [o], [e] в нових закритих складах (у термінології Житецького – «двоголосся»); це замінні процеси, викликані намаганням «відновити» вокалізм, ослаблений занепадом редукованих. Отже, між повноголоссям і

«двоголоссям» Житецький встановлює внутрішній зв'язок [5, с. 64, 108, 153, 264–265].

Щодо консонантизму, то це низка змін у говорах прасхіднослов'янської мови. Житецький поділяє ці говори на два типи, які він кваліфікує як однаково давні. Першому типу притаманне «підсилення» вокалізму та «ослаблення» консонантизму (це майбутні українські, білоруські та деякі російські говори). Другий тип характеризується «ослабленням» вокалізму та «підсиленням» консонантизму (сюди автор відносить переважну більшість майбутніх російських говорів) [там же, с. 209–211].

Цілком логічно, що Житецький зосереджує увагу саме на говорах першого типу. Якщо звернутися до історії говорів цього типу, то тут «підсилення» вокалізму передувало «ослабленню» консонантизму [там же, с. 265]. «Слабкий» консонантизм виявився в переважанні дзвінких приголосних над глухими (зокрема, у відсутності або слабкому розвитку оглушення дзвінких); найбільш послідовно ця особливість реалізувалася в південно-східному наріччі (у сучасній термінології) української мови [там же, с. 210–213].

Відзначимо: як і О. О. Потебня, Житецький зосереджує увагу на «кількісних змінах приголосних», але трактує це явище вужче: до «кількісних» він відносить лише зміни приголосних за участю голосу і шуму.

Поряд з «кількісними» Житецький розглядає «якісні» зміни приголосних; вони, на думку вченого, відбувалися внаслідок пом'якшення приголосних перед [j] та голосними переднього ряду [там же, с. 220]. Водночас звернення до деяких інтерпретацій Житецького показує, що він був схильний розглядати «якісні» зміни приголосних як різновид «кількісних» [там же, с. 218, 220], можливо, під впливом Потебні (цю тезу Потебня обґрунтовував теоретично [3, с. 78–81]).

Так, за Житецьким, подовження пом'якшених приголосних у сполученнях «приголосний + [j]» було спричинене необхідністю компенсувати певне «ослаблення» вокалізму, що виникло внаслідок занепаду редукованих. На думку вченого, «пом'якшено-подвоєні приголосні з'явилися для поновлення ослаблого консонантизму», вони є «навіть необхідним наслідком кількісного занепаду приголосних» [5, с. 217]. Отже, подовження приголосних унаслідок йотації Житецький відносить до «кількісних змін приголосних», але, на відміну від Потебні, він інтерпретує подібні випадки не як «ослаблення», а як «підсилення» приголосних, аргументуючи це тим, що [j] переходить у звук, більш сильний, ніж сам [j] [там же, с. 218].

Житецький дослідив і зміни [л] і [в] в [ў], однак учений розглядав їх не як «ослаблення» (таку інтерпретацію запропонував Потебня [3, с. 80–81]), а як «вокалізацію» [5, с. 158]. Звук [ў] на місці [л] і [в] Житецький назвав одним з «неминучих супутників звучного консонантизму» [там же, с. 211]. Нескладовий [ў] є не тільки в

українській мові, а й у білоруській та в деяких російських говорах [там же].

За спостереженнями вченого, у плані реалізації категорії дзвінкості/глухості приголосних білоруська мова більш близька до української, ніж до російської. Висуваючи це твердження, Житецький відзначає його гіпотетичність, пов'язану з недостатністю фактичного діалектного матеріалу.

Отже, у межах концепції зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови Житецький розглядає історію фонетичних явищ, між якими він встановлює причиново-наслідковий зв'язок. Велике значення для подальших історико-фонетичних досліджень мало намагання Житецького вийти за межі фонетичного оточення і виявити причини, що діють у самій фонологічній системі.

Проведене нами фронтальне вивчення праць XIX ст. – 30-х рр. XX ст. засвідчило, що саме Житецькому належить заслуга постановки проблеми зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови і тим самим в історії слов'янських мов узагалі [3, с. 91; 1, с. 49]. Попри традиційний погляд, згідно з яким реалізація необхідності подолати розрив між вокалізмом і консонантизмом уперше представлена в студіях Шахматова та Якобсона (див. вище), аналіз розглядуваної книги Житецького в контексті тогочасної лінгвістики свідчить, що пріоритет у постановці проблеми зв'язку вокалізму і консонантизму в історії слов'янських мов належить саме йому.

Ми особливо хотіли б підкреслити, що «Очерк звуковой истории малорусского наречия» є значним внеском не тільки в україністику, а й у славістику: розв'язання проблеми зв'язку вокалізму і консонантизму на матеріалі будь-якої слов'янської мови має велике загальнославистичне значення [3, с. 92].

Варто відзначити, що Житецький пише про однобічний зв'язок вокалізму і консонантизму, а не про їх взаємодію: в історії української мови зміни в підсистемі голосних (занепад редукованих) спричинили зміни в підсистемі приголосних. Тезу про зворотний вплив консонантизму на вокалізм в історії слов'янських мов висунув Шахматов, який розглядав зв'язок вокалізму і консонантизму як взаємодію [там же, с. 157–165].

За Житецьким, провідну роль у процесі перетворення підсистем вокалізму і консонантизму української та інших слов'янських мов відіграв вокалізм: саме зміни в підсистемі голосних (занепад редукованих) спричинилися до наступних змін як у підсистемі голосних, так і в підсистемі приголосних.

Як відзначив В. П. Плачинда, дуже важливим у Житецького є встановлення стійких тенденцій до рівноваги голосних і приголосних в історії української мови [11, с. 89]. Житецький вважав, що між вокалізмом і консонантизмом існують компенсаційні відношення: «ослаблення» вокалізму, за Житецьким, спричиняється до «підсилення»

консонантизму, а «підсилення» вокалізму – до «ослаблення» консонантизму. Щоправда, вчений трактував цю тезу дещо механістично і за різними ознаками для голосних і приголосних: «ослаблення» вокалізму полягає в скороченні кількості голосних звуків (занепад редукованих), а «підсилення» консонантизму – у вживанні в певних позиціях (у кінці слова та перед глухими приголосними) сильних (глухих) приголосних звуків, у подовженні пом'якшених приголосних у сполученнях «приголосний + [j]» [5, с. 210–217].

Водночас сама думка про те, що в слов'янських мовах і в їхній історії «бідний» вокалізм поєднується з «багатим» консонантизмом і навпаки, заклала основи історичної типології слов'янських мов (на фонологічному рівні) і виявилася дуже продуктивною в мовознавстві ХХ ст. Вона стала основою поділу слов'янських мов на два типи – вокалічний і консонантний, які було інтерпретовано як у синхронічному, так і в діахронічному аспекті [8, с. 106–121; 5, с. 40–53; 8, с. 225–228; 9, с. 139, 206–207]. Фонологи виділили низку особливостей, що характеризують вокалічні та консонантні мови (діалекти), і встановили, що «чистих» вокалічних і «чистих» консонантних мов не існує. Про це імпліцитно йдеться вже в Житецького: так, він відзначав вокалізовані приголосні в говорах усіх східнослов'янських мов і більшу поширеність цих звуків в українських говорах порівняно з білоруськими та російськими [5, с. 211].

І ще одна теза Житецького зберігає актуальність у сучасному мовознавстві. Житецький підкреслював, що типологічні відмінності між слов'янськими мовами полягають не тільки у вокалізмі, а й у консонантизмі. На думку вченого, у вокалізмі «індивідуалізм слов'янських наріч різкіше впадає в очі; але аналіз малоруського консонантизму покаже нам, що й тут панують глибоко типові звукові риси, хоча значною мірою вони зумовлені перетвореннями в галузі голосних звуків» [там же, с. 145]. Це, за Житецьким, є закономірним: «Та інакше й бути не могло: своєрідна система голосних повинна була викликати своєрідну систему приголосних звуків» [там же].

З погляду Житецького, для прасхіднослов'янської мови характерне «процвітання глухих (редукованих – В. Г.) голосних» [там же, с. 67]. Цей час і був періодом відносної рівноваги вокалізму і консонантизму у фонологічних системах слов'янських мов. Прямо на це Житецький не вказує, проте зазначене твердження представлено в ученого імпліцитно: воно органічне для системи ідей Житецького. Про це свідчить, зокрема, і те, як зображує вчений еволюцію фонологічної системи української мови після занепаду редукованих: «Рух звуків у малоруському наріччі, як і в усіх слов'янських наріччях, почався, на нашу думку, з утрати глухих звуків ь і ь...» [там же, с. 50].

Останню тезу критикував Потебня: «Що ж робили звуки до того часу, якщо вони не рухалися» [12, с. 44]. З нашого погляду, ця критика побудована на непорозумінні. Житецький, так само як і Потебня, бачив

у мові динамічний феномен. Тут ідеться про інше: занепаду редукованих і фонологічним змінам, спричиненим цим процесом, передував період відносної рівноваги вокалізму і консонантизму у фонологічних системах слов'янських мов [1, с. 51]. Безперечно, мав рацію Плачинда, зазначаючи, що Потебня зосередив увагу майже виключно на недоліках праці Житецького [11, с. 96].

На притаманне Житецькому системне тлумачення явищ історії історії української мови вказував М. О. Колосов, проте результати, здобуті Житецьким, Колосов оцінював як лише негативні [10, с. 261].

З нашого погляду, сучасники й однодумці Житецького Потебня та Колосов (відзначимо, що частина історіографів мовознавства включає до складу Харківської лінгвістичної школи не тільки Потебню та Колосова, а й Житецького) не завжди були достатньо об'єктивними в оцінці низки тверджень Житецького. Суворість їхніх оцінок можна пояснити тим, що історичний зв'язок вокалізму і консонантизму в концепції Житецького виступає значною мірою в занадто загальному та схематичному вигляді. Так, занепад редукованих (причина) викликає повноголосся (наслідок), але механізм процесу залишено нез'ясованим. Звернення в цього випадку до тенденції відновлення вокалізму, ослабленого занепадом редукованих, є, на нашу думку, і сильною, і слабкою стороною гіпотези Житецького: намагання вченого визначити рушійні сили в самій фонологічній системі мало, поза всяким сумнівом, новаторський характер, проте реалізовано такий підхід було занадто абстрактно та схематично [1, с. 51–52]. Це й призвело до того, що Потебня [12, с. 44–45] та Колосов [10, с. 261] відкинули встановлений Житецьким причиново-наслідковий зв'язок між занепадом редукованих і повноголоссям.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:
1. Житецький реконструював системи архетипів і системи фонетичних законів з подібним механізмом (об'єднаних спільною причиною).
2. Завдяки цьому історія фонологічної системи української мови в контексті інших слов'янських виступає як ланцюг причиново пов'язаних фонологічних процесів на рівні підсистем (вокалізм і консонантизм) і ознак звуків (сила і слабкість, глухість і дзвінкість, твердість і м'якість приголосних).
3. Це зумовило те, що концепція зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови Житецького заклала основи історичної типології слов'янських мов (на фонологічному рівні) і зберегла актуальність у порівняльно-історичному й типологічному мовознавстві ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні проблем історичної типології слов'янських мов в українському мовознавстві кінця ХІХ ст. – початку ХХІ ст.

Література

1. Глущенко В. А. П. Г. Житецький і проблеми фонологічної типології слов'янських мов. *Історія української лінгвістики*: зб. наук. праць. Київ; Ніжин: Наука-сервіс, 2001. С. 49–52.

2. Глущенко В. А. П. Г. Житецький про зв'язок вокалізму і консонантизму в історії української мови. *Перспективні напрямки сучасної науки та освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів і студентів Донбаського державного педагогічного університету, учителів та учнів загальноосвітніх закладів (м. Слов'янськ, 17–19 травня 2017 р.)* / відп. ред. Н. М. Маторіна. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. Вип. 9. Ч. 1. С. 9–12.

3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.). Донецьк, 1998. 222 с.

4. Горшкова К. В. Соотношение вокализма и консонантизма в истории древнерусского языка. *Славянская филология*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1963. Вып. 5. С. 40–53.

5. Житецкий П. И. Очерк звуковой истории малорусского наречия. Киев, 1876. IV, 376 с.

6. Журавлев В. К. Наука о праславянском языке: эволюция идей, понятий и методов. *Бирнбаум Х. Праславянский язык. Достижения и проблемы в его реконструкции*. Москва: Прогресс, 1987. С. 453–493.

7. Иванов В. В. Историческая грамматика русского языка. 3-е изд. Москва: Просвещение, 1990. 400 с.

8. Исаченко А. В. Опыт типологического анализа славянских языков. *Новое в лингвистике*. Москва: Изд-во иностр. лит., 1963. Вып. 3. С. 106–121.

9. Колесов В. В. Историческая фонетика русского языка. Москва: Высш. школа, 1980. 215 с.

10. Колосов М. А. Обзор звуковых и формальных особенностей народного русского языка. Варшава, 1878. X, 270 с.

11. Плачинда В. П. Павло Гнатович Житецький. Київ: Наук. думка, 1987. 208 с.

12. Потебня А. А. К истории звуков русского языка. Воронеж, 1876. Ч. 1. VI, 243 с.

Піскунов О.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК: 811. 16'34 – 115''18 / 19''

СУБСТАНЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР РЕКОНСТРУКЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ ХІХ ст. – початку ХХ ст.

Дослідники мови значну увагу приділяють питанню матеріальної трансформації мовних одиниць та дослідженню субстанції мови.

У статті подано погляди мовознавців минулого на питання матеріальної трансформації мовних одиниць та дослідження субстанції мови. Досліджено практичне відтворення субстанції, матерії мови та внесок в розробку відповідних проблем мовознавцями зазначеного періоду.

Ключові слова: лінгвістична реконструкція, субстанційний характер, системний характер, субстанція мови, архетип.

Піскунов А.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та славянської філології Донбаського державного педагогічного університету

**СУБСТАНЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР РЕКОНСТРУКЦИИ В
УКРАИНСКОМ И РОССИЙСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ
XIX ст. – начала XX ст.**

В статье рассматриваются взгляды языковедов прошлого в вопросе материальной трансформации языковых единиц и исследования субстанции языка. Исследовано практическое воплощение субстанции, материи языка и вклад в разработку соответствующих проблем лингвистами этого периода.

Ключевые слова: лингвистическая реконструкция, субстанциональный характер, системный характер, субстанция языка, архетип.

Piskunov A.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

**SUBSTANTIVE CHARACTER OF RECONSTRUCTION IN THE
UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGE STUDY OF THE 19th – THE
BEGINNING OF THE 20th centuries**

The views of the linguists on the problem of material transformation of linguistic units and study linguistic substance are presented. Practical realization of linguistic substance by the linguists and their contribution to the development of the mentioned problems are studied.

Linguistics of this period was characterized by a dual interpretation of the reconstructed archetypes and phonetic laws: firstly, as scientific abstractions, and secondly, as, "naive", literal interpretation of linguistic facts of the past. The linguists of the Moscow school have tried to indicate the specific pronunciation of particular phonetic archetypes, comparing them with the modern sounds of related languages. In many cases, scholars of the Moscow school have tried to give complete articulation features of both vowels and consonants, and even intermediate sounds as components of a particular sound law. The linguists had problems in characterizing a particular sound. Some representatives of the so-called historical school have tried to convey pronunciation of one or another sound, referring to modern Eastern Slavic languages. O. I. Sobolevsky mentioned, in the study of the history of sound a, that it sounded in North Russian dialects. Studying the works by representatives of the historical school shows that the reconstruction of archetypes and phonetic laws in them is of a substantive character. Their views were characterized by a literal interpretation of the linguistic facts of the past. The linguists have tried to indicate the specific pronunciation of particular phonetic archetypes, comparing them with the modern sounds of related languages. Thus, A. Yu. Krymsky, analyzing the sound composition of the dialects of the Kyiv region in written works of the 17th century, found that "the reflex of sound ô sounded in the 17th century. closer to yo and o yu than to i. The linguist explored the features of the sound e that was transmitted by Slavonic E. The linguist studied a gradual transformation and even accent on the second part of yú. Taking into account the material of modern Ukrainian and written works, the linguist concluded that the pronunciation of this sound is inhomogeneous. In the interpretation of the Ukrainian linguists, representatives of the historical school, the reconstruction of archetypes and phonetic laws was of a substantive nature. The specifics of their study consisted in the literal interpretation of the linguistic facts of the past. As a rule, scientists have tried to indicate the specific sound of particular phonetic archetypes, comparing them with the modern sounds of related languages.

Key words: *linguistic reconstruction, substantive character, systemic character, linguistic substance, archetype.*

Постановка проблеми. Мовознавці минулого значну увагу приділяли питанню матеріальної трансформації мовних одиниць та дослідженню субстанції мови. Дослідники мови намагалися вказати конкретне звучання тих чи інших фонетичних архетипів, порівнюючи їх із сучасними звуками споріднених мов. Сучасні мовознавці зробили значний внесок у студювання питання про субстанційний характер лінгвістичної реконструкції [4]. Це питання в лінгвістичній історіографії потребує подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення сучасної лінгвістичної літератури показує, що сучасні лінгвісти приділяли певну увагу субстанційному характеру реконструкції в студіях мовознавців зазначеного періоду [4]. Низку тез В. А. Глуценка було розвинуто у подальших статтях і дослідженнях сучасних науковців.

Метою пропонованої роботи є характеристика відповідного кола питань стосовно субстанційного характеру процедури лінгвістичної реконструкції. Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) розкрити практичне відтворення мовознавцями зазначеного періоду субстанції, матерії мови; 2) охарактеризувати ставлення мовознавців до питання про субстанційний характер реконструкцій; 3) розкрити внесок мовознавців в розробку відповідних питань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студювання праць представників Московської школи показує, що реконструкція архетипів і фонетичних законів у них має субстанційний характер.

Мовознавству цього періоду було притаманне двояке тлумачення відтворених архетипів і фонетичних законів: по-перше, як наукових абстракцій, і по-друге, як відзначає сучасна лінгвістична історіографія, «наївне», буквально трактування мовних фактів минулого [4, с. 167; 6].

Трактування мовних фактів як фікцій було характерне для І. О. Бодуен де Куртене і Б. Дельбрюка [1, т. 1, с. 70; т. 2, с. 113; 5, с. 54–57].

Мовознавці Московської школи намагалися вказати конкретне звучання тих чи інших фонетичних архетипів, порівнюючи їх із сучасними звуками споріднених мов. Так, П. Ф. Фортунатов, аналізуючи звуковий склад старослов'янської мови, порівнював відповідні звуки зі звуками сучасних індоєвропейських мов: зокрема, плавний приголосний **л** передається як «звук **л**, наприклад в **ла**, але який в старослов'янській мові був, можливо, менш відкритим, більш близьким до **l**, наприклад, французької і німецьких мов» [12, т. 2, с. 16]. Цікаву класифікацію мовознавець подає, характеризуючи голосні індоєвропейської мови, які перейшли потім в голосні східнослов'янських мов: наприклад, трактування звука **а**: «три види короткого **а**, а саме коротке **а** чисте,

коротке **a**, яке схиляється до **e**, **i**, довге **a**, яке схиляється до **o**; нарешті, ще звук **a** ірраціонального, тобто більш короткі порівняно з коротким **a** індоєвропейської мови» [там же, т. 2, с. 23].

О. О. Шахматов, розглядаючи питання відображення церковної вимови **e** в давньоруських писемних пам'ятках, пише, що цей звук можна зобразити «як **e** з відтінком схильності до **i** (**ei**)» [13, с. 14–15]. На думку мовознавця, церковна вимова **e** як відкритого голосного відбилась в мові як **ö** або **o** (великоруське **крест**, бел. **хрост**) [там же].

Учені Московської школи в багатьох випадках намагалися дати повні артикуляційні ознаки як голосних, так і приголосних, причому дуже часто проміжних звуків як складових того або іншого звукового закону. При цьому треба підкреслити, що мовознавці мали труднощі при характеристиці того або іншого звука. Це підкреслюють сучасні лінгвісти В. А. Глущенко [4, с. 167; 6]. За спостереженнями, О. О. Шахматов уживав терміни *лабіалізація* та *веляризація* як синонімічні, але прагнув розмежувати ці терміни. Так, мовознавець, зображуючи задньоязикові в спільнослов'янській прамові, характеризує їх як «веляризовані» і навіть «лабіовеляризовані» [14, с. 34–35].

Відомо, що О. О. Шахматов досліджував історію переходу в спільнослов'янській **s > x**, причому ця трансформація відбулась не безпосередньо, а таким чином: звук **s**, який послідовно переходив, можливо, ще в дослов'янську епоху в звук **ʃ** лабіалізований в позиції після звуків **i, u, r, k**; з **ʃ** лабіалізованого на слов'янському ґрунті з'явилося **x** [там же, с. 34–35]: **s > ʃ > x**. І в цьому прикладі також треба підкреслити ще одну особливість реконструкції, до якої зверталися представники Московської школи. Вона полягає в тому, що в деяких випадках вчені зіставляли конкретне звучання архетипів зі звуками сучасних індоєвропейських мов. Так, зображений вище перехід має проміжний етап, тобто звук **ʃ**, за словами мовознавця, «був палаталізованим і разом лабіалізованим **s**, наче звук **s** в німецькому та французькому вигуку **st**» [там же, с. 35].

Треба також зазначити, що деякі представники історичного методу намагалися передати звучання того або іншого звука, звертаючись до сучасних східнослов'янських мов. Так, О. І. Соболевський в дослідженні історії звука **a** пише, що «звук **a** (як давній, так і той що утворився з **A**) спочатку звучав в усій «руській» мові приблизно так, як він звучить тепер в «малоруських» і північновеликоруських наріччях» [10, с. 163].

Досить цікавою є полеміка В. Ягича з О. І. Соболевським у зв'язку з історією **ъ**. На думку О. І. Соболевського, **ъ** міг звучати як **ε** або як **u** в галицько-волинському наріччі. В. Ягич дав артикуляційні ознаки голосного і зіставив їх зі звуками сучасних європейських мов: «**ъ** був вузько-закритий, а більшою частиною знаходився під наголосом, тому може бути більш протяжний звук **ε** (приблизно французьке **ê**)» [15, с. 39–47]. Мовознавець також констатує, але не пояснює причин

змішання **ы** з **и** і вимови **ы** як **э**, яке він характеризує як «тверде» і «грубе» [там же, с. 47–48].

Досить повну картину і характеристику історії **ѣ** у «прасхіднослов'янській» дає і Є. Ф. Будде: мовознавець характеризував звук **е** як «монофтонгічний, короткий, переднього ряду, середнього наближення, більш або менш відкритий, більш або менш напружений, тобто ближче до **і** (*пл'е im'*) або ближче до **а** (*пл'еал*)» [2, с. 51–52].

О. М. Селищев, за словами В. В. Виноградова, велику увагу приділяв фізіологічній стороні (природі), субстанції мови. Теоретично в цьому аспекті ця діяльність була продовженням традицій молодогограматиків, І. О. Бодуена де Куртене, П. Ф. Фортунатова, О. О. Шахматова. На думку О. М. Селищева, студіюючи те чи інше мовне явище, «необхідно враховувати значення, яке належить в мові окремому слову і його частині, його способу вимови, емоційно-експресивний фактор в мовному потоці, редукцію слова і його частин, редукцію, обумовлену значенням частини форми в деяких категоріях (кінець слова) або частоти використання слова і загальновідомістю його (слова – О. П.) [9, с. 181].

Студіювання праць представників історичного методу показує, що реконструкція архетипів і фонетичних законів у них має субстанційний характер. Зазначеним ученим було характерне буквально трактування мовних фактів минулого. Мовознавці намагалися вказати конкретне звучання тих чи інших фонетичних архетипів, порівнюючи їх із сучасними звуками споріднених мов. Так, А. Ю. Кримський, аналізуючи звуковий склад говірок Київщини в письмових пам'ятках XVII ст., встановив, що «рефлекс звука **ѣ** звучав в четверті» XVII ст. ближче до **yo** і о **yu**, ніж до **i** і до **'i** [7, с. 164]. Мовознавець дослідив відтінки звука **е**, який передавався церковнослов'янською **ѣ**. Мовознавець закидає поступову трансформацію і навіть наголос на другій частині **уѣ** [там же, с. 171–172].

Спираючись на матеріал сучасної української мови і писемні пам'ятки, мовознавець доходить висновку про неоднорідність вимови цього звуку, а саме: «у складі, за яким йшов склад м'який, і дуже часто в кінці слова, це був на самому ділі звук **ѣ** (м'яке **е**), схильний розширятися в дуже широке м'яке **ǣ** (близьке до **я**), але перед твердими складами...іноді в кінці слів)...чулось м'яке **ö** (звук близький до **ѣ**)» [там же, с. 199].

Далі А. Ю. Кримський поступово реконструює історію м'якого **ǣ**, яке в XII – XIII ст. змінилось в **ǣǣ** (або в **jǣǣ**), а потім поступово в дифтонг **iǣ**, **iэ** **ы**. Тільки в XIV ст. з'являється монофтонг **i** (*шѣсть* < *шǣǣсть* < *шість*). Далі лінгвіст відтворює вимову *шѣсть* як *шість* [там же, с. 201].

Варто зазначити, що А. Ю. Кримський, досліджуючи сучасні рефлекси давніх звуків **ы** та **и**, відтворив їхнє звучання: «в

східномалоруських наріччях...маєм один середній звук **u**, більш м'який, ніж **ы**, і більш твердий, ніж **u**. В західномалоруськом наріччі, ми чуємо...лише один звук, але він зовсім твердий і схожий руському і польському звукам **ы**» [там же, с. 208].

П. О. Бузук досліджував історію **g** в найдавнішу добу української мови і порівнював його з латинською **g** вибуховою, але в XI ст. він починає звучати як **h** і мовознавець характеризує його як протяжний і знаходить паралелі в білоруській мові [3, с. 55]. В «Нарисах історії української мови» мовознавець висуває гіпотезу про межування чехів і українців в давні часи і наводить приклади зміни «вибухового **g** на фрикативне (протяжне) **h** (чеське **hlava**, українське **голова**, блр. **галава**) [там же, с. 29–30].

К. Т. Німчинов відносить заміну ненаголошеного **y** та приголосного **v** до пам'яток XI ст. і називає її особливою рисою української мови. Мовознавець вказує на особливу вимову приголосного **v** і ненаголошеного **y**: «в російській **v** вимовляється при наближенні нижньої губи до передніх верхніх зубів (губно-зубна вимова), тим часом як у вкраїнській для вимови **v** зближуються самі зуби, випинаючися дещо вперед (губно-губна вимова). А що для вимови **y** губи займають дуже подібне становище...» [8, с. 61]. Детальну характеристику дає мовознавець під час вимови звуків **ы** та **u** в праслов'янській: «вимова **i** не була такою вузькою, звук **ы** вимовлювано в такий спосіб: середня спинка язика дугасто піднімалася до переднього піднебіння» [там же, с. 57–58].

Отже, в інтерпретації українських мовознавців – представників історичного методу – реконструкція архетипів і фонетичних законів мала субстанційний характер. Специфіка їх розвідок полягала в буквальному трактуванні мовних фактів минулого. Як правило, учені намагалися вказати конкретне звучання тих чи інших фонетичних архетипів, порівнюючи їх із сучасними звуками споріднених мов.

М. С. Трубецький намагається відтворити субстанцію мови: робить висновок досліджуючи «написання **И** або **Е** на місці **Ъ** – приближення вимови **ё** до вимови **i** або **e**» [11, с. 148].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**: 1) субстанційний характер реконструкції став причиною її надмірності, що проявилася у реконструкції найтонших відтінків звуків; ця особливість була найбільш характерна для творчості представників Московська лінгвістичної школи; 2) спираючись на дослідження мовознавців другого періоду, можна вказати на значущість внеску мовознавців 70-х рр. XIX ст. – 30-х рр. XX ст. у розробку відповідного кола питань.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні студій О. М. Селищева і М. С. Трубецького, присвячених історії східнослов'янських мов.

Література

1. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию: в 2 т. / Москва: Изд-во АН СССР, 1963. Т. 1. – 384 с., Т. 2. – 391 с.
2. Будде Е. Ф. Русский язык: курс, читанный в 1911/12 уч. году на педагогических курсах при управлении Казанского учебного округа. Казань, 1914. 183 с.
3. Бузук П. О. Нарис історії української мови. Вступ. Фонетика і морфологія, з додатком історичної хрестоматії. Київ, 1927. 98 с.
4. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. О. Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с.
5. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М., Рябініна І. М., Тищенко К. А. Мова як система: навчальний посібник. 3-е вид., доп. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 180 с.
6. Глущенко В. А., Піскунов О. В. Лінгвістична реконструкція у працях учених Московської школи. *Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство*: міжвузівський зб. наукових статей. Бердянськ: БДПУ, 2010. Вип. V. Ч. 1. С. 53–64.
7. Кримський А. Українська мова, звідки вона взялася і як розвивалася. О. Шахматов, А. Кримський. *Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв.* Київ: Друкарня Української Академії Наук, 1924. С. 87–128.
8. Німчинов К. Український язык у минулому і тепер. 2-е вид. Київ: Державне вид-во України, 1926. 90 с.
9. Селищев А. М. Критические заметки по истории русского языка. Селищев А. М. Избранные труды. Москва, 1968. С. 183–184.
10. Соболевский А. И. Очерки из истории русского языка. Київ, 1884. Ч. 1. 156 с.
11. Трубецкой Н. С. О звуковых изменениях русского языка и распаде общерусского языкового единства. *Избранные труды по филологии: Переводы* / Сост. В. А. Виноградова и В. П. Нерознака; Под общ. ред. Т. В. Гамкрелидзе и др.; Послесл. Т. В. Гамкрелидзе и др. Москва: Прогресс, 1987. 560 с. (Языковеды мира).
12. Фортунатов Ф. Ф. Лекции по фонетике старославянского (церковнославянского) языка. Избр. труды: В 2 х т. Москва: Учпедгиз, 1957. Т. 2 С. 3–256.
13. Шахматов А. А. Исследования в области русской фонетики. Варшава, 1893. 317 с.
14. Шахматов А. А. Очерк древнейшего периода истории русского языка. Энциклопедия слав. филол., 1915. Вып. 11 (репринт. Издание 1915 г.). Москва: Индрик, 2002. 424 с.
15. Ягич В. Критические заметки по истории русского языка. *Сб. Отд-ния рус.яз и словесности*. 1889. Т. 46. № 4. VI, 171 с.

Рябініна І.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Потапенко М.

– студентка філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'0 + 811.161.1'0

**ПРИЙОМИ РОБОТИ З МАТЕРІАЛОМ
ДАВНІХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК ЯК ДЖЕРЕЛОМ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ
СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ У ПРАЦЯХ Б. О. ЛАРИНА**

Б. О. Ларін зробив вагомий внесок у розв'язання проблеми джерел вивчення історії східнослов'янських мов. Було розпочато розробку прийомів опрацювання давніх писемних пам'яток і сучасних говорів.

Ларіну належить заслуга формулювання комплексу методичних правил, згідно з якими здійснюється критичний аналіз мови писемних пам'яток. У працях Ларіна було започатковано диференційований підхід до жанрів пам'яток.

Ключові слова: джерела вивчення історії східнослов'янських мов, давні писемні пам'ятки, прийом, жанр.

Рябинина И.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Потапенко М.

– студентка филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

**ПРИЁМЫ РАБОТЫ С МАТЕРИАЛОМ
ДРЕВНИХ ПИСЬМЕННЫХ ПАМЯТНИКОВ КАК ИСТОЧНИКОМ
ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ В ТРУДАХ
Б. А. ЛАРИНА**

Б. А. Ларин внёс весомый вклад в решение проблемы источников изучения истории восточнославянских языков. Ларину принадлежит заслуга формулирования комплекса методических правил, согласно которым осуществляется критический анализ языка письменных памятников. В работах Ларина был впервые осуществлен дифференцированный подход к жанрам памятников.

Ключевые слова: источники изучения истории восточнославянских языков, древние письменные памятники, прием, жанр.

Ryabinina I.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Potapenko M.

– Bachelor's Degree Programme Student, Department of Philology, Donbas State Teachers' Training University

MEANS AND METHODS TO RESEARCH MATERIAL OF ANCIENT WRITTEN RECORDS AS A SOURCE OF HISTORICAL STUDIES OF EASTERN SLAVONIC LANGUAGES IN B. O. LARIN'S WORKS

B. O. Larin made an important contribution to the issue of the research sources of East Slavic languages' history. The methods of study of written ancient records and modern dialects were developed. Larin is credited with the formulation of a set of methodological rules used for the critical analysis of the language of written records. In his works Larin grounded the differentiated approach to the genres of the records, which was revealed in the opposition – according to their linguistic features – of works with spiritual and secular matter.

It is believed that linguistic source studies began in the 60's of the twentieth century. Theoretically, it was comprehended and acquired reflection and assertion in terms of its categories and concepts at this time in the writings of prof. S. I. Kotkov. The scientist proposed special terms and described the concept of «linguistic source» and its distinction from the notion of «literary monument», the terms «linguistic content of the source», «linguistic informativeness of the source», which contributed to the work on the study of sources.

The next stage in the development of linguistic source study was the treatment of prof. B. O. Larin to the records of the Russian language by foreigners, executed according to their native transcription. These works help to restore not only the lexical peculiarities of the recorded speeches, but also their sound traits.

While working on the book by G. V. Ludolf, the scientist emphasizes that this work contains the grammar of the spoken language of different layers of society, but predominantly the ruling class. The second part of the book consists of dialogues on different household subjects, records that reflect the religious disputes of the time that speak of certain rituals, etc. The book contains a thematic plan of dialogues, realistic and precise in language, and these dialogues – a monument of excellence in its genre, which has a practical purpose.

The scientist argues that ancient written monuments are based on the broad involvement of a large number of foreign sources. And the matter is how and why they are used, how they are evaluated, in the method of working on them, which can lead to errors. Each source presents considerable difficulties, and the more it is ancient, the more complex it is. Foreign sources are much heavier than their own, specific sources. There are many dubious places in the Old Slavonic chronicles, which makes their final interpretation difficult, they are also in foreign sources, but this does not give grounds for calling them questionable – in this sense, they are no more questionable than a significant part of Russian sources. Doubtful in the sense of inferiority, harmfulness, etc., is absent in these sources.

Working with the book «The Prague Dictionary of Muscovites», B. O. Larin emphasizes the difficulty of preliminary development of such a source as the recording of East Slavic language by foreigners. Linguist notes that the deviation from the direct and adequate reflection of the Russian language is stipulated by the norms of the French language. Noting the right rumor and the transfer of dialectal features of the North Russian language with the means of French spelling, the scientist devotes a «separate reasoning» to the «misconceptions and record errors», explaining them some weakening of attention.

Key words: *the sources of the study of the history of East Slavic languages, ancient manuscripts, means and methods, genre.*

Постановка проблеми. Б. О. Ларін – автор праць в галузі української діалектології, один з організаторів «Атласу української

мови» [1, с. 284; 3, с. 286]. Філологічна діяльність ученого була досить плідною: список наукових праць становить 152 найменування. Публікації Б. О. Ларіна поклали початок оригінальним виданням джерел, що містять записки російської живої розмовної мови іноземцями в XVI – XVII ст. [9, с. 512].

Учений першим у східнослов'янській лінгвістиці дав усебічну оцінку подібних пам'яток та ввів їх до кола джерел з історичних дисциплін: лексикології, лексикографії, діалектології. Він зауважував, що такого роду книги є першочерговим важливим джерелом з історії мови, культури, побуту – поряд із пам'ятками художньої літератури та історичними документами [там же].

Аналіз останніх досліджень. Однак це питання в лінгвістичній історіографії залишається недостатньо вивченим. Стисло про джерела вивчення історії мови в українській і російській компаративістиці писав В. А. Глуценко [2, с. 37–39]. Низку тез В. А. Глуценка було розвинуто у статті й монографії І. М. Рябініної [11, с. 24–46]. Про погляди Ларіна на «сумнівні» джерела з історії мови пише Л. Ю. Астахіна [1, с. 284]. Проте спеціальних праць, присвячених внеску Б. О. Ларіна в розробку проблеми джерел вивчення історії східнослов'янських мов, у лінгвістиці немає. Сподіваємося, пропонована стаття заповнить цю прогалину.

Метою нашої статті є виявлення методів роботи Б. О. Ларіна з давніми пам'ятками, розкриття поглядів ученого на джерела вивчення історії східнослов'янських мов у контексті компаративістики ХХ ст., установлення внеску Ларіна в дослідження зазначеної проблеми.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) розкрити погляди на джерела вивчення історії східнослов'янських мов попередників Б. О. Ларіна в дослідженні окресленої проблеми, виявити, що найбільш цінне було успадковано Ларіним; 2) установити внесок Ларіна в дослідження проблеми кола джерел вивчення історії східнослов'янських мов, у вироблення прийомів опрацювання джерел вивчення історії мови, у методичку поєднання різних джерел; 3) виявити, які твердження Ларіна зберегли свою цінність для мовознавства початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважається, що лінгвістичне джерелознавство започаткувалось у 60 рр. ХХ ст. Теоретично воно було осмислене й набуло відбиття й ствердження в термінах своїх категорій і понять саме в цей час у працях проф. С. І. Коткова. Учений запропонував спеціальні терміни й схарактеризував поняття «лінгвістичне джерело» та відмінність його від поняття «пам'ятка писемності», терміни «лінгвістична змістовність джерела», «лінгвістична інформативність джерела», що сприяло роботі з опрацювання джерел [8, с. 34].

Наступним етапом у розвитку лінгвістичного джерелознавства було звернення проф. Б. О. Ларіна до записів російської мови іноземцями, що виконувалися згідно їх рідній транскрипції. Ці праці

допомагають відновити не тільки лексичні особливості відображених у тих записах говорів, а й їхні звукові риси.

Працюючи над книгою Г. В. Лудольфа, учений наголошує, що ця праця містить граматику розмовної мови різних верств суспільства, але переважно панівного класу. Другу частину книги складають діалоги на різну побутову тематику, записи, які відбивають релігійні суперечки того часу, що говорять про деяких обрядах тощо. У книзі витримано тематичний план діалогів, реалістичний і точний за мовою, і ці діалоги – пам'ятка виняткова за своїм жанром, що має практичне призначення [9, с. 75].

Учений стверджує, що давні писемні пам'ятки ґрунтуються на широкому залученні значного кола іноземних джерел. І справа в тому, як і для чого вони використовуються, як вони оцінюються, у методі роботи над ними, що може спричинити помилки. Кожне джерело являє значні труднощі, і чим більш воно давнє, тим більш складне. Іноземні джерела значно важчі за свої, питомі джерела. Сумнівних місць багато й у старослов'янських літописах, що утруднює їхнє остаточне трактування, вони є й в іноземних джерелах, але це не дає підстав називати їх сумнівними – у цьому сенсі вони не більш сумнівні, ніж значна частина російських джерел. Сумнівного в сенсі недоброякісності, шкідливості тощо немає в цих джерелах [там же, с. 65].

Працюючи з книгою «Пражский словарь московитов», Б. О. Ларін підкреслює важкість попередньої розробки такого джерела, як записи східнослов'янської мови іноземцями. Лінгвіст зауважує, що відхилення від прямого та адекватного відображення російської мови обумовлені нормами французької мови. Відзначаючи правильний слух та передачу діалектних особливостей північноросійської мови засобами французької орфографії, учений присвячує «недомовкам і помилкам запису» окремий розділ, пояснюючи їх деяким послабленням уваги [там же, с. 55].

Б. О. Ларін зазначає, що іноземні джерела не мають ніякої переваги перед туземними, коли вони містять дані про літературну мову. Навіть ті небагаточисельні з них, які вишукано складені й точні, є бідніші, заперечливіші в цьому випадку, ніж прямі російські джерела. Безцінні для нас свідчення іноземців про розмовну мову, бо вона майже не відображена в давньоруській писемності, перш за все в силу постійного усвідомленого протиставлення книжній релігійній мові мови просторіччя. Надалі вчений наводить три іноземних джерела, які він виділив серед безлічі інших, і які, на думку дослідника, при належній критичній обробці, дадуть набагато більше для реконструкції діалектів XVI – XVII ст., ніж пам'ятки московської писемності тієї доби.

Аналізуючи давньоруські джерела, Б. О. Ларін наголошує на тому, що для історії розмовної мови вони дають надзвичайно мало. Лінгвіст зазначає, що вся цінність іноземних джерел визначається цілком відповідністю питомому матеріалу, широкою мережею паралелей із

російських джерел. Отже, більш точне формулювання для визначення цінності іноземних джерел повинна була б звучати так, що самі по собі дуже неточні, дуже незадовільні, ці джерела при використанні значної кількості певних паралелей із давньоруської писемності й сучасних народних говорів, дають такий результат, якого не може дати дослідження одних тільки російських джерел. Це теж потребує деякого обмеження не стосовно всіх категорій розмовного мовлення, а певної частини складу розмовного мовлення. Таким порівняльним методом, замість залученням значної кількості питомих джерел, здобуваються дуже цінні результати [9, с. 600].

У методології історичного дослідження джерелознавство виступає як розділ історичної науки, що займається методами вивчення й використання історичних джерел [10, с. 1]. У процесі свого становлення джерелознавство узагальнює науково-дослідний та археографічний досвід, який накопичувався в процесі роботи з літературно-художніми, історичними, філософськими, правовими творами у філософії, літературознавстві, лінгвістиці, історії права й інших галузях знань. Традиційно джерелознавство пов'язане з дослідницькою діяльністю історика, і тому найчастіше говорять саме про історичне джерелознавство, історичні джерела. Але очевидно, що проблеми, які спеціально розробляє джерелознавство, розглядаються не тільки в історичній науці, а й у більш широкому колі гуманітарних досліджень. Методи джерелознавства є важливими для багатьох галузей гуманітарних знань.

Як відзначає В. В. Іванов, загальноприйнятим є твердження про те, що історія мови зафіксована в давніх писемних пам'ятках і в сучасних діалектах [6, с. 52]. Але чи можлива побудова історії мови на основі даних писемних пам'яток як основному джерелі знань? Ще з часів О. О. Шахматова відоме твердження, що така побудова можлива лише при ретроспективному вивченні сучасних територіальних діалектів і що пам'ятки писемності, в силу традиційності письма, не дають можливості реконструювати історію народнорозмовної мови в тій її різноманітності, яка була характерною для неї в різні історичні епохи й на різних територіях поширення мови.

Проводячи лінгвістичний аналіз пам'яток, створюючи її монографічний опис у лінгвістичному аспекті, історик мови, як відзначала Л. П. Жуковська, стикається з великими труднощами, пов'язаними перш за все з нерозробленістю методики проведення такого аналізу, з неясністю того, як реконструювати фонетико-фонологічну, морфологічну й синтаксичну системи діалекту, відображеного в пам'ятці, у їх цілісності, у сукупності постійних і змінних їх елементів [5, с. 15].

Джерелами, які допомагають вирішувати деякі питання історії східнослов'янських мов, можуть слугувати запозичення в східнослов'янські мови з інших мов, а також запозичення зі

східнослов'янських в інші, споріднені та неспоріднені мови. У першому випадку запозичення іншомовних слів у найдавнішу добу допомагають відродити історію цілої низки явищ у східнослов'янських мовах. З іншого боку, запозичення зі східнослов'янських мов у інші мови могли відбуватися в ті часи, коли в східнослов'янських мовах ще існували такі явища, які пізніше були втрачені. Вивчення подібних запозичень дає в деяких випадках можливість установити наявність тих або інших явищ в історії східнослов'янських мов, що не завжди вдається зробити, спираючись на факти тільки самих цих мов. Сюди ж відносяться й ті факти, які можна вилучити із записів іноземцями слів східнослов'янських мов, що відбивають ту їх вимову, яку записувач чув із вуст носіїв цих мов [6, с. 24].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**: 1) як й інші мовознавці ХХ ст., Ларін використовував різноманітні джерела вивчення історії мови, надаючи пріоритетності свідченням іноземців про східнослов'янські мови (транскрипцію східнослов'янських слів за допомогою графічних засобів інших мов), зауважуючи, що проблеми, які постають перед історичною лексикологією, можуть бути вирішеними при оптимальному підборі джерел. 2) проаналізувавши дослідження Ларіна, можна стверджувати, що джерельна база східнослов'янської історичної лексикології повинна бути сформована з використанням методів лінгвістичного джерелознавства. 3) спираючись на дослідження Ларіна, зокрема, необхідно дати оцінку з цих позицій існуючим виданням пам'яток як джерелам, що містять вплив поглядів публікатора, джерелам, у яких міститься значна кількість псевдографиків.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні методики дослідження сучасних діалектних даних та інших джерел вивчення історії східнослов'янських мов, а також у фронтальному вивченні студій Б. Ларіна, присвячених історії східнослов'янських мов.

Література

1. Астахина Л. Ю. Слово и его источники. Русская историческая лексикология: источниковедческий аспект / С послесловием Ю. Н. Филипповича. Москва: МГУП, 2006. 368 с.
2. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.). Донецьк, 1998. 222 с.
3. Дзендзелівський Й. О. Ларін Борис Олександрович. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ, 2000. С. 268–269.
4. Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Скляренко В. Г. Історія української мови: Фонетика. Київ: Наук. думка, 1979. 367 с.
5. Жуковская Л. П. Текстология и язык древнейших славянских памятников. Москва: Наука, 1976. 368 с.
6. Иванов В. В. Лингвистическое источниковедение в его отношении к истории русского языка. *Филологические науки*. 1992. № 4. С. 52–63.

7. Колесов В. В. Становление идеи развития в русском языкознании первой половины XIX в. *Колесов В. В. Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века.* Ленинград: Наука, 1984. С. 163–199.

8. Котков С. И. Источниковедческие исследования и научное издание памятников в области русского языка. *Источники по истории русского языка X – XVII вв.* Москва: Наука, 1991. С. 3–14.

9. Ларин Б. А. Три иностранных источника по разговорной речи Московской Руси XVI–XVII веков / Отв. ред. д-р филол. наук, проф. А. С. Герд; Рецензенты: В. В. Колесов, Л. Я. Костючук; Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2002. 688 с.

10. Медушевская О. М. Источниковедение: Теория. История. Метод URL: <http://avorhist.narod.ru/publish/istvet1-1-1.html>, С. 1–41.

11. Рябініна І. М. Джерела вивчення історії мови в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст. Слов'янськ: Видавець Маторін Б. І., 2011. 174 с.

Орел А.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'367

ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПРОТОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ДІАЛЕКТУ

У статті розкрито лінгвоісторіографічний аспект дослідження історії фонологічної системи протослов'янського діалекту індоєвропейської прамови в мовознавстві XX ст. – XXI ст. Досліджено фонетичні процеси, реконструйовані для фонологічної системи протослов'янського діалекту, наслідком яких стало формування фонологічної системи праслов'янської мови. Проаналізовано низку суперечливих питань у дослідженні протослов'янської звукової системи.

Ключові слова: фонологічна система, протослов'янський діалект, лінгвістична історіографія.

Орёл А.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

ЛИНГВОИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФОНОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ПРОТОСЛАВЯНСКОГО ДИАЛЕКТА

В статье рассмотрен лингвоисториографический аспект исследования истории фонологической системы протославянского диалекта индоевропейского праязыка в языкознании конца XX в. – XXI в. Исследованы фонетические процессы, реконструированные для фонологической системы протославянского диалекта, следствием которых стало формирование фонологической системы праславянского языка. Проанализирован ряд спорных вопросов в исследовании протославянской звуковой системы.

Ключевые слова: фонологическая система, протославянский диалект, лингвистическая историография.

Orel A.

– *Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University*

LINGUISTIC HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS OF PHONOLOGICAL PROCESSES OF PROTO-SLAVIC DIALECT

The article discloses the linguistic historiographical aspect in accordance with a research of Proto-Slavic dialect of Proto-Indo-European language in Linguistics of the end of the 20th – the 21st centuries. The phonetic processes, which were reconstructed in the phonological system of Proto-Slavic dialect as foundations for development of Proto-Slavic Phonological system, are investigated. Several discussion questions in Proto-Slavic sound system are analyzed.

Phonological «backstory» of Eastern Slavic languages is made up of those phonological processes which have been happening in Proto-Slavic language since its isolation from Proto-Indo-European language. According to the internal reconstruction, direct isolation of Proto-Slavic language from Proto-Indo-European is determined as the most plausible hypothesis (over the Proto-Slavic period) (Yu. Ya. Burmystrovych, V. A. Maslova and others). It was during the Proto-Slavic period that main phonological features of Eastern Slavic languages were established. So, studying of the main tendencies of Proto-Slavic phonological system development (beginning with Proto-Slavic dialect) is a priority task for researchers of the history of Eastern Slavic languages phonological systems.

A number of phonetic and phonemic laws resulted into the formation of the phonological system of Proto-Slavic language. Studying of Proto-Slavic phonological processes made it possible to explain and understand the essence of phonological changes in Proto-Slavic language more deeply. A number of contradictions, which Proto-Slavic language inherited from the Proto-Slavic period, became an impulse for further changes.

Key words: *the phonological system, Historic Phonology, Proto-Slavic dialect, Linguistic Historiography.*

Постановка проблеми. Фонологічну «передісторію» східнослов'янських мов становлять ті фонологічні процеси, які відбувалися в праслов'янській мові, починаючи від її виділення з індоєвропейської прамови. За даними внутрішньої реконструкції, найбільш вірогідною визнана гіпотеза про безпосереднє виділення праслов'янської мови з праіндоєвропейської (через протослов'янський період) без перехідної прабалто-слов'янської мови (Ю. Я. Бурмістрович, В. А. Маслова та ін.). Саме в праслов'янський період було закладено основні фонологічні особливості східнослов'янських мов. Тож, вивчення основних тенденцій розвитку праслов'янської фонологічної системи (починаючи з протослов'янського діалекту) є першочерговим завданням дослідників історії фонологічних систем східнослов'янських мов.

Аналіз останніх досліджень. Очевидною є гіпотетичність побудови фонологічної системи протослов'янського діалекту праслов'янської мови, чим і пояснюють неоднозначність поглядів мовознавців на реконструкцію як основного складу системи фонем, так і

тих процесів, які в ній відбувалися (В. К. Журавльов, Ю. Я. Бурмистрович, В. А. Маслова). Аналіз низки суперечливих питань у дослідженні протослов'янської звукової системи з фонологічного погляду дозволив підвищити експланаторність реконструйованої моделі.

Метою статті є дослідження праць, присвяченим аналізу фонологічних процесів протослов'янського діалекту, наслідком яких стало формування фонологічної системи праслов'янської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення історії фонологічної системи протослов'янського діалекту праїндоевропейської мови передбачає також аналіз досліджень, присвячених висвітленню таких конкретних питань: дивергенція щілинної фонемі <s> (процес сатемізації), наслідки фонематичного закону делабіалізації для фонологічної системи протослов'янського діалекту індоєвропейської прамови тощо.

Питання про визначення причин дивергенції фонемі <s> у фонологічній системі протослов'янського діалекту в сучасній лінгвістиці залишається відкритим [11, с. 214]. З погляду О. М. Трубачова, перехід $s \rightarrow h$ – «позиційно зумовлений процес, який пояснюється тільки умовами слов'янського мовного розвитку» [13, с. 46]. Ю. Я. Бурмистрович указав на те, що суттєва відмінність у питанні щодо кількості зімкнених та кількості щілинних приголосних (16:1) у протослов'янській фонологічній системі стала основним протиріччям, усунення якого починається з дивергентних процесів [1, с. 62].

Проте, як відомо, поява нових алофонів унаслідок дії низки фонетичних законів не є показником збільшення кількості фонем у системі. Звільнення алофонів від позиційної залежності відбувається після їх фонемізації (фонологізації). У нашому випадку для фонемізації нових щілинних алофонів потрібні були допоміжні процеси в інших підсистемах приголосних.

Отже, підтримка нових щілинних алофонів, як указали В. К. Журавльов, Ю. Я. Бурмистрович, В. А. Маслова, у фонологічній системі протослов'янського діалекту відбувалася завдяки дивергенції зімкнених приголосних фонем, яка одержала назву сатемізації (сатемової палаталізації) [5, с. 84; 1, с. 64–65; 11, с. 220]. Щодо хронологічної послідовності зазначених вище дивергентних процесів Б. М. Гаспаров висунув цікаву гіпотезу, згідно з якою перехід $k \rightarrow h$ відбувся раніше за перехід $s \rightarrow h$ [4, с. 26].

Є. Д. Поливанов уважав, що фонологічну історію мови можна представити як низку конвергентно-дивергентних процесів. Так, у протослов'янському діалекті внаслідок конвергенцій ряд нових щілинних алофонів набуває такого вигляду: s, z, h [59, с. 84; 2, с. 8; 1, с. 65–66; 11, с. 65–66]. Конвергенція щілинних алофонів, які походять від зімкнених та від щілинних фонем, знімає позиційну залежність, тобто створюються умови для фонемізації алофонів.

Загальноприйнятою в історичній фонології є теза про прагнення системи до гармонії, рівноваги (Р. О. Якобсон, В. Трнка, А. Мартіне та ін.). Становлення ряду щілинних фонем <*s, z, h*> разом із зменшенням кількості зімкнених наблизило б систему до ідеалу. Так, у протослов'янській фонологічній системі пройшли процеси конвергенції: зімкнені придихові та лабіалізовані приголосні злилися з «чистими» [10, с. 9; 5, с. 84; 13, с. 66; 11, с. 66]. Отже, співвідношення зімкнених та щілинних стало більш урівноваженим, що сприяло посиленню включеності щілинних фонем у систему. На думку С. Д. Кацнельсона, делабіалізація задньоязикових приголосних є характерною рисою мов типу *satem* [9, с. 57]. На зв'язок процесів сатемізації з процесами конвергенції придихових задньоязикових у «чисті» вказував також Г. С. Кличков [10, с. 9].

Виникнення фонематичного закону делабіалізації, на думку В. К. Журавльова, Ю. Я. Бурмистровича, В. А. Маслової, пов'язане із зазначеними вище конвергентно-дивергентними процесами [5, с. 84; 2, с. 8; 1, с. 66; 11, с. 389]. Мовознавці вважають, що закон делабіалізації значно вплинув на підсистему голосних протослов'янського діалекту [1, с. 67; 11, с. 389–419].

Відзначимо, що питання хронологічної приналежності процесу делабіалізації індоєвропейських голосних заднього ряду *ǫ, ǭ, ǭ̄, ǭ̄̄* з подальшим переходом у голосні середнього ряду *ǣ, ǣ̄, ǣ̄̄, ǣ̄̄̄* у вирішується в лінгвістичній літературі неоднозначно. Так, одна група вчених, серед яких Б. М. Гаспаров, П. С. Сигалов, Г. О. Хабургаєв, Ю. Я. Бурмистрович, відносять цей процес до протослов'янського періоду (або прабалто-слов'янського), інакше кажучи, до початку утворення праслов'янської мови [4, с. 47; 11, с. 164, 393; 1, с. 67–69]. В. А. Маслова вважає, що в протослов'янському діалекті процес делабіалізації голосних заднього ряду не був повністю завершеним; на думку дослідниці, «він продовжився в праслов'янській мові як процес послідовної та повної (*ǭ̄̄ → ǭ̄̄̄, ǭ̄̄̄̄ → ǭ̄̄̄̄̄*) делабіалізації» [11, с. 394, 399]. Інші вчені, зокрема Ф. В. Мареш, Ф. П. Філін, В. І. Георгієв, С. Б. Бернштейн, В. В. Мартинов, В. К. Журавльов, А. Є. Супрун, відносять дію відповідного закону до праслов'янського періоду [15, с. 445; 8, с. 33–36; 6, с. 34–35; 14, с. 101; 12, с. 19].

Проведений аналіз свідчить, що такі видатні дослідники, як Н. ван Вейк, Ф. В. Мареш, А. Мартіне питання збігу або нерозрізнення індоєвропейських (протослов'янських) голосних *ǫ, ǭ, ǣ, ǣ̄* вважали визначальним для подальшої еволюції вокалічної підсистеми праслов'янської мови [3, с. 296, 297; 15, с. 443]. З погляду Ю. Я. Бурмистровича, В. А. Маслової, в основі процесу делабіалізації протослов'янських голосних заднього ряду *ǫ, ǭ, ǭ̄, ǭ̄̄* лежало певне протиріччя, а саме: фонemi *ǫ, ǭ, ǭ̄, ǭ̄̄* протиставлялися іншим голосним фонемам не тільки за ознакою лабіалізованості / нелабіалізованості, а й за ознакою ряду [1, с. 67; 11, с. 396]. Отже, одна ознака була

надлишковою. У зв'язку з тим що в зазначений період у протослов'янській фонологічній системі діяв фонематичний закон делабіалізації, надлишковою виявилася ознака лабіалізованості [1, с. 67]. Подібної думки дотримувався й А. Є. Супрун, який уважав ознаку лабіалізованості голосних (індоевропейських) функціонально «малонавантаженою» [12, с. 19]. На ослабленні ролі ознаки лабіалізованості в підсистемі вокалізму наголошував Ф. П. Філін [14, с. 101]; В. А. Маслова вказувала на зародження тенденції до втрати диференціальної ознаки лабіальності в системі вокалізму, підкреслюючи водночас перспективність диференціальної ознаки ряду, свідченням чого, на думку дослідниці, є факт здійснення сатем-палаталізації гутуральних у протослов'янському діалекті [11, с. 396–397]. Це стало причиною переходу $o \rightarrow \alpha$, $u \rightarrow y$, а також подальшої конвергенції $\alpha \times a$ [1, с. 67–69]. Концепцію повної й послідовної делабіалізації голосних заднього ряду (щоправда, для раннього праслов'янського періоду) відстоювали також Ф. В. Мареш, В. К. Журавльов [15, с. 445; 8, с. 34]. З погляду В. К. Журавльова, процес делабіалізації δ , δ можна вважати першим етапом дисимілятивної нейтралізації голосних δ , δ та $\check{\delta}$, $\bar{\delta}$ [8, с. 35].

Відзначимо, що з дією фонематичного закону делабіалізації мовознавці пов'язують також виникнення протетичних приголосних та лабіовеляризацію приголосних перед голосними заднього ряду (В. К. Журавльов, Ю. Я. Бурмистрович [8, с. 33–36; 6, с. 32–43; 1, с. 67–69]).

Результатом низки фонологічних перетворень у підсистемі протослов'янського вокалізму, на думку Ю. Я. Бурмистровича, стали, по-перше, фонематична нейтралізація середнього та низького підняття й виникнення протиставлень голосних високого та невисокого підняття, по-друге, делабіалізація й перехід голосних заднього ряду в середній ряд, унаслідок чого передні (дієзні) голосні стали протиставлятися середнім (недієзним) голосним [1, с. 69–71]. Н. ван Вейк уважав, що виникнення протиставлення голосних переднього й заднього ряду (дослідник відносив це явище до праслов'янського періоду) значно вплинуло на підсистему консонантизму, а саме: спричинилося до появи твердих та пом'якшених варіантів, що в свою чергу зумовило виникнення процесів палаталізації задньоязикових, а крім того й делабіалізації, особливо довгих голосних заднього ряду [3, с. 293–313]. На важливість ознаки дієзності / бемольності (відповідно голосних переднього / заднього ряду) для подальших фонологічних змін у звуковій системі праслов'янської мови вказували багато мовознавців, зокрема В. К. Журавльов, Ю. Я. Бурмистрович [8, с. 33–39; 6, с. 43; 1, с. 69, 73].

Отже, проведений аналіз свідчить про те, що центральним фонематичним законом у протослов'янській фонологічній системі був закон делабіалізації, з дією якого пов'язаний двоєдиний процес

делабіалізації лабіалізованих голосних та лабіовеляризації приголосних перед голосними заднього ряду. Тож, висунута ще в ХІХ ст. О. О. Шахматовим теза про взаємодію приголосних та голосних стала домінантною в сучасних історико-фонологічних дослідженнях протослов'янської, а далі й праслов'янської звукової системи.

Припустімо, що й тенденція до палаталізації, зародження якої починається на ранньому етапі розвитку праслов'янської мови (або в період розпаду протослов'янської фонологічної системи), є двобічним процесом (така думка представлена в студіях Н. ван Вейка, А. Мейє, Р. Нахтігала, В. К. Журавльова [37, с. 293–313; 7, с. 90] та ін.), який характеризується передачею тембру від голосних попереднім приголосним. Посилення тембрового зв'язку сусідніх приголосного й голосного в період розпаду протослов'янської діалектної єдності дозволило висунути гіпотезу про зародження в цей час тенденції до утворення групофонем.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, наслідком дії низки фонетичних та фонематичних законів було становлення фонологічної системи праслов'янської мови. Дослідження протослов'янських фонологічних процесів дозволило більш глибоко зрозуміти та пояснити сутність фонологічних змін у праслов'янській мові. Низка протиріч, яку праслов'янська мова наслідувала з протослов'янського періоду, стала поштовхом для подальших фонологічних змін.

Література

1. Бурмистрович Ю. Я. Историческая фонемология последовательного ряда или цепи славянских языков, связанных отношениями «предок – потомок», от праиндоевропейского в лице его протославянского диалекта до русского. Абакан: Изд-во Хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова, 2001. 227 с.
2. Бурмистрович Ю. Я. Предыстория и история фонематической системы русского языка: автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора филол. наук. Воронеж, 2001. 50 с.
3. Ван Вейк Н. К истории фонологической системы в общеславянском языке позднего периода. *Slavia*. Praha, 1950. Ročník XIX, sešit 3–4. S. 293–313.
4. Гаспаров Б. М., Сигалов П. С. Сравнительная грамматика славянских языков: пособие для студ. Ч. 1. Тарту: Изд-во Тартуского ун-та, 1974. 245 с.
5. Журавлёв В. К. Внутренняя реконструкция. *Сравнительно-историческое изучение языков разных семей: Теория лингвистической реконструкции*. Москва: Наука, 1988. С. 68–90.
6. Журавлёв В. К. Генезис протезов в славянских языках. *Вопр. языкознания*. 1965. № 4. С. 32–43.
7. Журавлёв В. К. Группофонема как основная фонологическая единица праславянского языка. *Исследования по фонологии / отв. ред. С. К. Шаумян*. Москва: Наука, 1966. С. 79–96.
8. Журавлёв В. К. Формирование группового сингармонизма в праславянском языке. *Вопр. языкознания*. 1961. № 4. С. 33–45.

9. Кацнельсон С. Д. К фонологической интерпретации протоиндоевропейской звуковой системы. *Вопр. языкознания*. 1958. № 3. С. 46–59.
10. Клычков Г. С. Типологическая гипотеза реконструкции индоевропейского праязыка. *Вопр. языкознания*. 1963. № 5. С. 3–14.
11. Маслова В. А. Истоки праславянской фонологии: учеб. пособие. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.
12. Супрун А. Е. Праславянский язык. Минск: Университетское, 1993. 82 с.
13. Трубачёв О. Н. Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования. Москва: Наука, 1991. 269 с.
14. Филин Ф. П. Образование языка восточных славян. Москва; Ленинград: АН СССР, 1962. 294 с.
15. Mareš F. V. Vznik slovanského fonologického system a jeho vývo j do kónce období slovanské jazykové jednoty. *Slavia*. 1956. Ročník XXV, sešit 4. S. 443–495.

Роман В.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'373.45-115

**ПРОБЛЕМА ДОЦІЛЬНОСТІ / НЕДОЦІЛЬНОСТІ ЛЕКСИЧНИХ
ЗАПОЗИЧЕНЬ У ВИТЛУМАЧЕННІ УЧЕНИХ
другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.**

Дослідження присвячене дискусійному питанню мовного пуризму у мові-реципієнті на тлі європейських мов. Схарактеризовано позитивні та негативні особливості цього явища. Установлено, що дискусія про «міру запозичення», «збереження чистоти мови» знайшла своє відображення практично в усіх працях учених кінця ХІХ ст. – початок ХХІ ст. як реакція на надмірне захоплення суспільства іншомовними словами.

Ключові слова: мовний пуризм, лексичні запозичення, мова-реципієнт, доцільність / недоцільність.

Роман В.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

**ПРОБЛЕМА ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ / НЕЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ
ЛЕКСИЧЕСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В РАБОТАХ УЧЕНЫХ
второй половины ХХ в. – начала ХХІ в.**

Исследование посвящено дискуссионному вопросу языкового пуризма в языке-реципиенте на основе европейских языков. Охарактеризованы положительные и отрицательные особенности этого явления. Выявлено, что дискуссия о «мере заимствования», «сохранение чистоты языка» нашла свое отражение практически во всех работах ученых конца ХХ в. – начала ХХІ в. как реакция на чрезмерное увлечение общества иноязычными словами.

Ключевые слова: языковой пуризм, лексические заимствования, язык-реципиент, целесообразность / нецелесообразность.

Roman V.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

THE PROBLEM OF USEFULNESS/NON-USEFULNESS OF LEXICAL BORROWINGS IN THE WORKS OF THE LINGUISTS IN THE SECOND HALF OF THE 20th – THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY

The article is devoted to the controversial question of linguistic purism in the language-recipient on the background of European languages. Positive and negative features have been characterized. It has been pointed out that the problem of “measure of borrowing”, “retention of linguistic purity” was represented practically in all works of the linguists at the end of the 20th c. – the beginning of the 21st c. as a result to excessive using of borrowed words.

The article presents linguistic historiographic research into the process of lexical borrowings in Indo-European languages. The peculiarities of the formation of general theoretical grounds of lexical borrowings have been revealed. The evolution of scholars' ideas characteristic of different linguistic schools (directions) as to the problem of functioning and classifying lexical borrowings in European Linguistics of the 20th – the beginning of the 21st centuries has been analyzed. The topicality of the research is determined by the fact that the adaptation of borrowed lexemes in the language-recipient from the point of view of Linguistic Historiography has not been studied comprehensively. The direction of the research into the assimilation of foreign lexical borrowings is topical and important whereas scientists' linguistic theories of the past are of great significance for contemporary science. Taking into consideration this fact, the necessity of systematization of present ideas in present-day Linguistics, in particular those which concern studying the process of adaptation of lexical borrowings is subject to the analysis.

A great number of works by scientists of the end of the 19th – the beginning of the 21st centuries have been investigated. The main achievements in the outlined field belong to such scientists as Ya. K. Grot, A. A. Potebnia, M. Yu. Vasmer, F. Ye. Korsh, Ye. F. Karskiy, Ch. Bally, R. F. Brandt, J. Baudouin de Courtenay, J. Vendryes, Ye. D. Polivanov, A. M. Selishchev, A. Secheyay, R. O. Shor, H. Schuchardt, L. P. Yakubinskiy, V. V. Vinogradov, V. A. Bogoroditskiy, B. A. Larin, L. V. Shcherba, A. Meillet, F. Brunot, V. Pisani, A. A. Reformatskiy, G. O. Vinokur and others.

At the end of the 20th c. – the beginning of the 21st c. there appeared a tendency to treat adaptation of lexical borrowings in particular and the process of borrowing into the language-recipient in general with regard to usefulness/uselessness of foreign words.

Linguists study the problem of adaptation of foreign words not only from the perspective of morphological and phonetic assimilation to the structural norms in the language-recipient but also from the position of word-building and semantic assimilation, as well as functional activity of borrowed words.

As a result of debates and struggle of opinions there has been accepted a unified conception of necessity to develop literary language on the national basis on a par with the adequate usage of foreign words which enrich the word-stock of the language-recipient.

Key words: *linguistic purism, lexical borrowings, language-recipient, usefulness/non-usefulness.*

Постановка проблеми. Багатоаспектна комплексна проблема взаємодії мов та її складника лексичних запозичень – причини та наслідки, хронологія та джерела запозичення, формальні й семантичні завжди є актуальними для лінгвістики. До одних з таких дискусійних питань належить ставлення до доцільності/недоцільності вживання іншомовних слів або мовного пуризму особливо наприкінці ХХ ст. – початок ХХІ століття. Зазначений проміжок часу можна кваліфікувати як рухливий етап прояву пуристичних тенденцій, який проявляється як в усній та письмовій формах живого мовлення з подальшою лексикографічною фіксацією.

Аналіз досліджень. Деякі теоретичні аспекти мовного пуризму розглянуто в студіях сучасних мовознавців у світлі соціальної детермінації таких вчених, як С. І. Дорошенко [5], Р. П. Дзісь [4], Р. Смаль-Стоцький [14], О. А. Стишов [15], Ю. Шевельов [19; 20]; у наукових статтях Б. М. Ажнюка [1; 2], І. С. Козоріз [6], Х. Пфандель [9], П. О. Селігея [10; 11; 12], О. О. Тараненка [16; 17] та ін. Визначення розглядуваного питання виявляється важливим не тільки з методологічного погляду, але й через його велике практичне значення.

Метою дослідження є розкриття поглядів мовознавців кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. на висвітлення лінгвістичної доцільності/недоцільності у мові-реципієнті.

Виклад основного матеріалу досліджень. Проблема очищення мови вимагає обережного мовного аналізу. Повинна існувати низка передумов для заміни іншомовного слова національним, перш за все, необхідне дійсне рівноцінне питоме слово і при цьому актуальне для мови-реципієнта. Іншомовні слова не тільки безпосередньо запозичуються чи калькуються, а вплив іншої мови може сприяти розширенню варіативності значень власних слів та розширення їх семантики [13, с. 231].

Цілком природним явищем, уважаю, Ю. Шевельов іншомовні слова («позичання») у мові. Нові слова з'являються і будуть з'являтися, але приймати їх треба в міру доцільності і в міру розумності. За словами вченого, українська мова, як і будь-яка інша здавна позичала слова, вона була відкрита для «позичень», проте ніякої шкоди вона не зазнала, завдяки зусиллям мовознавців над упорядкуванням літературної мови, над забезпеченням її чистоти, то нічого шкідливого у міжмовних контактах не буде і вони можуть піти тільки на користь. Узагальнюючи, Ю. Шевельов зазначав, що відродження пуризму – це здорове явище, він не мусить бути сліпим і агресивним [19, с. 2–3].

У вживанні іншомовних слів європейського та інтернаціонального характеру, О. А. Стишов вбачає збагачення української літературної мови, які поповнюють різноманітні термінологічні підсистеми [15, с. 243].

Зовсім протилежну думку мають щодо вживання іншомовних слів Р. Смаль-Стоцький, О. О. Тараненко, І. Фаріон. Р. Смаль-Стоцький, розробляючи питання у становлення української термінології,

висвітлював проблему мовного пуризму не тільки в українській мові, а й досліджував лексичний склад західноєвропейських мов. Стосовно вживання запозичених слів, мовознавець зауважував, незалежно від цілеспрямованого, вільного розвитку мови, існують сторонні стихії і новотвори, які не зв'язані із складом і будовою мови, які не здібні до дальшого розвитку і призводять до помилкових асоціацій, вони власне не відповідають окремим вимогам милозвучності. У такому разі це є цілком природним бажанням звільнити мову від таких «новотворів». З цього погляду, мовний пуризм стає проти невластивих мові варваризмів, неологізмів, архаїзмів і провінціалізмів [14, с. 68–69]. Критерієм боротьби проти особливо варваризмів і неологізмів є часто не тільки лінгвістичні, а й позамовні міркування. Показник доцільності/недоцільності усвідомлювався не цілком, а фрагментами. На думку дослідника, вживання запозичених слів можливо, але якщо йде вже зловживання новими елементами, то це ускладнює сприймання мови. Узагальнюючи питання надмірності вживання запозичених слів Р. Смаль-Стоцький зазначає, мова окремих галузей науки може використовувати нові елементи, прийняті в науці, проте літературна мова в широкому розумінні повинна їх уникати й замінювати їх влучними новотворами зі своїх власних ресурсів [Смаль-Стоцький, с. 66–85].

З обмеженням кількості іншомовних слів (як з європейських, так і слов'янських мов) із заміною їх на питомі українські одиниці (народної мови та словотвірні кальки) відбувається повернення до української термінологічної та лексикографічної практики другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. з орієнтацією й на практичну діяльність діаспори. Проте, за О. О. Тараненка, повна картина явища мовного пуризму «складніша й не така однозначна» [17, с. 71], у явищі нормативного переорієнтування знаходить свій вияв практика односпрямованого (вибіркового) мовного пуризму. При цьому може відбуватися витіснення не лише власне іншомовних слів, але й просто одиниць, спільних для обох мов [16, с. 63–99]. І. Фаріон називає вживання іншомовних слів (англіцизмів), які закріплюються щораз у синхронному стані мови «безглуздо вкраплені» та надмірне і інколи недоцільне вживання іншомовних слів («англо-американізмів») [18, с. 151]. Проте водночас дослідниця зазначає, що попри все, не існує безперешкодного проникнення іншомовних елементів у структуру будь-якої мови [18, с. 150–157].

Утім рекомендації представників пуристичного руху зводяться до відродження архаїчних лексем, до активізації використання своїх власних морфем у словотворенні, а також до використання калькованих слів замість власне запозичень. Критикуючи використання іншомовних слів замість власних, прихильники мовного пуризму часто рекомендують інші іншомовні слова, що є непослідовним, однак неминучим процесом.

Збереження самобутності рідної мови є результатом не обмеження запозичення нових слів, а сили механізму саморегуляції мови, що виявляється в певному випадку в трансформації запозичень з втратою їх іншомовних властивостей [3, с. 109–110].

Мовний пуризм відзначається негативним ставленням до вживання лексичних запозичень з метою поповнення словникового складу. Особливо помітні пуристичні тенденції у періоди інтенсивного розвитку культури та національної свідомості, які своєю чергою, зумовлюють необхідність у нових номінаціях. У такому разі внутрішньомовна інтерференція не в змозі задовільнити потреби словникового складу з огляду на обмеженість власних наявних ресурсів. Ще одним чинником, що може впливати на появу мовного пуризму визнається словотвірна структура лексичних мовних елементів, оскільки калькування може стати ще одним способом вирішення проблеми поповнення словника тоді, коли слова мають розвинену та прозору внутрішню форму. До певної міри, мабуть саме цим, визнається негативне ставлення до прямих лексичних запозичень у німецькій, з одного боку, та об'єктивне й нейтральне в англійській – з другого [7, с. 132–133].

Х. Пфандель, проаналізувавши питання мовного пуризму на матеріалі слов'янських мов, зокрема російської і хорватської мов, намагався відповісти на питання в яких умовах пуристка альтернатива може замінити англіцизм або інтернаціоналізм. По-перше, альтернативна модель має більше шансів бути прийнятою носіями мови, якщо вона пропонується і поширюється вчасно, коли інтернаціоналізм ще не охопив цілком мовну діяльність. По-друге, внутрішня форма альтернативних моделей повинна бути прозорою для носія мови. Успіх наведених позначень різних видів спорту, таких як *nogomet*, *košarka* і *odbojka* (з хорв.) частково пояснюється тим, що їх значення зрозумілі з самого початку, в той час як не носії мови повинні спершу вивчити значення відповідних слів *футбол*, *баскетбол* і *волейбол*. По-третє, своєчасне введення і прозорість фрази «*печатающие устройства*» (рос.) не можливо замінити стислість і влучність англіцизма *printer*, для якого в словенській мові була знайдена і введена заміна *tiskalnik* (від «*tiskati*» – «*друкувати*»), а в хорватській мові були запропоновані *stampač*. Наступний критерій – семантика еквівалента повинна максимально збігатися з семантикою лексичного запозичення. Спроба замінити англіцизм існуючим поняттям часто приречена на неуспіх, так як семантичне поле ресурсів мови-реципієнта збіднюється. Останній фактор – прагматичний аспект, який націлений на адекватне сприйняття та розуміння запозиченого слова [9, с. 108–122].

Вживання запозичених слів повинне бути доцільним і доречним у залежності від стилістичних і семантичних особливостей. Дискусія про чистоту мовних норм, про вироблення кодифікованої мови відбувалася і в європейському мовознавстві.

Позитивну позицію у цьому відношенні вбачає й Б. Л. Хоффер. У його дослідженні показана визначальна роль запозичень для розвитку англійської мови. Як зауважив учений, еластичність і здатність до запозичень зумовили поширення в різних регіонах світу і збереження таких мов, як іспанська, французька та ін. [21, с. 53–72].

У монографії Джорджа Томаса «Лінгвістичний пуризм» (Дж. Томас, «Лінгвістичний пуризм» 1991 р.) мовний пуризм розглядається в значно ширшому аспекті, а трактування цього явища не зводиться лише до змін у лексиці. Дослідник, критично сформулював ряд визначень об'єднуючи і розвиваючи міркування вчених, визначає пуризм як прагнення з боку мовної спільноти (або його частин) зберегти мову (або позбавити його) від передбачуваних іншомовних або інших небажаних елементів (включаючи слова, створені в діалектах, в мові окремих соціальних груп та мовних стилів). Дослідник слушно зауважує, що головним чином, пуризм – це кодифікування, культура та планування мовних норм» [22, с. 12–14].

Найгрунтовнішим дослідженням у контексті цього питання у сучасному мовознавстві є розвідка відомого українського лінгвіста П. О. Селігея, в якому аналізується специфіка пуристичних поглядів в німецькій, угорській, французькій, новогрецькій, ісландській, чеській, польській, турецькій, українській та в інших східнослов'янських мовах. Проаналізувавши спеціальну наукову літературу, присвячену цьому питанню, погоджуємося з тезою дослідника про те, що мовний пуризм – малодосліджена тема в українському мовознавстві: «Українське мовознавство ніколи не приділяло уваги пуризмові та його ролі в розвитку лексики, спеціальних досліджень на цю тему – обмаль» [10, с. 49].

У згаданій праці поняття мовного пуризму тлумачиться як закономірне, прогресивне та позитивне явище, очевидність якого стає слушною, якщо зробити об'єктивний аналіз тих історичних подій, що відбувалися у країні. Так, П. О. Селігей зазначає, що «Історія літературних мов засвідчує, що пуризм є неминучим етапом їх становлення та зміцнення. При цьому він дуже часто перетворюється на громадський рух, дістаючи широкий суспільний розголос» [там само].

Мовні погляди П. О. Селігея розділяє й Б. М. Ажнюк. Він указує на іншомовне запозичення як одне з найдискусійніших питань у лінгвістичних взаєминах. Зумовлено це, перш за все, низкою історичних причин, серед яких є і суб'єктивні і об'єктивні. Мовознавець вказує два шляхи боротьби за «справжню» українську мову: пуристично налаштовані реформатори та прихильники уживання запозичень. Для повноти соціолінгвістичних параметрів учений здійснив аналіз так званого «польового матеріалу», зібраного шляхом безпосереднього анкетування носіїв мови у 1994–1996 рр. Розглянувши результати експерименту, учений вказує на поступове зростання вживання іншомовних слів (чи прийнамні відсутність їхнього спаду), пояснюючи

такий результат як природну реакцію на контакти з соціокультурним середовищем [2, с. 145–160].

На більш нейтральній позиції в оцінці мовного питання лінгвістичного пуризму знаходяться Р. П. Дзись, С. І. Дорошенко, О. А. Стишов. Дослідники зазначають як позитивні, так і негативні сторони процесу вживання лексичних запозичень на тлі мовного пуризму у становленні літературної норми.

Р. П. Дзись визначає мовний пуризм як специфічну форму ставлення носія мови, яка виявляється у двох проявах як позитивному, так і негативному. Негативним явищем є прагнення очистити мову від іншомовних слів і включення діалектних слів та інших позамовних слів до розряду «непотрібних» елементів, що може призвести до збіднення виражальних засобів мови, оскільки до «непотрібної» лексики можуть потрапити і власне українські лексеми. Позитивним є, на думку дослідниці, прагнення залучити більше власних ресурсів до вжитку та очистити мову від надмірного вживання поза літературних елементів, що в свою чергу, може стимулювати розвиток національної мови і культури [4]. Такі ж погляди щодо питання потреби в іншомовних запозиченнях має й І. С. Козоріз. Так, через величезний вплив американізмів може відбуватися «вимивання» національних слів з мови-реципієнта, що вже траплялося – багато мов позникали через розчинення в іншій мові. З іншого боку, запозичення входять до лексичного складу мови-реципієнта у процесі політичних, соціально-економічних і культурних відносин з іншими країнами, що демонструє процес глобалізації та інтернаціоналізації, збагачуючи водночас новими поняттями і реаліями [6, с. 108–111].

Прагнення усунути з мови закріплені в ужитку лексичні запозичення і замінити їх на штучно утворені позбавлене сенсу. На думку, С. І. Дорошенка, процес запозичення з інших мов – об'єктивний історичний процес, зумовлений постійними і різноманітними контактами між народами. Слова, перенесені з іншої мови, здебільшого входять до активного вжитку і посідають чільне місце в лексичному складі мови-реципієнта, збагачують лексику мови і її виражальні засоби. Без запозичених слів не уявляється словниковий склад будь якої мови, адже з часом запозичені слова освоюються настільки, що стають «своїми» і носії мови не уявляють рідної мови без них. Проте, як зауважує С. І. Дорошенко, не всяке запозичення слів з інших мов виправдане, тим більше, коли є «свої» загальнозрозумілі слова і замінювати їх іншомовними не доцільно. Дослідник у процесі питання мовного пуризму також вбачає позитивні й негативні прояви. Мовний взаємовплив неминучий, до якого треба ставитись зважено, позитивним є піклування про збереження самобутності мови, орієнтація на дотримання виробленої кодифікованої літературної норми і розвиток стилістичних і словотвірних мовних ресурсів. Негативний вплив

вбачається у відмові від освоєних мовою запозичень і заперечення загальноновизнаних новоутворень [5, с. 147–150].

Інтенсивність мовного пуризму змінюється з часом, у якості причини посилення мовного пуризму в суспільстві називають переважно сукупність як екстралінгвістичного, так і інтралінгвістичного характеру.

Проаналізувавши твердження вчених стосовно питання пуристичного питання, доходимо висновку, що до елементів, що характеризують мовний пуризм, можна віднести наступні особливості: просвітницька діяльність наукових і культурних впливів; урядові установи опікуються розбудовою національного лексичного фонду, пильнуючи їх від небажаних іншомовних впливів. Стосовно внутрішньомовних чинників, то словотворення індоєвропейських мов щоразу виявлялося досить дієвим, й утворювали потрібні назви, не вдаючись до зайвих лексичних запозичень; мовний пуризм виявляється на народній основі не лише в період становлення літературної норми, за часів глобалізації; мовний пуризм не тільки збагачує мову власними новотворами, а й розвиває мовний смак і мовну свідомість носіїв мови, заохочує їх обмірковувати лінгвістичні питання; власні мовні новоутвори закріплюються в мові-реципієнті так само, як запозичені слова; наслідки мовного пуризму у термінології утворюють науково-мовну картину світу, яка породжується оригінальною творчістю у термінологічному апараті. Однак, будучи, все-таки, однією з крайнощів проявів нормалізації літературної мови, пуризм має як позитивні, так і негативні сторони.

З одного боку, поява пуристичних переконань пов'язана, перш за все, з турботою про розвиток національної літературної мови, з дбайливим збереженням багатств рідної мови і національної самобутності культури. Своє активне прагнення до «чистоти» рідної мови пуристи, як правило, пояснюють переконаністю в достатній багатстві лексичного складу своєї мови і, отже, у відсутності будь-якої необхідності в його поповненні і видозміні. З цієї точки зору пуристи борються не тільки проти недоречного і зайвого використання варваризмів, запозичень і неологізмів, але і проти їх безпосереднього впливу на мислення та світогляду суспільства.

Будь-яка мова не є виняток в своєму розвитку: вона користується іншомовними словами для позначення нових предметів і явищ, для більш точного визначення наукових понять. Питання в тому, що власне слово чуже чи своє, а в тому, наскільки воно необхідне носіям мови [8, с. 70–76]. Саме в цьому й полягає позитивний ефект запозичень для розвитку мови. Природньо, що в результаті цього процесу відсоток запозиченої лексики не повинен стати надмірним.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. мовний критерій доцільності/недоцільності вживання іншомовних слів був зведений до мовного пуризму літературної норми, який охоплював народнорозмовну мову з частковою лексикографічною фіксацією слів. Унаслідок

суперечок і боротьби думок виробилося єдине розуміння необхідності розвитку літературної мови на національній основі, але з розумним використанням іншомовних слів, що збагачують її лексичну систему.

Із нашого погляду, суперечливість підходу стосовно вживання запозиченої лексики видається очевидною, проте важко оцінити обоюстороннє твердження дослідників, оскільки іншомовні запозичення потребують наукового розуміння й осмислення, а це можливо тільки за умови пристосування до вимог і законів норм мови-реципієнта.

Зазначений період можна вважати першим етапом становлення загальнолінгвістичної теорії іншомовних слів.

Оскільки деякі невідповідності все ж таки виникають у послідовності та особливостях виокремлення ознак функціонування та адаптації іншомовної лексики серед лінгвістів, які поділяють їх загалом на основні та факультативні (хоча всі критерії асимільованості можна вважати суттєвими), виникає необхідність визначення етапів адаптації іншомовного слова в теорії вивчення лексичного запозичення.

Література

1. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 48–54.
2. Ажнюк Б. М. Слов'янські й неслов'янські запозичення в мові української діаспори. *Мовознавство*. 1998. № 2. С. 145–160.
3. Володарская Э. Ф. Заимствование как отражение русско-английских контактов. *Вопросы языкознания*. 2002. № 4. С. 96–118.
4. Дзись Р. П. Пуристичні тенденції в процесі унормування української літературної мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2008. 20 с.
5. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство: навч. посіб. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
6. Козоріз І. С. Освітлення проблеми пуризму на прикладі української та німецької мов. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. Ніжин. 2014. Кн. 2. С. 108–112.
7. Мова і мовознавство в духовному житті суспільства : колект. монографія / ред. Т. В. Радзієвська. Київ: Вид. Дім Бураго, 2007. 352 с.
8. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія. Харків: Вища школа, 1985. 152 с.
9. Пфандель Х. О силе и бессилии пуризма. Англицизмы и интернационализмы и их возможные альтернативы (на материале русского, словенского и хорватского языков). *Вопросы языкознания*. 2003. № 6. С. 108–122.
10. Селігей П. О. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 49–66.
11. Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? *Українська мова*. 2007. № 3. С. 3–16.
12. Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? (закінчення). *Українська мова*. 2007. № 4. С. 16–32
13. Серебрянников Б. А. Общее языкознание: монография. Москва: Наука, 1970. 602 с.

14. Смаль-Стоцький Р. Українська мова в Советській Україні. 2-ге вид., поширене. Нью-Йорк; Торонто; Сідней; Париж: Наук. т-во ім. Шевченка, 1969. 318 с. (Бібліотека Українознавства; Ч. 28).

15. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. Київ : Центр КНЛУ, 2003. 388 с.

16. Тараненко О. О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (на загальнослов'янському тлі). *Мовознавство*. 2008. № 2–3 С. 159–199.

17. Тараненко О. О. Українсько-російські мовні контакти на сучасному етапі: протягування і підштовхування. I. Впливи, інтерференція, запозичення. *Мовознавство*. 2010. № 2–3. С. 55–82.

18. Фаріон І. Д. Англomовний наступ в українській дійсності. *Сучасність*. 2000. № 3. С. 150–157.

19. Шевельов Ю. Пуризм в українській мові. *Українські Вісті*. 1966. 5 червня. (Ч. 23). С. 2–3.

20. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус / вступ. слово Л. Масенко. Чернівці : Рута, 1998. 208 с.

21. Hoffer B. L. Language Borrowing and the Indices of Adaptability and Receptivity. *Intercultural Communication Studies*. 2005. Vol. XIV, № 2. P. 53–72.

22. Thomas G. Linguistic purism. *Studies in language and linguistics* / ed. G. Leech, M. Short. London; New York: Longman, 1991. 250 p.

Руденко М.

– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'276

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ (XIX – початок ХХІ ст.)

У статті розглянуті питання дослідження загальнотеоретичного вивчення соціальних діалектів в студіях мовознавців США, Європи, у тому числі російських, українських. Проаналізовані погляди вчених на теоретичні аспекти соціальних діалектів, порівняно підходи різних авторів на класифікацію соціальних діалектів. Увага акцентована на питаннях класифікації англійських соціальних діалектів.

Ключові слова: соціальний діалект, соціолект, сленг, кент, жаргон, професійний жаргон, арго, класифікація.

Руденко М.

– кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

ВОПРОСЫ КЛАССИФИКАЦИИ АНГЛИЙСКИХ СОЦИАЛЬНЫХ ДИАЛЕКТОВ (XIX – начало ХХІ в.)

В статье рассмотрены вопросы исследования общетеоретического изучения социальных диалектов в студиях языковедов США, Европы, в том числе российских, украинских. Проанализированы взгляды ученых на теоретические аспекты социальных диалектов, произведено сравнение

подходов разных авторов на классификацию социальных диалектов. Внимание акцентировано на вопросах классификации английских социальных диалектов.

Ключевые слова: социальный диалект, социолект, сленг, кент, жаргон, профессиональный жаргон, арго, классификация.

Rudenko M.

– Candidate of Science (Linguistics), Senior Lecturer, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

QUESTION OF CLASSIFICATION OF THE ENGLISH SOCIAL DIALECTS (XIX – the beginning of the XXI century)

Questions of investigation of general theoretical research of social dialects in studios of linguists from the USA, Europe, Russia and Ukraine are studied in the article. Views of scientists according to the theoretical aspects of social dialects are analyzed, approaches of different authors to the classification of social dialects are compared. Attention is focused on the questions of classification English social dialects.

In the introduction the review of the last publications of the mentioned question as well as the present problems in studying social dialects is done. The aim of the research is the studying classification English social dialects of the XIX – the beginning of the XXI century.

The scientific novelty of the results obtained is that the attempt of the special lingua-historical research of the problems of slang is done first, a significant amount of linguistic works is reviewed.

In the main part the lingua-historical-graphical review of the works, where the general theoretical questions of studying social dialects is done, the relevant scientific achievements of foreign and native scientists are analyzed and systematized, the approaches and views of different authors of the specified problem are compared.

The attention is paid to the classification English social dialects; views to the question of linguists; classifications presented by different scientists and so on.

In the conclusion it is mentioned, that classification social dialects in many languages has its features and it is interpreted ambiguously. It's worth to underline, that the English classify social dialects with significant differences. We consider terminologically-conceptual paradigm proposed by L. O. Stavytska most acceptable: argo, jargon, professional jargon, slang. The perspectives of further investigations of the general theoretical study of slang in social linguistics are defined by us.

The results of the research can be used in the courses of History of Linguistic Studies, Introduction to Linguistics, Lexicology, Practice of Oral and Written Speech (foreign languages), Comparative Typology of Ukrainian and Foreign Languages at philology departments of institution of higher education as well as in cultural and educational work.

Key words: social dialects, sociolect, slang, cant, jargon, professional jargon, argo, classification.

Постановка проблеми. Англійські соціальні діалекти відзначаються багатою історією функціонування і дослідження. З погляду дослідження термінології важливим видається питання класифікації соціальних діалектів, зокрема англійських соціальних діалектів.

Аналіз останніх досліджень. У пропонованій статті наводиться наша оцінка тих класифікацій англійських соціальних діалектів, які

відбулися в студіях мовознавців США, Європи, у тому числі російських і українських. Із сучасних авторів, які розглядають проблему класифікації соціальних діалектів в лінгвістиці, увагу заслуговують праці Е. Партріджа (1933), О. Д. Швейцера (1977), М. М. Маковського (1982), В. О. Хом'якова (1971), Г. І. Ускової (2014). Е. Партрідж надав ґрунтовну класифікацію англійських соціальним соціальним діалектам. Дослідження В. О. Хом'якова користуються підтримкою лінгвістів.

Завдяки вищенаведеним та іншим працям є певний теоретичний результат вивчення класифікації соціальних діалектів. Разом з тим, аналіз свідчить, що на цей час тематика класифікації англійських соціальних діалектів в науковій літературі відображена недостатньо. Не приділяється уваги вивченню теоретичних проблем класифікації англійських соціальних діалектів минулих часів; не визначено чіткої єдиної класифікації.

Метою пропонованої статті є вивчення питання класифікації англійських соціальних діалектів (XIX – початку XXI століття).

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) зробити лінгвоісторіографічний огляд праць, в яких розглядається питання класифікації соціальних діалектів; 2) систематизувати відповідні наукові досягнення закордонних і вітчизняних учених; 3) проаналізувати загальнотеоретичні питання вивчення соціальних діалектів; 4) порівняти підходи і погляди різних авторів на класифікацію англійських соціальних діалектів; 5) визначити перспективи дослідження класифікації англійських соціальних діалектів.

Виклад основного матеріалу. Питання термінології соціальних діалектів знаходиться в полі зору мовознавців і потребує їх уваги. До цього часу має місце змішування понять, термінів, що «обслуговують» субстандартну лексику [9, с. 150]. Без розуміння проблематики відповідної термінології не можливе глибоке дослідження соціальних діалектів у лінгвоісторіографічному аспекті.

У науковій і навчальній літературі термін *соціальні діалекти* (*соціолекти*) вживають то в дуже широкому, то в дуже вузькому трактуванні. При широкому тлумаченні терміна в категорію соціальних діалектів включають усі або майже всі соціально зумовлені різновиди мови, незалежно від їх структурно-мовних і функційнальних особливостей [2, с. 66].

В. Д. Бондалетов [2, с. 67] зазначає, що вкрай вузьке вживання терміна *соціальні діалекти* наводить Ю. С. Степанов: «До місцевих селянських діалектів близькі *соціальні діалекти* однієї мови... Інакше їх називають *умовними мовами*. У Росії в XIX ст., за деякими даними, існувало біля 70 таких мов» [13, с. 198]. У «Словнику соціолінгвістичних термінів» (2006) відзначається, що в дуже вузькому трактуванні термін *соціальний діалект* – те саме, що *арго* [21, с. 205].

На основі проведеного аналізу В. Д. Бондалетов робить висновок, що діапазон понятійного наповнення терміна *соціальний діалект*

справді широкий – від форми існування мови (у тому числі її літературно-книжкової форми) до одного з різновидів соціальної диференціації мови – конспіративного арго («умовної мови») і зовні схожої з ним умовної дитячої мови – способу механічного шифрування слів [2, с. 67].

У мовознавстві склалося певне трактування терміна *соціальний діалект* – мова певних соціальних груп. Подібною трактовки терміна додержуються О. С. Ахманова [21, с. 131], Л. Л. Касаткін [4, с. 133], М. М. Маковський [6, с. 8], З. Д. Попова і І. А. Стернін [7, с. 72], Л. О. Ставицька [12, с. 20] та ін. Л. О. Ставицька зазначає: «Соціальні діалекти – це різновид мови, вживаний як засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною спільністю, тобто це мова певної соціальної групи» [12, с. 20].

У другій половині ХХ ст. термін-словосполучення *соціальний діалект* у результаті стягнення набув нової форми – *соціолект*. Новий термін створили німецькі вчені – соціолінгвісти Р. Гроссе і А. Нойберт [17, с. 3–15; 17, с. 34], уклавши в нього значення «соціальний говір». Невдовзі термін було включено в лінгвістичні словники і довідники, прийнято його і багатьма соціолінгвістами-славістами [5, с. 15]. О. О. Селіванова пояснює необхідність уведення терміна *соціолект* в обіг соціолінгвістики метою уникнути багатозначності термінів *жаргон*, *арго*, *сленг*, *соціальний діалект* [11, с. 330].

Позитивний бік наведених вище термінологічних інновацій безсумнівний. Утилітарна мета термінологічної уніфікації має серйозне лінгвістичне підґрунтя, адже спільною рисою всіх мовних утворень, охоплених категорією *соціальний діалект*, є обмеженість їхньої соціальної основи: вони виступають засобом спілкування окремих соціально-станових, виробничо-професійних груп і вікових колективів. Соціальна диференціація загальнонародної мови є природний наслідок складної соціальної будови суспільства; це абсолютно реальне лінгвістичне явище, а тому повне право на існування має термін *соціальний діалект (соціолект)* [10, с. 272–273].

З погляду дослідження термінології важливим видається питання класифікації соціальних діалектів. Варто уваги, що в багатьох мовах зазначене явище має свої особливості і інтерпретується неоднозначно.

Е. Партрідж (1933) виділяє в нестандартній лексиці такі підсистеми мови, як *сленг*, *колоквіалізми*, *кент*, *вульгаризми* [20]. У США соціальні діалекти представлені професійними діалектами, груповими (корпоративними) жаргонами, а також жаргонами (арго) декласованих елементів суспільства. О. Д. Швейцер підкреслює, що в англійській лексикологічній традиції ці мовні підсистеми звичайно включаються в поняття *сленг*, або, точніше, *спеціальний сленг (special slang)*, протиставлений загальному сленгу (*general slang*), що входить у загальноповживане просторіччя [15, с. 167].

М. М. Маковський до соціальних діалектів відносить професійні діалекти, жаргони (арго) і сленг [6, с. 8–9]. В. О. Хом'яков у працях, присвячених англійському субстандарту, пропонує свою класифікацію, в якій виділяє такі категорії лексики як колоквіалізми, сленгізми, кентізми, жаргонізми і вульгаризми, що входять до складу просторічного вокабуляря [1, с. 4]. Г. І. Ускова вважає цю класифікацію як найбільш авторитетну [14, с. 17, 52].

Як бачимо, навіть самі англісти класифікують соціальні діалекти в англійській мові зі значними розбіжностями.

Свої погляди на питання класифікації соціальних діалектів мають чеські лінгвісти. А. Кельнер [18, s. 74] до основних типів соціальних діалектів відносить: 1) мову людей за професією, 2) мову за родом занять (для позначення цього типу він використовує термін *сленг*), 3) мову людей, ізольованих у суспільстві – жаргон / арго / таємна мова. Й. Філіпець [16, s. 278] розрізняє сленг трудовий (професійний), груповий і жаргон [3, с. 130–131]. У поглядах чеських авторів на класифікацію соціальних діалектів є істотні розбіжності. Водночас у літературі з богемістики загальний підхід до сленгу розвивається в напрямку диференціації сленгу на професійний і за родом занять (груповий) [3, с. 132].

У 60-і рр. XX ст. класифікацію соціальних діалектів залежно від їх природи, призначення, мовних ознак і умов функціонування було запропоноване В. Д. Бондалетовим. О. О. Селіванова вважає, що диференціація соціолектів В. Д. Бондалетова є найбільш несуперечливою [11, с. 330]. До соціальних діалектів учений відносить: 1) власне професійні «мови» (точніше – лексичні системи); 2) групові, або корпоративні, жаргони; 3) умовні мови (арго) ремісників-відхідників, торговців і близьких до них соціальних груп; 4) жаргон (арго) декласованих. У цій класифікації вперше розмежовані умовні мови (арго) і арго декласованих як два різних типи соціальних діалектів, оскільки вони викликані до життя різними соціальними причинами і мають різне призначення [2, с. 69–70].

Л. О. Ставицька вважає найприйнятнішою таку термінологічно-поняттєву парадигму соціальних діалектів: *арго, жаргон, професійний жаргон, сленг* [12, с. 22].

Безсумнівно, наведені погляди на класифікацію соціальних діалектів далеко не вичерпані і свідчать про їх різноманітність. Соціальні діалекти, питання їх класифікації представляють багатий матеріал для дослідження, проте, треба визнати, що на цей час праці соціолінгвістів не вичерпують усіх теоретичних проблем, практичних аспектів з цієї проблематики. Бракує досліджень, що узагальнюють питання класифікації і демаркації соціальних діалектів, зокрема арго, жаргону, сленгу [9, с. 69].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Класифікація соціальних діалектів в багатьох мовах має свої особливості і інтерпретується неоднозначно.

2. Самі англісти класифікують соціальні діалекти в англійській мові зі значними розбіжностями.

3. Ми вважаємо найприйнятнішою термінологічно-поняттеву парадигму соціальних діалектів, запропоновану Л. О. Ставицькою, а саме: арго, жаргон, професійний жаргон, сленг.

Перспективи подальших розвідок ми вивчаємо в поглибленому вивченні низки актуальних питань:

1. Демаркація соціальних діалектів.

2. Узагальнення питання класифікації соціальних діалектів.

3. Дослідження теоретичних проблем класифікації соціальних аспектів, вивчення відповідних праць авторів Європи і США у лінгвіоісторіографічному аспекті.

Література

1. Беляева Т. М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1985. 316 с.

2. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика: учебное пособие. Москва: Просвещение, 1987. 160 с.

3. Губачек Я. О традиции в изучении сленга в чешском языке. *Вопросы языкознания*. Москва: Наука, 1980. № 2. С. 127–135.

4. Касаткин Л. Л. Диалект. *Языкознание*: большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Изд. 2-е. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 132–133.

5. Липатов А. Т. Сленг как проблема социолектики: монография. Москва: Элпис, 2010. 318 с.

6. Маковский М. М. Английские социальные диалекты (онтология, структура, этимология): учебное пособие. Москва: Высшая школа, 1982. 135 с.

7. Попова З. Д., Стернин И. А. Общее языкознание: учебное пособие. Москва: АСТ: Восток – Запад, 2007. 408 с.

8. Руденко М. Ю. До питання про класифікацію соціальних діалектів. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки* : зб. наук. праць / Кіровоградський дер. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка; голов. ред. О. Семенюк. Кіровоград, 2016. Вип. 145. С. 65–70.

9. Руденко М. Ю. До питання про термінологію соціальної діалектології (та її складових). *Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих учених* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Одеса, 24 квітня 2015 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний ун-т, 2015. Ч. 3. С. 150–152.

10. Руденко М. Ю. Про терміни соціальний діалект і соціолект. *Перспективні напрямки сучасної науки та освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів і студентів ДДПУ, учителів та учнів загальноосвітніх закладів (м. Слов'янськ, 19–20 травня 2016 р.) / відп. ред. Н. М. Маторіна. Слов'янськ: Донбаський дер. пед. ун-т, 2016. Вип. 8, ч. 1. С. 269–273.

11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

12. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.

13. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания: учебное пособие. Москва: Просвещение, 1975. 271 с.
14. Ускова А. И. Статус аргю в английском языке и художественной речи : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Воронеж, 2014. 174 с.
15. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США. Москва: Наука, 1983. 216 с.
16. Filipec J. Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 384 s.
17. Grosse R., Neubert A. Thesen sur marxistischen Soziolinguistik. *Linguistische Arbeitsberichte*. Leipzig, 1970. S. 3–15.
18. Kellner A. Uvod do dialektologie. Praha : Státní pedagogické nakl. 1954. 113 s.
19. Neubert A. Zu Gegenstand und Grundbegriffen einer marxistisch-leninistischen Soziolinguistik. *Beiträge zur Linguistik*. Halle, Saale, 1974. S. 34.
20. Partridge E. Slang to-day and yesterday. London: Routledge & Kegan Paul, 1979. ix, 476 p.

Маторін Б.

– старший викладач кафедри російської мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету

Маторіна Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та
слов'янської філології Донбаського державного педагогічного
університету

УДК 81'367.332.6/.7-112

**ТРАДИЦІЙНЕ Й СУЧАСНЕ МОВОЗНАВСТВО ПРО ПРОБЛЕМУ
ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ ПІДМЕТ І ПРИСУДОК**

Проблема визначення термінів «підмет» і «присудок» як лінгвістичного явища неоднозначно висвітлена в лінгвістичних студіях і належить до найбільш дискусійних у сучасному мовознавстві. У нашому дослідженні пропонуємо оцінку наукових позицій граматистів щодо проблеми визначення термінів «підмет» і «присудок», оскільки, попри важливість окресленої проблеми, у сучасній лінгвоісторіографії майже відсутні відповідні комплексні дослідження.

У статті встановлено, що нового було внесено лінгвістами в розв'язання цієї проблеми і яке це має значення для мовознавства. Окреслено перспективи подальшого дослідження питання, що окреслено в науковій розвідці.

Ключові слова: лінгвоісторіографічний аспект, члени речення, головні члени речення, підмет, присудок.

Маторин Б.

– старший преподаватель кафедры русского языка и литературы
Донбасского государственного педагогического университета

Маторина Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры германской и
славянской филологии Донбасского государственного
педагогического университета

ТРАДИЦИОННОЕ И СОВРЕМЕННОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ О ПРОБЛЕМЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТЕРМИНОВ ПОДЛЕЖАЩЕЕ И СКАЗУЕМОЕ

В статье дана оценка научным взглядам грамматистов по проблеме определения терминов «подлежащее» и «сказуемое» как лингвистического явления. Установлено, что нового было внесено лингвистами в решение этой проблемы и какое это имеет значение для языкознания. Определены перспективы дальнейшего исследования заявленной проблемы.

Ключевые слова: лингвоисториографический аспект, члены предложения, главные члены предложения, подлежащее, сказуемое.

Matorin B.

– Senior Lecturer, Russian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Matorina N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

TRADITIONAL AND MODERN LINGUISTIC THEORY ON THE DEFINITION OF THE TERMS SUBJECT AND PREDICATE

At the turn of the 20th – 21st centuries linguistic historiography – a scientific discipline that studies the history of linguistics, analysis of the theories and concepts of the genesis of the linguistic thought, in particular, certain aspects and sections of the science of language, traditions, trends, directions, schools – is getting a special development. The relevance of linguohistoriographic investigations is due, firstly, to the importance of the problems raised in linguistics, and, secondly, to the lack of linguohistoriographic study of these issues. The accumulated linguistic material needs theoretical understanding and linguohistoriographic illumination for its further application. Such scientific works appear to be extremely significant and promising.

The problem of defining the terms “subject” and “predicate” as a linguistic phenomenon is ambiguously covered in linguistic studios and is one of the most debatable in modern linguistics. In the presented study, it is offered an assessment of the scientific positions of grammarians on the problem of defining the terms “subject” and “predicate”, because, despite the importance of the outlined problem, there are almost no relevant complex studies in modern linguistics.

Nowadays, linguists continue their searches concerning the improvement of the definition of the terms “subject” and “predicate”, taking into account the achievements of both predecessors and modern researchers. A promising and necessary direction for further research should be to understand their scientific tendencies in the linguohistoriographic aspect.

Key words: linguohistoriographical aspect, members of the sentence, the main members of the sentence, sweep, predicate.

На межі ХХ – ХХІ ст. особливого розвитку набуває лінгвістична історіографія – наукова дисципліна, що вивчає історію мовознавства, аналіз теорій і концепцій генезису лінгвістичної думки, зокрема, певних її аспектів і розділів науки про мову, традицій, течій, напрямів, шкіл.

Актуальність лінгвістичноісторіографічних досліджень зумовлена, по-перше, важливістю порушених проблем у лінгвістиці, та, по-друге, відсутністю лінгвістичноісторіографічного вивчення цих питань. Накопичений

лінгвістичний матеріал потребує теоретичного осмислення й лінгвоісторіографічного висвітлення для подальшого його застосування. Такі наукові роботи видаються надзвичайно значущими та перспективними.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми членів речення і принципів їх виділення неможливе без певної термінологічної бази. Один і той самий термін лінгвісти різних часів, шкіл і напрямків можуть трактувати неоднозначно. Подекуди визначення термінів є не лише відмінними, а й прямо протилежними. Тому потрібно чітко окреслити ті поняття й терміни, без яких неможливе вивчення проблеми членів речення і принципів їх виділення. Такими термінами є: *головний член речення, другорядний член речення, підмет, присудок, додаток, означення, обставина, зв'язка, прикладка*. У розвідці будуть проаналізовані терміни *підмет* і *присудок* з точки зору визначення їх ученими XIX ст. – початку XXI ст. з метою моделювання того значення, із яким його вживає автор розвідки.

Отже, проблема визначення термінів *підмет* і *присудок* неоднозначно висвітлена в лінгвістичних студіях і належить до найбільш дискусійних у сучасному мовознавстві.

Аналіз останніх досліджень. Щодо дослідження проблеми членів речення і принципів їх виділення, а також стосовно проблеми визначення термінів *підмет* і *присудок* в лінгвістиці накопичений значний за обсягом фактичний матеріал, але він не систематизований, не відмежований від суміжних явищ. Тому виправданими, на нашу думку, можна вважати будь-які спроби систематизувати окреслений матеріал, зокрема, з лінгвоісторіографічної позиції. Пропонована наукова розвідка присвячена аналізу визначення термінів *підмет* і *присудок* ученими XIX ст. – початку XXI ст.

Метою статті є лінгвоісторіографічне дослідження проблеми визначення термінів *підмет* і *присудок* в лінгвістичній науці XIX ст. – початку XXI ст., а також висвітлення різних поглядів на окреслену проблему в працях граматистів зазначеного періоду.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**:

1) проаналізувати позиції граматистів XIX ст. – початку XXI ст. щодо проблеми визначення термінів *підмет* і *присудок*;

2) встановити, що нового було внесено лінгвістами в розв'язання цієї проблеми і яке це має значення для мовознавства;

3) окреслити перспективи подальшого дослідження проблеми визначення термінів *підмет* і *присудок*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для комплексного висвітлення проблеми визначення термінів *підмет* і *присудок* потрібно проаналізувати лінгвістичні позиції традиційного й сучасного мовознавства, починаючи з XIX ст. й дотепер.

Лінгвістична історіографія висвітлює різноманітні погляди на природу головних членів речення. Тому для інтерпретації та

об'єктивного аналізу праць, присвячених дослідженню головних членів речення, потрібно знати, як той чи той лінгвіст визначав основні поняття *підмет* і *присудок*. При визначенні термінів *підмет* і *присудок* доцільно спиратися на результати досліджень таких мовознавців XIX ст. – початку XXI ст., як-от: О. Х. Востокова, Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні, О. О. Шахматова, О. М. Пешковського, І. Р. Вихованця, Н. Л. Іваницької, Т. П. Ломтева, А. П. Загнітка, О. М. Мухіна, О. Єсперсена, Г. Пауля, Л. Теньєра, Ч. Філлмора, К. Бейзелла та ін.

У східнослов'янському мовознавстві представники логістичної граматики трактували підмет як предмет, про який судять. З часом для визначення підмета стали залучати відомості про формальні засоби його вираження. Мовознавці здебільшого тлумачать підмет як ядерний головний член предикативного центру. Так, О. Х. Востоков визначає підмет як ім'я предмета, про який йде мова; а присудок – «дієслово, чи усе те, що говорить про предмет» [8, с. 52]. Подібне визначення формулював Ф. І. Буслаєв: «Підмет – предмет, про який ми судимо. Те, що ми думаємо про предмет, іменуємо присудком» [4, с. 107]. Учений ототожнює підмет і присудок з суб'єктом і предикатом логічного судження.

Досліджуючи категорію головних членів речення, О. О. Потебня зосереджував увагу на частиномовному оформленні членів речення, обґрунтовуючи їх взаємообумовленість. Учений стверджував, що «особова форма дієслова є тим самим присудком; ім'я у прямому відмінку, не узгоджуване з іншим, є підметом» [15, с. 102]. В. В. Виноградов з цього приводу писав: «...Спираючись на частини мови при вивченні членів речення, О. О. Потебня по-новому підійшов до цієї проблеми, вказавши нові шляхи її вирішення» [5, с. 23]. О. О. Потебня виділяв психологічний підмет і присудок. Присудок учений розумів як визначення «ознаки в період її виникнення від особи-діяча» [15, с. 101], а підмет – як «речову вказівку на безпосереднього носія ознаки» [там само, с. 102].

Таку досить мотивовану позицію поділяв П. Ф. Фортунатов, а також його послідовники. Вони подібну точку зору висвітлюють у своїх роботах, визначаючи підмет як називний відмінок іменника, а присудок як узгоджувану з ним відмінювану форму дієслова, і пропонують власну термінологію: *граматичний підмет* та *граматичний присудок* [17].

Трактування підмета в сучасному мовознавстві пов'язано з поняттям структурної схеми речення та його семантичних компонентів. Визнаючи підмет одним із головних компонентів речення, його зв'язок із присудком як другим головним членом, учені надають підметові різного статусу: незалежного члена (Л. Блумфільд, І. І. Мещанінов та ін.), панівного над присудком (О. О. Шахматов, О. М. Пешковський, О. Смирницький та ін.), залежного від присудка (О. О. Потебня, В. Г. Адмоні та ін.). Так, Д. М. Овсяннико-Куликовський та О. М. Пешковський зауважували, що визначальним компонентом

речення є присудок (предикат), проте О. О. Шахматов вважав таким членом речення підмет, а присудок лише «головним членом залежного складу».

Сучасні мовознавці звертають увагу на необхідність аналізу категорії головних членів, надання пріоритету одному із них лише з позиції аналізу різних рівнів – формально-граматичного й семантико-синтаксичного. Оскільки, «на семантико-синтаксичному рівні спостерігається реалізація в основному варіанті субстанційної суб'єктної семантики в підметовій позиції, визначеної граматичною морфологічно опосередкованою категорією валентності дієслова» [12, с. 142]. Тобто морфологічну форму називного відмінка імені визначає валентність дієслова-присудка, який, здебільшого, обмежує вияв суб'єктної семантики одним елементом. А. П. Загнітко пропонує вбачати у сполученні підмета з присудком наявність «вищого типу взаємодії – міжкатегорійного міжчастиномовного взаємопроникнення» [12, с. 143]. Такий погляд послідовно репрезентований і в наукових студіях І. Р. Вихованця. Відстоюючи взаємозалежність підмета і присудка, науковець аргументує таку позицію основним виявом предикативного зв'язку між підметом і присудком – координацію, – що передбачає взаємозалежність головних членів речення, передбачуваність, обов'язковість, закритість. Отже, обидва головні члени речення взаємопідпорядковані, рівноправні, взаємозумовлені, і, на думку І. Р. Вихованця, формують елементарну формально-синтаксичну структуру двоскладного речення [6, с. 23].

Зазвичай, визначення *підмета* і *присудка* не обмежується їх морфологічною характеристикою. Воно також містить їх змістову характеристику: *підмет* – те, про що йдеться у реченні, *присудок* – те, що говориться про підмет. Наукові тлумачення головних членів речення й на сьогодні є поверховими й узагальненими. Наприклад, лексикографічні дефініції подають таку паспортизацію підмета і присудка. Порівняймо: О. С. Ахманова у «Словникові лінгвістичних термінів» пропонує таке визначення підмета і присудка: «*Підмет* – головний член двоскладного речення, який граматично не залежить від інших членів речення і дає вказівку на те, до чого відноситься інформація, яку несе присудок. *Присудок* – слово, яке виражає предикацію й тому функціює у ролі головного члена речення; у двоскладному реченні воно граматично залежить від підмета» [2, с. 122].

У «Граматиці російської мови» читаємо: «*Підмет* – це головний член двоскладного речення, який граматично не залежить від інших членів речення; виражений іменником, займенником чи іншим відмінюваним словом у формі називного відмінка та вказує на предмет, ознаку якого визначає присудок. *Присудок* – це головний член двоскладного речення, який граматично залежить від підмета, зазвичай виражений особовою формою дієслова, іменником, прикметником чи

дієприкметником та позначає ознаку того предмета, який виражений підметом» [11, с. 117].

«Словник лінгвістичних термінів» Д. І. Ганича, О. С. Олійника репрезентує таке потрактування головних членів речення: «*Підмет* – головний член двоскладного речення, що виражає предмет думки, ознака якого розкривається присудком. *Присудок* – головний член двоскладного речення, що означає дію, стан, якість, властивість предмета думки, вираженого підметом» [10, с. 203].

Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук у «Сучасній українській літературній мові» подають власне формулювання головних членів речення: «*Підметом* називається головний член речення, що означає предмет, явище, поняття, якому властива якась дія, стан, ознака. *Присудком* називається головний член речення, що означає дію, стан, якість, властивість предмета, позначуваного підметом» [18, с. 87]. Отже, визначення головних членів речення має надто широке тлумачення.

Наукові студії західноєвропейських та американських учених, а саме: Г. Пауля, Ш. Бато, Н. Бозе, Г. Габеленця та ін. – викликають зацікавлення щодо поповнення відомостей з історії вивчення синтаксичних категорій підмета і присудка. Учені, як відзначав В. П. Даниленко, запровадили в науковий обіг терміни *психологічний суб'єкт* (підмет) та *психологічний предикат* (присудок), вважаючи їх такими синтаксичними категоріями, що притаманні будь-якій мові і виконують конструктивну роль у реченні. На думку Г. Габеленця, провідне місце посідає психологічний суб'єкт, адже суттєвим є те, що породжує думку; психологічний присудок – те, що мовець про це думає, – підпорядковується суб'єктові. Для Г. Пауля психологічний підмет – це думка або низка думок, які формуються у свідомості мовця першими, а психологічний присудок – те, що потім приєднується до них. Учений вважає психологічний предикат вагомим у реченні; він є метою повідомлення і тому домінує над суб'єктом.

У другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. синтаксичні пошуки зарубіжних учених (Л. Теньєра, Ч. Філлмора, Г. Глінца та ін.) призвели до визнання семантичного принципу виділення членів речення, оскільки всі члени речення співвідносяться з семантичними функціями.

У сучасних граматиках можна виокремити дві позиції науковців щодо категорійної природи підмета, які чи взаємодоповнюють, чи взаємовиключають одна одну:

1) заміна терміна *граматичний підмет* на *суб'єкт*;

2) запровадження поняття *підмет* з припущенням його можливої невідповідності імені (чи синтаксеми, що його заступає) в називному відмінку, в певній позиції і в певних відношеннях з предикатом.

Проте жодна з зазначених вище теорій не запропонувала вичерпного аналізу головних членів речення.

Виокремлення та аналіз присудка як компонента граматичної основи речення є значно складнішою проблемою як у семантичному,

так і в граматичному плані. Здебільшого, дослідження присудка в синтаксичній науці спирається на класичну традицію і є проблемним у співвідношенні логічних, логіко-граматичних і граматичних форм предиката-присудка, морфологічних форм присудка, стосовно комунікативного присудка як психолінгвістичної категорії, щодо кваліфікації та класифікації присудка як характерної типологічної ознаки речень: повних / неповних (еліптичних), дієслівних / бездієслівних. Останнім часом запропоновано аналіз присудків із пропозиційною семантикою, що утворює конфігурацію моделей речення й вирізняє його серед інших мовленнєвих моделей.

Потребує свого розв'язання питання визначення статусу компонентів предикативного ядра речення, все більшої ваги набуває розгляд предикативності (підмета та присудка) у формально-граматичному й семантико-синтаксичному аспектах.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**. Проблема визначення термінів *підмет* і *присудок* має досить велику історію дослідження, проте на жодному етапі її вивчення в лінгвістичній науці не існувало єдиної точки зору щодо її дослідження, тому проблему не вирішено остаточно.

Саме тому в сучасних граматичних теоріях продовжено дослідження цієї проблеми, яка є пріоритетною для І. Арібжанової [1], В. М. Брицина [3], І. Р. Вихованця [6], М. О. Вінтоніва [7], М. В. Всеволодової [9], А. П. Загнітка [13], Л. М. Руденко [14], К. Ф. Шульжук [19] та ін.

Перспективи подальших розвідок. На сьогодні мовознавці продовжують пошуки вдосконалення визначення термінів *підмет* і *присудок* з урахуванням досягнень як попередників, так і сучасних дослідників. Перспективним і необхідним напрямом подальшого дослідження має бути осмислення їхніх наукових тенденцій у лінгвістично-історіографічному аспекті.

Література

1. Арібжанова І. Зв'язок головних членів. *Вісник: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. Київ: Вид-во КНУ ім. Шевченка, 2002. Вип. 12–13. С. 107–111.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Сов. энциклопедия, 1966. 608 с.
3. Брицин В. М. Модальна грамати́ка дискурсу як один із напрямів семантико-синтаксичних досліджень. *Мовознавство*. 2006. № 2–3. С. 101–110.
4. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва: Учпедгиз, 1959. 624 с.
5. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. Москва: Наука, 1975. 358 с.
6. Вихованець І. Р. Студії про члени речення: приреченнєвіки. *Українська мова*. Київ: Інститут української мови НАН України. 2005. № 2. С. 22–27.
7. Вінтонів М. О. Категорії комунікативного синтаксису: основні підходи до аналізу. *Филологія в пространствє культури*. Донецьк: Юго-Восток, 2007. С. 61–69.

8. Востоков А. Х. Русская грамматика по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложенная. Санкт-Петербург: Типография И. Глазунова, 1831. 258 с.
9. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Москва: МГУ, 2000. 502 с.
10. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
11. Грамматика русского языка. Москва: Изд-во АН СССР, 1960. Т. 2. Синтаксис. 440 с.
12. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
13. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк: ДонНУ, 2009. 150 с.
14. Руденко Л. М. Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти). Київ: Україна-Віта, 1996. 213 с.
15. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. Москва: Учпедгиз, 1958. Т. 1. 161 с.
16. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. Москва: Учпедгиз, 1958. Т. 2. 549 с.
17. Фортунатов Ф. Ф. О преподавания русского языка в средней школе. Ф. Ф. Фортунатов. Избранные труды. Москва: Учпедгиз, 1957. Т. 2. 471 с.
18. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова. Київ: Вища школа, 2007. 423 с.
19. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: Академія, 2004. 406 с.

Бурковська О.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1 Донецького національного медичного університету

УДК 81'367.33

**ОГЛЯД ИНФИНИТИВНЫХ РЕЧЕНЬ У СИСТЕМЕ ОДНОСКЛАДНЫХ
КОНСТРУКЦИЙ**

Стаття присвячена проблемі інфінітивних речень у системі односкладних конструкцій. У лінгвоісторіографічному аспекті проаналізовано суперечливі погляди вчених-лінгвістів на синтаксичну форму інфінітивних речень як незалежний тип односкладних речень.

Ключові слова: інфінітив, синтаксичний статус, безособові речення, односкладні речення, модальність.

Бурковская О.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры языковых и гуманитарных дисциплин № 1 Донецкого национального медицинского университета

**ОБЗОР ИНФИНИТИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В СИСТЕМЕ
ОДНОСОСТАВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ**

Статья посвящена проблеме инфинитивных предложений в системе односоставных конструкций. В лингвоисторикографическом аспекте были проанализированы спорные взгляды ученых-лингвистов на синтаксическую форму инфинитивных предложений как независимый тип односоставных предложений.

Ключевые слова: инфинитив, синтаксический статус, безличное предложение, односоставные предложения, модальность.

Burkovska O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Philology and Humanities No. 1, Donetsk National Medical University

REVIEW OF INFINITIVE SENTENCES IN THE SYSTEM OF ONE-MEMBER CONSTRUCTIONS

The article is devoted to the problem of infinitive sentences in the system of one-component constructions. In linguistic-historiographical aspect the controversial views of linguistic scholars on the syntactic form of infinitive sentences as an independent type of one-member sentences were analyzed.

Key words: sentence, syntactic status, nominative sentence, titles, intonation.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві при класифікації односкладних речень виникають об'єктивні труднощі, пов'язані з вибором класифікаційного принципу, причому історія вивчення односкладних речень спричиняє явний висновок про недостатність урахування тільки однієї будь-якої ознаки як основи для розподілу речень на певні групи. Інфінітивні речення в системі односкладних конструкцій являють однотипні структури, що виражають широке коло модальних значень. У науковій думці існують різні підходи до визначення односкладних інфінітивних речень. Ці речення є досить своєрідними, тому їх важко привести до певної структурної схеми.

Аналіз останніх досліджень. Протягом тривалого часу до питання дослідження інфінітивних конструкцій лінгвісти зверталися неодноразово. Вони досліджувалися у студіях Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні, О. О. Шахматова, О. М. Пешковського, Л. А. Булаховського, Д. М. Овсянико-Куликовського, Є. М. Галкіної-Федорук, В. В. Бабайцевої, Н. К. Перцевої, Є. О. Седельнікова, О. С. Скоблікової, К. А. Тимофєєва, І. О. Молозовенко, О. В. Падучевої, О. Г. Руднева, В. Л. Георгієвої, З. Д. Попової, А. П. Загнітка та ін., але єдиної думки щодо реченнєвого статусу зазначених конструкцій вчені не дійшли.

Мета пропонованої статті – представити теорії лінгвістів щодо синтаксичної форми інфінітивних конструкцій, як окремого структурно-семантичного типу односкладних речень.

Виклад основного матеріалу дослідження. За свідченням науковців, які працювали над проблемою походження інфінітивних речень, у хронологічному плані інфінітивні речення є найдавнішими поміж інших типів односкладних речень. Вони існують з доісторичних часів, але проблема їхнього виникнення дотепер залишається невирішеною [9, с. 14].

На думку Ф. І. Буслаєва, інфінітив за своєю природою зберіг окремі ознаки іменного походження і тому може виконувати функцію не тільки присудка, але й підмета й додатка [3, с. 264], що спричинило проблему кваліфікації інфінітивних речень як дієслівних чи іменних.

Проте О. О. Потебня з цього приводу зазначає, що «інфінітив тільки був колись іменем, але не залишився ним, говорячи іншими словами, він є іменем в етимологічному та родом дієслова в синтаксичному відношенні» [11, с. 338–340].

Лінгвісти О. М. Пешковський, Л. А. Булаховський, В. В. Бабайцева, Н. К. Перцева, Є. О. Седельніков, О. С. Скоблікова, К. А. Тимофєєв, І. О. Молозовенко, О. В. Падучева, Г. П. Арполенко, З. К. Тарланов та інші виділяють інфінітивні речення в окремий структурно-семантичний тип односкладних речень.

О. М. Пешковський першим інтерпретував інфінітивні речення як самостійний тип речень, у яких інфінітив не сполучається з безособовим дієсловом чи дієсловом-зв'язкою; йому належить термін *інфінітивні речення* [10, с. 381].

Про інфінітивні речення О. М. Пешковський зауважував, що в них присудок «зображує діяльність без діяча або діяльність, відірвану від свого діяча», і визначав їх як «речення, у яких підмет усунуто не тільки з мови, але й із думки» [10, с. 382].

При цьому він також відзначав, що в таких реченнях «є норма, і член, що позначає діяча. Член цей – давальний відмінок іменника при інфінітиві, і цей давальний тут треба відрізнити від давального, що залежить від інфінітива в загальному порядку (*як мені сказати йому про вас?* – при звичайному словопорядку перший давальний – давальний дійової особи, другий – звичайний)» [10, с. 381].

Своє визначення інфінітивних речень дає В. І. Теркулов: «Специфічною синтаксичною особливістю інфінітивних у власному розумінні цього слова речень є вживання в їхньому складі незалежного предикативного інфінітива». «У цьому їхня відмінність від тих односкладних речень, у складі яких є залежний (той, що примикає) інфінітив, наприклад: *Ему нужно работать* і т. п.» [13, с. 262]. Лінгвісту належить перша ґрунтовна характеристика інфінітивних речень, що стало поштовхом та підґрунтям для багатьох учених, які досліджували проблему інфінітивних та безособових односкладних речень. Дослідник виділяє 3 групи інфінітивних речень:

- 1) власне інфінітивні речення без частки «би»;
- 2) власне інфінітивні речення з часткою «би»;
- 3) дієслівно-інфінітивні речення (з дієсловом «бути») [2, с. 195].

Поділяючи погляди О. М. Пешковського, К. А. Тимофєєв заперечує «безособовість» інфінітивного речення, але зовсім з іншої позиції. Учений вважає, що немає підстав розглядати інфінітивні речення як безособові, тому що, згідно з його поясненням, у складі присудка інфінітивних речень відсутня безособова форма дієслова. На його думку, «особовість» або «безособовість» інфінітива – насамперед морфологічне поняття, а інфінітив, із морфологічної точки зору, стоїть поза категорією особи [14, с. 14].

Близькою до зазначеної вище є інтерпретація та класифікація інфінітивних односкладних речень як самостійного типу в другому томі Академічної граматики російської мови 1954 року під редакцією В. В. Виноградова та Є. С. Істриної [5, с. 43].

Продовжуючи вчення О. М. Пешковського про інфінітивні речення як особливий тип односкладних речень, В. В. Виноградов зазначає, що в безособових реченнях модальне значення (необхідності, можливості, неможливості та ін.) реалізується перш за все лексично – безособовим дієсловом або словами категорії стану, до яких належить інфінітив. В інфінітивних реченнях модальність визначається «самою формою інфінітива та інтонацією, а посилюється й диференціюється частками» [4, с. 396–418].

Внесок у розвиток синтаксичної теорії односкладних речень, особливо інфінітивних, здійснили Є. М. Тулапіна та Г. П. Арполенко. На їхню думку, варто всі інфінітивні речення поділити на дві групи: інфінітивні речення з ускладненою основою та інфінітивні речення з неускладненим інфінітивом [9, с. 2; 2, с. 195].

Досліджуючи лінгвістичні праці О. М. Пешковського, Г. О. Шевцова та В. В. Бабайцева також розглядають інфінітивні речення як самостійний структурно-семантичний тип [6, с. 537; 1, с. 106].

О. С. Скоблікова цілком справедливо зазначає: «У безособових реченнях умови й можливості здійснення дії оцінюються тільки в принципі, у порядку простої констатації. В інфінітивних реченнях перспектива дії характеризується виявленням активного вольового або емоційного ставлення мовця. Майже завжди вони розкривають діяльний пошук рішень: спонукання до дії, питання з метою з'ясувати доцільність дії або умов її вчинення; експресивне ствердження її бажаності, доцільності, необхідності, неможливості. У зв'язку з цим інфінітивні речення відрізняються від безособових більшою спеціалізованістю цільового призначення: багато з них вживаються тільки в спонукальному, питальному, розповідному або бажаному (оптативному) значенні. Саме з відмінностями комунікативного призначення пов'язані різновиди інфінітивних речень» [12, с. 24].

До числа інфінітивних Г. О. Золотова відносить речення, підмет яких представлено інфінітивом у поліпредикативному реченні, що містить оцінку названої інфінітивом дії, типу **Сидеть** **здесь** **глупо** (К. Паустовский). До цієї ж групи, виходячи з теоретичних позицій Г. О. Золотової, слід віднести й речення, підмет яких представлено інфінітивом зі значенням дії чи стану, що викликає певний психічний стан суб'єкта, вербалізованого або невербалізованого. Каузальний стан у таких реченнях представлено словами на – о, що містять разом зі станом, й оцінку цього стану, наприклад: *Поставить оперу – трудно* (К. Паустовский) [7, с. 139].

Ідеї О. С. Скоблікової знайшли своє відображення та подальший розвиток у працях С. Я. Гехтляр та В. І. Казаріної. С. Я. Гехтляр

розподіляє всі «безпідметові» речення, присудок яких виражений незалежним інфінітивом, на три модальних типи відповідно до того, що структура одних призначена (в прямому вживанні) для подання модального плану реальності, другий тип, як правило, виражає модальність спонукання. Зміст речень третього типу пов'язаний із гіпотетичною модальністю. В. І. Казаріна виділяє два типи інфінітивних речень з реальною модальністю – розповідні й питальні та речення з ірреальною модальністю, які характеризуються наявністю семи *волевиявлення, спонукання до означеної дії або бажаність, переважність* дії, що представлена інфінітивом [8, с. 211].

Семи *волевиявлення, спонукання* формують наказові речення зі значенням категоричного спонукання, активного й «суворого», оформленого у вигляді наказу, заклику, настанови, наприклад: **Разойтись! Нечого тут стоять!**» – крикнул он на толпу (Л. Толстой) [8, с. 217].

Аналіз праць багатьох видатних лінгвістів дозволяє зробити **висновок**, що інфінітивні речення слід відносити до окремого структурно-семантичного типу односкладних речень на таких підставах:

1) Відсутності сполучення інфінітива з дієсловом або дієсловом-зв'язкою.

2) Вживання у складі інфінітивних речень незалежного предикативного інфінітива.

3) Модальності, яка визначається формою інфінітива та інтонацією, а посилюється й диференціюється частками.

4) Спеціалізованістю цільового призначення, а саме, вживання в спонукальному, питальному, розповідному та оптативному значенні.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у більш поглибленому дослідженні структур, які є загальноживаними у мові, але викликають неоднозначне відношення у наукових колах.

Література

1. Бабайцева В. В. Односоставные предложения в современном русском языке. Москва: Просвещение, 1968. 160 с.
2. Брицын В. М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке. АН УССР. Ин-т языковедения им. А. А. Потебни / отв. ред. Г. П. Ижакевич. Киев: Наук. думка, 1990. 320 с.
3. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва, 1968. 623 с.
4. Виноградов В. В. Основные вопросы синтаксиса предложения. *Вопросы грамматического строя*. Москва: Изд-во АН СССР, 1955. С. 396–418.
5. Грамматика русского языка / под ред. В. В. Виноградова, Е. С. Истриной. Т. 2. Синтаксис. Часть первая. Москва: АН СССР, 1954. 704 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ» «БАО», 2011. 992 с.
7. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка. Москва: Наука, 2004. 544 с.
8. Казарина В. И. Современный русский синтаксис: структурная организация простого предложения: учебное пособие. Елец: ЕГУ им. И. А. Бунина, 2007. 329 с.

9. Маркітантова В. Ю. Дискусійні питання теорії інфінітивних речень в українському мовознавстві. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nrkpnu_fil/2009_18/1_04_Markitantova.pdf

10. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва, 1938. 511 с.

11. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. 4. Москва: Просвещение, 1977. 406 с.

12. Скобликова Е. С. Современный русский язык: Синтаксис простого предложения. Москва: Просвещение, 1979. 236 с.

13. Теркулов В. І. Композити російської мови в ономаціологічному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова». Київ, 2008. 38 с.

14. Тимофеев К. А. Инфинитивные предложения в русском языке: автореф. дисс. докт. филол. наук. Благовещенск, 1951. 28 с.

Николайчук А.

– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Седашев Я.

– студент філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'367

**ПИТАННЯ ПОХОДЖЕННЯ ГИПОТАКСИСУ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
Л. П. ЯКУБІНСЬКОГО**

У статті проаналізовано концепцію генезису гіпотаксису складного речення в працях Л. П. Якубинського. Особливу увагу приділено твердженням мовознавця у доповіді «Проблеми синтаксису у світлі нового вчення про мову». Охарактеризовано погляди вченого щодо особливостей давньоруського складно-підрядного речення та системи підрядних сполучників. Розкрито ідею вченого про два шляхи розвитку гіпотактичних конструкцій. З'ясовано, що Л. П. Якубинський зробив вагомий внесок у дослідження проблеми походження й розвитку підрядності.

Ключові слова: *гіпотаксис, складне речення, діахронія, генезис та еволюція підрядності.*

Николайчук А.

– кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

Седашев Я.

– студент филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

**ВОПРОС ПРОИСХОЖДЕНИЯ ГИПОТАКСИСА
В ИНТЕРПРЕТАЦИИ Л. П. ЯКУБИНСКОГО**

В статье проанализирована концепция генезиса гипотаксиса сложного предложения в трудах Л. П. Якубинского. Особенное внимание уделено утверждениям языковеда в докладе «Проблемы синтаксиса в свете нового учения о языке». Охарактеризовано взгляды ученого на особенности

древнерусского сложноподчиненного предложения и систему подчиненных союзов. Раскрыта идея лингвиста о двух путях развития гипотактических конструкций. Установлено, что Л. П. Якубинский сделал весомый вклад в исследование проблемы происхождения и развития подчинения.

Ключевые слова: гипотаксис, сложное предложение, диахрония, генезис и эволюция подчинения.

Nikolaichuk A.

– Candidate of Science (Linguistics), Senior Lecturer, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

Sedashv Ya.

– Bachelor's Degree Programme Student, Department of Philology, Donbas State Teachers' Training University

ORIGIN OF THE HYPOSTASIS IN THE INTERPRETATION OF L. P. YAKUBYSKYI

The conception of genesis of hypostasis of complex sentence in the works of L. P. Yakubynskyi is analyzed in the article. Special attention is paid to the statements of linguists in the report "Problems of syntax in the light of new study about the language". Views of the scientist according to the peculiarities of ancient Russian complex subordinate sentences and system of subordinate clauses are analyzed. The idea of the scientist about two ways of investigation of hypotactic constructions is revealed. It is found out, that L. P. Yakubynskyi has made a great contribution in the research of problem of the origin and the development of syntactical subordination.

The article is devoted to the concept of the genesis of the hypotaxis of a complex sentence in the works of L. Yakubinskayj. The article established that in the XIX century – at the beginning of the XXI century much attention is paid to the problems associated with the genesis and development of complex structures, their reconstruction into parent languages (F. Buslayev, B. Delbryuk, K. Brugman, V. Vondrak, E. Nieminen, Ja. Bauer, V. Admoni, O. Melnichuk, etc.). An important role in the development of the hypotaxis issue in the diachronic aspect was played by the outstanding philologist, student of I. Baudouin de Courtenay and L. Shcherba – Lev Petrovich Yakubinskayj.

The scientist's views on the peculiarities of the Old Russian compound clause and the system of contractual unions are characterized. L. Yakubinskayj argued that one of the features of the Old Russian complex sentence is that it does not have a developed and differentiated system of contractual unions, as is the case in modern Russian literary language. In particular, this is expressed in the polysemy of hypotactic unions in the Old Russian language.

It is disclosed idea about two ways of development of hypotactic constructions is revealed. According to the scientist, the development of a hypotactic design based on paratactic consisted in the fact that a union was introduced into one of the compositional proposals. This was one of the first ways of developing a complex construction in the Old Russian language (based on the transformation of a complex construction). The second way of developing a hypotactic sentence based on a paratactic one was that in the main sentence the predicate was expressed in the personal form of the verb, and in the contractual form, in the participle.

An analysis of the works of L. Yakubinskayj showed that the scientist, within the comparative historical method, clearly described the features of the development of hypotaxis with parataxis. Of particular

importance are the statement of the linguist in his report, "Problems of Syntax in the Light of the New Teaching of Language." L. Yakubinskayj made a significant contribution to the study of the problems of genesis and the evolution of subordination, and the ideas of the linguist were developed in modern concepts on this issue.

Key words: hypostasis, complex sentence, diachrony, genesis and evolution of subordination.

Постановка проблеми. У ХІХ ст. – на початку ХХІ ст. багато уваги приділено проблемам, пов'язаним з генезисом та розвитком складних конструкцій, реконструкцією їх у промові (Ф. І. Буслаєв [3], Б. Дельбрюк [10;11], К. Бругман [10], В. Вондрак [13], Е. Ніємінен [12], Я. Бауер [2], В. Г. Адмоні [1], О. С. Мельничук [5] та ін.).

Значну роль у розробці питання гіпотаксису в діяхронічному аспекті відіграв видатний філолог, учень І. О. Бодуена де Куртене та Л. П. Щерби – Лев Петрович Якубинський.

Аналіз останніх досліджень. Серед праць, присвячених аналізу синтаксичних концепцій мовознавців ХІХ ст. – початку ХХІ ст., значне місце посідають роботи В. В. Виноградова, Є. М. Ширяєва, В. Г. Адмоні, В. В. Щеуліна, М. І. Черемисиної, Т. А. Колосової, В. А. Белошапкової, В. І. Собінікової, Р. Д. Кузнецової, А. П. Загнітка та ін. Проте в сучасному мовознавстві бракує лінгвіоісторіографічних праць, присвячених поглядам Л. П. Якубинського на проблему походження й розвитку гіпотаксису в складному реченні.

Метою нашої статті є дослідження проблеми генезису та еволюції підрядності складного речення в працях Л. П. Якубинського.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) проаналізувати концепцію мовознавця щодо питання походження та розвитку гіпотаксису; 2) висвітлити ідею вченого про два шляхи розвитку складнопідрядного речення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підчас дослідження гіпотези про походження підрядності складного речення із сурядності, Л. П. Якубинський намагався прослідити стадіальний розвиток синтаксису на основі суспільних відношень. Мовознавець також підрядність виводив із сурядності.

Учений порівняв сурядні й підрядні сполучники й дійшов висновку, що пояснення сурядних сполучників типу **и, но, да** є значно складнішим і вимагає спеціального монографічного дослідження. Водночас пояснення підрядних сполучників **что, чтобы, так как, потому что, который, когда, если** й ін. не є утрудненням: це в більшості **вчорашні займенники** або **займенникові прислівники** та їхні конструкції між собою або з частками.

На думку дослідника, така будова складного речення (паратаксис, гіпотаксис), у якому займенник і займенникові прислівники переосмислювалися в сполучники, перетворювалися на сполучники, є

більш новою, має в російській мові недавнє порівняно з сурядністю виникнення й розвиток.

Л. П. Якубинський зазначав, що «в давньоруській літературній мові маємо вже більш або менш розвинуте складнопідрядне речення. Проте деякі властивості вказують на його порівняно недавнє виникнення, але низький рівень дослідженості, а деякі структурні типи складнопідрядного речення показують, звідки в давньоруській мові походить гіпотактична конструкція» [7, с. 266].

Однією з особливостей давньоруського складнопідрядного речення є те, що воно ще не має розвинутої й диференційованої системи підрядних сполучників, як це є в сучасній російській літературній мові. Зокрема, це виражається в багатозначності гіпотактичних сполучників у давньоруській мові.

Мовознавець наводить приклади того, що сполучник **яко** виступає в давньоруській мові в різних значеннях:

1. **Яко** може приєднувати до головного речення додаткові підрядні речення: *И услышаша Новѣгородѣ, яко Святопѣлкѣ идетъ къ нимѣ; и разумѣ Ярославѣ, яко въ ночь велить сѣцися* [там же, с. 267].

2. **Яко** приєднує до головного речення пряму мову, тобто відмінність прямої та непрямої мови ще не встановилася: *И присла въ Новѣгородѣ, яко не хоцю у васѣ княжити; рекуче, яко ти на зло князя водять* [там же].

3. **Яко** приєднує речення наслідку або з'ясувальні: *Измроша кони Новѣгородѣ и по селомѣ, яко нѣлзѣ бяше поити смрады никуда же; толми бяше луть пожарѣ, яко по водѣ огонь горяше* [там же].

4. **Яко** приєднує причинові підрядні речення: *Новгородѣци же ... створиша вѣче на посадника Дмитра..., яко ти повѣлѣша на новгородѣцихѣ сребро имати* [там же].

5. **Яко** приєднує порівняльні речення: *И отныниша тыномѣ всѣ около, яко же инии гради имаху* [там же].

6. **Яко** приєднує речення мети: *Хотя погубити безбожныя сыны ... яко да отмѣстятъ крѣвь крестьяньску* [там же].

7. **Яко** приєднує часові речення: *И яко быша на озѣре Серегери, приставися... Мартурий* [там же].

Отже, давньоруський сполучник **яко** відповідає сучасним **что, так что, потому что, как, чтобы, когда**.

Л. П. Якубинський стверджував, що така багатозначність була властива раніше й сполучнику **что**. Тому цей сполучник позначається низкою різних сполучників з уточненим значенням: **что** (причинове) – **потому что**; **что** (мети) – **чтобы**; **что** (порівняльне) замінено за допомогою сполучника **как**; **что** (наслідок) – **так что** й ін.

Те саме відзначав учений про сполучник **как**, що вживався колись у причиновому значенні: *как придешь домой, позвони мне* [там же].

Мовознавець зауважив, що «поступово в літературній мові виробляється складна диференційована система підрядних сполучників

зі спеціалізацією деяких сполучників для вираження певних відношень. Підрядний сполучник на цих ранніх етапах розвитку мови виступає скоріше як загальний показник гіпотаксису порівняно з паратаксисом» [там же].

Конструкцію *И яко скопиша вое и выслаша из города къ воеводѣ* дослідник називав особливою через те, що вона містить і сурядну, і підрядну конструкції та є перехідною від паратаксису до гіпотаксису. Якщо викинути сполучник **яко**, отримаємо сурядну конструкцію, у якій друге речення приєднано до першого сполучника **и** сурядним сполучником: *И скопиша вое, и выслаша из города къ воеводѣ* [там же].

Розвиток гіпотактичної конструкції на основі паратактичної полягав у тому, що в одне з сурядних речень вводився сполучник, у зазначеному випадку **яко**. У цьому й полягав один із перших шляхів розвитку складнопідрядної конструкції в давньоруській мові (на основі перетворення складносурядної конструкції).

Другий шлях розвитку гіпотактичного речення на базі паратактичного полягав у тому, що в головному реченні присудок виражався особовою формою дієслова, а в підрядному – дієприкметником. Наприклад: *Зажьжесе пожаръ Новегородѣ въ недѣлю на всѣхъ святыхъ въ говѣние, идуче въ заутрьню. А вы плотници **суще**, а приставимъ вы хоромъ рубити* [там же, с. 268].

Дослідник зазначав, що «другий шлях розвитку не став основним для складнопідрядного речення в російській літературній мові. Він породив дієприкметникові й дієприслівникові звороти. Визначальним шляхом розвитку гіпотактичного речення став перший шлях» [там же].

Тому що перший шлях давав можливість за допомогою постановки сполучників з їхньою подальшою диференціацією й спеціалізацією виразити відтінки залежності підрядних речень. Другий шлях не давав такої можливості. Він давав можливість виразити нерівноправність двох речень, що входять в одне складне, показував, яке з цих речень виявляється залежним (те, у якому присудок виражений дієприкметником), але виключав можливість уточнити характер цієї залежності.

Л. П. Якубинський у доповіді «Проблеми синтаксису у світлі нового вчення про мову» (1931) висловив такі твердження:

1. На стадії паратаксису будова мовлення відображає аналізоване, розчленоване пізнання, дає розчленований акт думки, але певні елементи його хоча й пов'язані, але є відносно самостійними.

2. На стадії гіпотаксису акт думки піддається розчленуванню, але деякі елементи міцно пов'язані в одне складне ціле. Гіпотаксис дає в складному реченні єдність аналізу й синтезу, тобто відображення елементарного акту наукового пізнання.

3. Будь-яка наступна стадія знімає закономірності попередньої в тому сенсі, що ці закономірності перестають бути правилами, які визначають цю будову, але не знищуються, а зберігаються на новій

основі в підпорядкованому виді. Тому на стадії гіпотаксису маємо й паратаксис, і просте речення, але в суттєво зміненому вигляді.

4. Сучасна російська мова знаходиться на стадії розгорнутого гіпотаксису. Проте аналіз сучасних форм гіпотаксису, дослідження будови мовлення давньоруської писемності дозволяють легко розкрити більш елементарні форми гіпотаксису, що розвивався на основі виживання системи паратаксису.

Учений підкреслював, що багато пережитків паратаксису є в нашому побутовому мовленні, яке не дає повної реалізації пізнавального процесу в мові (порівняно з писемним мовленням) [8, с. 82–84].

Ідею похідності гіпотаксису від паратаксису, у подальшому почали досліджувати на матеріалі багатьох мов (Т. В. Строева-Сокольська [4], В. М. Жирмунський [3], Е. Ніємінен [12], Я. Бауер [2], В. Г. Адмоні [1] та ін.).

У вченні про складне речення сформувалися два погляди на походження гіпотаксису: 1) гіпотаксис розвинувся із сурядності як вихідної форми мовлення: розвиток складносурядних конструкцій на основі складнопідрядних полягав у тому, що в одне зі сполучених речень вводився сполучник (Л. П. Якубинський, Т. В. Строева-Сокольська, В. М. Жирмунський та ін.); 2) складні речення як з паратаксисом, так і з гіпотаксисом виникли із складних синтаксичних цілих із ланцюговим нанизуванням речень (Т. П. Ломтєв, Е. Ніємінен, О. С. Мельничук, О. А. Дібров, В. І. Левчук та ін.). Б. В. Лавров доводив одночасність розвитку паратаксису й гіпотаксису.

Гіпотеза про походження гіпотаксису від паратаксису є найпопулярнішою. Аргументом виступає той факт, що паратаксис є більш поширеним на ранніх стадіях писемного мовлення, ніж гіпотаксис, а також історія походження формальних засобів зв'язку.

Висновки та перспективи подальших розробок. Аналіз праць Л. П. Якубинського показав, що учений у межах порівняльно-історичного методу чітко описав особливості розвитку гіпотаксису із паратаксису. Особливе значення мають твердження мовознавця у доповіді «Проблеми синтаксису у світлі нового вчення про мову». Л. П. Якубинський зробив вагомий внесок у вивчення проблеми генезису та еволюції підрядності, а ідеї ученого щодо цього питання отримали розвиток. Перспективи подальшого дослідження полягають у більш детальному вивченні положень лінгвіста, буде вивчено зв'язки сучасних концепцій паратаксису й гіпотаксису в складному реченні з ідеями Л. П. Якубинського.

Література

1. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка. Ленинград: Наука, 1973. 367 с.

2. Бауэр Я. К вопросу о возникновении и развитии типов сложного предложения. *Вопросы славянского языкознания*. Москва, 1962. Вып. 6. С. 39–50.

3. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва, 1959. 626 с.
4. Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание: избранные труды. Ленинград: Наука, 1976. 692 с.
5. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ: Наукова думка, 1966. 334 с.
6. Строева-Сокольская Т. В. Развитие сложноподчиненного предложения в немецком языке. Ленинград: Изд-во Ленинг-го гос. ун-та, 1940. 106 с.
7. Якубинский Л. П. История древнерусского языка. Москва: Учпедгиз, 1953. 367 с.
8. Якубинский Л. П. Проблемы синтаксиса в свете нового учения о языке. *Избранные работы*. Москва, 1986. С. 82–86.
9. Bednarczyk L. Pleonastyczne użycie spójników parataktycznych w mowach słowiańskich na tle indoeuropejskim, 1967. S. 21–30.
10. Brugmann K., Delbrück B. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg: Trubner, 1900. Bd. 2. 432 s.
11. Delbrück B. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen. Strassburg: Trubner, 1897. Bd. 2.
12. Nieminen E. Beiträge zur altpolnischen Syntax. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, 1940. 169 s.
13. Vondrak W. Vergleichende Slavische Grammatik: formenlegre und Syntax. Strassburg: Trubner, 1928. Bd. 2. 760 s.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ФРАЗЕОЛОГІЯ

Сорока Т.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету
УДК 81'37: 811.111

КОНВЕРГЕНЦІЯ В СЕМАНТИЦІ АНГЛІЙСЬКИХ МОНОАКСІОНОМЕНІВ

Статтю присвячено дослідженню англійських моносемантичних іменників на позначення цінностей (**impartiality, purposefulness, politeness, gratitude, consensus**) в їх формалізованому представленні. Однозначні аксіономени було обрано з тлумачних словників за допомогою прийому суцільної вибірки та процедури ступінчастої ідентифікації. В структурі моносемантів встановлено чотири генералізовані семи комбінованої функціональності “quality of”, “act (of), action(s)”, “feeling (of)”, “agreement, conformity”, які визначаються конвергентними ознаками в семантиці не лише слів з найвищим і середнім ступенем полісемії, а й моносемантичних аксіономенів.

Ключові слова: аксіономен, моносемантичний іменник, генералізована сема, лексичне значення, семантична ознака.

Сорока Т.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійського язика и перевода Ізмаїльського державного гуманітарного університета

КОНВЕРГЕНЦІЯ В СЕМАНТИКЕ АНГЛІЙСЬКИХ МОНОАКСІОНОМЕНОВ

Стаття посвячена дослідженню англійських моносемантичних іменників, позначених цінностями (**impartiality, purposefulness, politeness, gratitude, consensus**), в їх формалізованому представленні. Відбір однозначних аксіономенів з тлумачних словників здійснювався за допомогою прийому суцільної вибірки та процедури ступінчастої ідентифікації. В структурі моносемантів виділено чотири генералізовані семи комбінованої функціональності (“quality of”, “act (of), action(s)”, “feeling (of)”, “agreement, conformity”), які виступають конвергентними ознаками в семантиці не тільки слів з найвищою і середньою ступенем полісемії, а й моносемантичних аксіономенів.

Ключевые слова: аксіономен, моносемантичне імя существительное, генералізована сема, лексичне значення, семантичний ознака.

Soroka T.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of the English Language and Translation, Izmil State University of Humanities

CONVERGENCE IN SEMANTICS OF ENGLISH MONOAXIOMENS

The article is dedicated to the investigation of the monosemantic nouns (**impartiality, purposefulness, politeness, gratitude, consensus**) denoting national values in their formalized representation on the material of the English language. The analyzed axionomens consisting of one lexical meaning have been singled out from

the modern English thesaurus by means of the step-identification method. In the process of investigation four generalized semes of combined functionality – “quality of”, “act (of), action(s)”, “feeling (of)”, “agreement, conformity” – have been defined to be convergent semantic signs which are inherent not only in axionomens with the highest and middle degree of polysemy but also monosemanitic ones.

The indication of property which signifies corresponding adjectival meaning “quality of” is a common one for semantics of 58 language units: **order, nature, right, grace, spirit, style, soul, culture, wisdom, liberty, freedom, perfection, dignity, truth, morality, sovereignty, justice, glory, piety, spirituality, beauty, good, virtue, persistence, tolerance, humility, competence, efficiency, harmony, independence, integrity, chastity, benevolence, goodness, prudence, accuracy, objectivity, sanctity, personality, honesty, generosity, kindness, decency, self-possession, rectitude, happiness, respectability, loyalty, courage, modesty, informality, proficiency, punctuality, excellence, reliability, sincerity, elegance, religiosity.**

The generalized seme “act (of), action(s)” specifying manifestations of definite types of activity highlights 27 polysemantic axionomens: **life, time, law, art, wisdom, dream, will, liberty, perfection, constitution, care, education, civilization, blessing, persistence, consciousness, mastery, science, labour, progress, success, pragmatism, initiative, career, informality, professionalism, innovation.**

The generalized seme “feeling (of)” also represents mental and physical sensations in semantic structure of 19 axionomens: **soul, pride, comfort, care, mercy, hope, charity, humility, consciousness, respect, worship, goodness, conscience, friendship, confidence, kindness, loyalty, sincerity, patriotism.**

Monosemanitic noun **consensus** has a convergent generalized seme “agreement, conformity” with words **harmony, peace, solidarity, order, sympathy, justice, virtue, legality, decency.**

The practical value of the research is to use the results of it for optimizing the processes of learning English linguo-cultural peculiarities, as well as for perspective fundamental studies of all lexico-semantic sub-systems of value paradigms of the Ukrainian, English and French language societies.

Key words: axionomen, monosemanitic noun, generalized seme, lexical meaning, semantic indication.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики особливо пріоритетним є вивчення мови в її зв'язках із мисленням, ментальністю й культурою народу. Ці завдання реалізуються передусім у дослідженні взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів у структурі лексичних значень слів, їх здатності відтворювати категоріальні фрагменти мовної картини світу та відображати специфіку національного світосприйняття певної спільноти.

Аналіз останніх досліджень. У низці статей, присвячених характеристиці лексико-семантичних угруповань аксіономенів¹ [2; 3; 4], викладено результати наукового дослідження слів з найвищим і середнім ступенем полісемії та їхнього системного співвідношення.

¹ Аксіономен (від грецького ἀξία – “цінність” і латинського – nomen – “ім'я, назва”) є робочим терміном, упровадженим у науковий обіг автором для позначення філософсько-світоглядних, наукових, громадсько-політичних, соціальних, моральних, релігійних, правових і естетичних цінностей.

Однак поза увагою залишається питання про наявність конвергентних ознак в семантиці англомовних полі- та моноаксіономенів. Цим зумовлюється **актуальність** статті.

Мета дослідження полягає в аналізі структурних особливостей моносемічних аксіономенів сучасної англійської мови, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) встановити семну структуру групи моносемантів на позначення цінностей; 2) проаналізувати співвідношення досліджуваних слів з полісемічними аксіономенами щодо визначення конвергентних ознак в їхній семантиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лексичний і семний склад аксіономенів сучасної англійської мови представлено 150 лексичними одиницями, які містять 1192 генералізовані семи (далі ГС¹). Ступень полісемії та семантичні особливості аксіономенів досліджуємо за параметром їхнього кількісного представлення – від найбагатозначніших до середньосемічних, у межах яких виділяємо шість груп. Перша група об'єднує одиничні полісеманти, що мають від двадцяти п'яти до сімнадцяти лексичних значень, друга – шістнадцяти-тринадцятизначні слова, третя – дванадцяти-десятизначні, четверта – дев'яти-семизначні, п'ята – шести-чотиризначні, шоста – три-двозначні лексичні одиниці. Однак, до складу аксіолексики входить ще й сьома група однозначних іменників, які займають фіксовані місця у матриці.

Загальновідомо, що в лексиці найбільш наочно й безпосередньо віддзеркалюються зміни, що відбуваються в суспільному житті. Природно, що словник, який претендує на відображення сучасного стану лексико-семантичної системи мови, повинен відбити ці зміни. Однак ряд слів зберігають властиве їм тільки одне значення і позиціонують як моносеманти, а лексикографічна обробка таких лексичних одиниць у тлумачному словнику має свої особливості.

Проблеми моносемії частково розглядаються в працях Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, В. П. Беркова, В. Г. Гака, В. І. Карасика, Л. С. Ковтун, М. І. Фоміної та ін., дієслово-моносемантам присвячено дослідження О. К. Мухамедзянової. Серед існуючих визначень поняття «моносемант» найбільш точно його тлумачення представлено в словнику О.С. Ахманової: «... кожній одиниці змісту має відповідати певна одиниця вираження» (*переклад наш.* – С. Т.) [1]. В нашому дослідженні ми розглядаємо семантичне наповнення аксіологічного моносеманту як таке, що співвідноситься лише з одним предметом думки, або є відбитком об'єкта реальної дійсності. Особливістю цих слів є те, що вони в стислому вигляді

¹ *Генералізована сема* (ГС) є робочим терміном, впровадженим у науковий обіг автором статті для позначення семантично-похідної ознаки, яка має скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом із вихідної семми і застосовується в моделюванні горизонтальної ланки матриці.

передають значення, в основі яких лежать розрізнявальні риси, що позначаються й на відношеннях між досліджуваними іменниками.

Аксіономенна лексика сучасної англійської мови містить у собі п'ять однозначних іменників *impartiality*, *purposefulness*, *politeness*, *gratitude*, *consensus*, обраних з тлумачних словників [5] за допомогою прийому суцільної вибірки та процедури ступінчастої ідентифікації.

Незважаючи на те, що між моносемічними словами в межах досліджуваної групи встановлено лише один випадок семантичного перетину аксіономенів *impartiality* та *purposefulness* за вказівкою на властивість/якість за значенням відповідного прикметника (семантична ознака (далі CO) “*quality of*”): безсторонність, неупередженість¹. (*impartiality*: “*the quality of not being prejudiced*”), цілеспрямованість (*purposefulness*: “*the quality of having a definite purpose*”), все ж їхня індивідуальна семантика підпорядкована CO, притаманним аксіономенам з високим та середнім ступенем полісемії. Так, вказівка на властивість/якість за значенням відповідного прикметника (“*quality of*”) є спільною для семантики п'ятдесяти восьми мовних одиниць *order*, *nature*, *right*, *grace*, *spirit*, *style*, *soul*, *culture*, *wisdom*, *liberty*, *freedom*, *perfection*, *dignity*, *truth*, *morality*, *sovereignty*, *justice*, *glory*, *piety*, *spirituality*, *beauty*, *good*, *virtue*, *persistence*, *tolerance*, *humility*, *competence*, *efficiency*, *harmony*, *independence*, *integrity*, *chastity*, *benevolence*, *goodness*, *prudence*, *accuracy*, *objectivity*, *sanctity*, *personality*, *honesty*, *generosity*, *kindness*, *decency*, *self-possession*, *rectitude*, *happiness*, *respectability*, *loyalty*, *courage*, *modesty*, *informality*, *proficiency*, *punctuality*, *excellence*, *reliability*, *sincerity*, *elegance*, *religiosity*. У семантиці зазначених слів CO “*quality of*” указує на: якість чогось (*order*: “*the quality of something*”), поєднання властивостей, що розкривають природну сутність людини, тварини, предмета, класу з точки зору походження й будови (*nature*: “*the particular combination of qualities belonging to a person, animal, thing, or class by birth, origin, or constitution*”), здатність бути коректним (*right*: “*the quality of being correct*”), приємну, привабливу рису (*grace*: “*a pleasing or attractive quality*”), показник сміливості, енергійності та рішучості (*spirit*: “*the quality of courage, energy, and determination*”), індивідуальні риси (*style*: “*a quality of individuality*”; *soul*: “*a specified quality*”), сукупності позитивних характеристик, сформованих на основі культурних надбань суспільства, соціально встановленого способу поведінки в товаристві, освіченості (*culture*: “*the quality in a person or society that arises from a concern for what is regarded as excellent in arts, manners, letters, etc.*”), життєвий досвід (*wisdom*: “*the quality of having experience, knowledge*”), властивість/якість за значенням прикметника вільний (*sovereignty*: “*the quality of being free*”), свободу, волю; вільність (*freedom*: “*the quality or state of being free*”), досконалість; бездоганність (*perfection*: “*the quality*

¹ Тут і далі з метою полегшення читацького сприймання іншомовного тексту подано пояснення лексикографічних дефініцій аксіономенів.

of being perfect”), позитивні моральні якості, гідність (**dignity**: “the quality of being morally or spiritually good”), правдивість (**truth**: “the quality of being true”), моральність; мораль (**morality**: “the quality of being moral”), суверенітет (**sovereignty**: “the quality of being sovereign”) і справедливість (**justice**: “the quality of being just”), узагальнене позначення слави (**glory**: “a good quality that makes you admire someone or something”), благочестя (**piety**: “the quality of being pious”), духовність (**spirituality**: “the quality of being spiritual”), красу (**beauty**: “an individually beautiful quality”), доброту (**beauty**: “the quality of being good”), добродієність (**virtue**: “the quality of being morally good”), стійкість (**persistence**: “the quality of persisting”), толерантність (**tolerance**: “the quality of being tolerant”), смиренність (**humility**: “the quality of being humble”), компетентність (**competence**: “the quality of being competent”), ефективність (**efficiency**: “the quality of being efficient”), гармонію (**harmony**: “the quality of forming a pleasing and consistent whole”), незалежність (**independence**: “the state or quality of being independent”), чесність (**integrity**: “the quality of being honest”), цнотливість (**chastity**: “the quality of being pure or chaste”), доброзичливість (**benevolence**: “the quality of being well meaning”), доброту (**goodness**: “the quality of being good”), розсудливість (**prudence**: “the quality of being prudent”), точність, відповідність (**accuracy**: “the quality of being true, correct, or exact”), об’єктивність (**objectivity**: “the quality of being objective”), святість (**sanctity**: “the quality of being considered sacred”), індивідуальність (**personality**: “the quality of being a person”), чесність, правдивість (**honesty**: “the quality of being fair, truthful”), доброту, великодушність (**generosity**: “the quality of being kind and generous”), доброту (**kindness**: “the quality of being kind”), порядність (**decency**: “the quality of being decent”), стриманість (**self-possession**: “the quality of being self-possessed”), чесність, прямоту (**rectitude**: “the quality of being straight”), щастя (**happiness**: “the quality of being happy”), репутабельність (**respectability**: “the quality of being respectable”), вірність, відданість (**loyalty**: “the quality of being loyal”), сміливість (**courage**: “the quality of being brave”), скромність (**modesty**: “the quality of being modest”), неформальність (**informality**: “the quality of being informal”), досвідченість (**proficiency**: “the quality of being proficient”), пунктуальність (**punctuality**: “the quality of being punctual”), високу якість (**excellence**: “the quality of being excellent”), надійність (**reliability**: “the quality of being reliable”), відвертість (**sincerity**: “the quality of being open and truthful”), оцінку граціозності й стильної зовнішності (**elegance**: 1. “the quality of being graceful and stylish in appearance”), стислості і чіткості у вислові (**elegance**: 2. “the quality of being pleasingly ingenious, concise and simple”), релігійність за значенням відповідного прикметника (**religiosity**: “the quality of being religious”).

Семантичний аналіз англійських моносемічних аксіономенів показав, що за кількісними та якісними характеристиками однозначні

іменники набувають властивостей смислових додатків до полісемічних досліджуваних слів. Так, моносемант **politeness** за СО “act (of), action(s)” позначає прояв ввічливості, чемності, ґречності до інших (**politeness**: “the act of showing regard for others”). Указана СО, експлікуючи прояв високих моральних якостей людини, виступає водночас спільною для полісемантів **mercy** (милість, жалість): “an act of kindness, compassion”, **piety** (шанобливість): “a devout act”, **charity** (милосердя): “a charitable act”, **humility** (покоря, смиренність): “an act of submitting”, **benevolence** (добррозичливість): “an act showing goodwill”, **generosity** (великодушність, шляхетність): “a generous act”, **kindness** (люб'язність; послуга): “a kind act”, **moderation** (стриманість, витримка): “action of making something moderate”.

Крім цього, ГС “act (of), action(s)”, що уточнює прояви активності й діяльності, також зустрічається у лексичних значеннях інших двадцяти семи багатозначних аксіономенів **life, time, law, art, wisdom, dream, will, liberty, perfection, constitution, care, education, civilization, blessing, persistence, consciousness, mastery, science, labour, progress, success, pragmatism, initiative, career, informality, professionalism, innovation**. Наприклад, аксіономени **life, time, law** розкривають сутність дієвості та позначають ефективне експлуатаційне функціонування машин і механізмів (**life**: “activity, or effectiveness of something in animate, as a machine”), кінний рух по повному периметру манежу (**time**: “[Manège] each completed action or movement of the horse”) та актовий документ, прийнятий вищим законодавчим органом держави (**law**: “an act of the supreme legislative body of a state or nation”). Лексема **art** експлікує креативну діяльність, результатом якої є живописні, графічні або скульптурні види зображення (“creative activity resulting in the production of paintings, drawings, or sculpture”). Аксіономени **wisdom, dream**, поєднуючись з **will**, характеризуються семантикою проявів якої-небудь дії, що тлумачиться як мудрий, розсудливий вчинок (**wisdom**: “a wise act”), послідовне виникнення в головному мозку під час певних фаз сну неусвідомлених образів (**dream**: “a sequence of images that appear involuntarily to the mind of somebody during certain phases of sleep”), вольовий акт обстоювання власного вибору (**will**: “the act of asserting one's choice”). Слово **liberty** розрізняє дію, що може порушити дистанцію ввічливих міжособистісних стосунків (“an action that violates the polite distance usually left between people”), а **perfection** – удосконалення (“the act of perfecting”). Значення активності, притаманне аксіономенам **constitution, care, education** та деталізується в актах, спрямованих на заснування, установлення чого-небудь (**constitution**: “the act of constituting or establishing something”), утримання чогось в належному робочому стані (**care**: “activity involved in maintaining something in good working order”), надання або набуття знань загального рівня для розвитку здібності логічно мислити й міркувати (**education**: “the act of imparting or acquiring general knowledge, developing the powers

of reasoning and judgment”). Аксіономен **civilization** експлікує процес досягнення цивілізації (“the act of bringing or achieving civilization”), а **blessing** – благословення (**blessing**: “the act or words of a person who blesses”). Вказівка на діяльність людини конкретизується процесами, що потребують наполегливості (**persistence**: “the action of somebody who persists with something”), повного усвідомлення того, що відбувається (**consciousness**: “full activity of the mind and senses”), ґрунтовного засвоєння предмета (дисципліни) (**mastery**: “the action of mastering a subject”), практичного застосування інтелектуальних рішень (**science**: “the intellectual and practical activity”), продуктивної праці (**labour**: “productive activity”), рухів уперед (**progress**: “onward action”), успішного результату (**success**: “an action that is characterized by success”), розрахунку на безпосередні практичні наслідки (**pragmatism**: “action dictated by consideration of the immediate practical consequences”), ініціативного починання (**initiative**: “an introductory act or step; leading action”), кар’єрного просування (**career**: “career actions”), неформального акту (**informality**: “an informal act”), професійної діяльності спеціаліста на відміну від любителя (**professionalism**: “the practising of an professional’s activity, as distinguished from an amateur”), представлення чогось нового (**innovation**: “акт “the act of introducing something new”).

Почуття подяки (СО “feeling of”), що характеризує моносемант **gratitude** (“a feeling of thankfulness”) та інші позитивні вияви душевного піднесення з відтінком радості й задоволення представлено аксіономенами **love** (сердечна приязнь, доброзичливість або глибока любов, наприклад до батька, дитини, друга): “a feeling of warm personal attachment or deep affection, as for a parent, child, or friend”, **spirit** (веселість, піднесення): “feelings with regard to exaltation”, **sympathy** (симпатія): “the feelings of somebody who enters into or shares another’s feelings”, **optimism** (оптимізм): “the optimistic feeling”.

ГС “feeling (of)” також репрезентує психічні й фізичні відчуття людини в лексичній семантиці дев’ятнадцяти багатозначних аксіономенів як **soul, pride, comfort, care, mercy, hope, charity, humility, consciousness, respect, worship, goodness, conscience, friendship, confidence, kindness, loyalty, sincerity, patriotism**, уточнюючи в кожному конкретному випадку, наприклад, власні почуття (**soul**: “a person’s feelings”), гордість (**pride**: “a feeling of honour”), полегшення (**comfort**: “a feeling of relief”), стурбованість (**care**: “an anxious feeling”), жалість, співчуття (**mercy**: “the feeling that motivates compassion”), упевненість у можливості здійснення бажання в майбутньому (**hope**: “the general feeling that some desire will be fulfilled”) та співчуття до тих, хто бідує або попав у немилість (**charity**: “benevolent feeling, especially toward those in need бідувати or in disfavour”), скромність (**humility**: “a humble feeling”), усвідомлення почуттів однієї особи або колективу людей (**consciousness**: “the feelings, collectively, of an individual or of an aggregate of people”), глибоку повагу, що

ґрунтується на визнанні чийось видатних здібностей або досягнень (**respect**: “a feeling of deep deference for someone elicited by their abilities, or achievements”), поклоніння Богу, святим (**worship**: “the feeling of reverence paid to God or a sacred personage”), добрий настрій (**goodness**: “the kindly feeling”), сумління (**conscience**: “the conscientious feeling”), приязнь, дружелюбність (**friendship**: “friendly feeling”), впевненість в спроможності довіреної особи зберігати таємницю (**confidence**: “a feeling of assurance that a confidant will keep a secret”), дружність (**kindness**: “friendly feeling”), обов’язковість (**loyalty**: “feeling of duty”), щирість (**sincerity**: “an earnest and sincere feeling”), сильні почуття любові, поваги й обов’язку до своєї країни (**patriotism**: “strong feelings of love, respect, and duty toward your country”).

Моносемант **consensus** (консенсус) має спільну семантику згоди, одностайності (СО “agreement, conformity”) зі словами **harmony** (гармонія), **peace** (мир), **solidarity** (солідарність). А в лексичних значеннях полісемантичних аксіономенів **order, sympathy, justice, virtue, legality, decency** ГС “agreement, conformity” позначає взаємну домовленість, погодженість у діях, вчинках і т. ін. з ким-небудь, узгодженість між чимось через відповідність закону (**order**: “conformity to law”), укладу життя й поведінки встановленим морально-етичним принципам (**virtue**: “conformity of one's life and conduct to moral and ethical principles”), визнаному стандарту пристойності (**decency**: “conformity to the recognized standard of propriety”), моральному принципу визначення правильної поведінки (**justice**: “conformity to the moral principle determining just conduct”), а також згоду з чимось або кимось (**sympathy**: “agreement with something or somebody else”) та підкорення закону (**legality**: “conformity to law”). проаналізувати співвідношення досліджуваних слів з полісемантичними аксіономенами щодо визначення конвергентних ознак в їхній семантиці.

Здійснене дослідження дозволяє зробити **висновок**. Аналіз представленого мовного матеріалу свідчить про те, що чотири ГС комбінованої функціональності “quality of”, “act (of), action(s)”, “feeling (of)”, “agreement, conformity” є конвергентними ознаками в семантиці не лише слів з найвищим й середнім ступенем полісемії, а й моносемантичних аксіономенів. Лексичні значення англійських моносемантів **impartiality, purposefulness, politeness, gratitude, consensus** доповнюють та конкретизують мовні засоби вираження аксіологічності в досліджуваній системі цінностей. Їхнє розташування в матриці надає їм великих можливостей для встановлення взаємозв’язків з іншими словами як у межах семантичного простору досліджуваного фрагмента дійсності, так і з іншими групами лексики в системі сучасної англійської мови.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі ми вбачаємо в зіставно-типологічному аналізі мовної об’єктивації аксіологічних категорій духовної культури українського, англійського та французького народів.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Сов. энциклопедия, 1969. 606 с.
2. Сорока Т. В. Семантика найбільш багатозначних англійських аксіономенів. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2014. Вип. 12. С. 189–200.
3. Сорока Т. В. Семантична структура англійських аксіономенів із середнім ступенем полісемії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2014. Вип. 11. Т. 2. С. 64–67.
4. Сорока Т. В. Особливості системного співвідношення українських та англійських аксіономенів. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2016. Вип. 14. С. 197–207.
5. Oxford English Dictionary: in 12 vol. / [chief ed. James Murray]. – London: Oxford University Press, 1970. – V. I – 1240 p. – V. II. – 1308 p. – V. III. – 488 p. – V. IV. – 532 p. – V. V. – 758 p. – V. VI. – 820 p. – V. VII. – 1216 p. – V. VIII. – 936 p. – V. IX. – 386 p. – V. X. – 396 p. – V. XI. – 493 p. – V. XII. – 105 p.

Онищак Г.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету

УДК 81'373. 421

МАТРИЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ НАЙБІЛЬШ БАГАТОЗНАЧНИХ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗЛА (на матеріалі сучасної французької мови)

Стаття присвячена дослідженню семантики найбільш багатозначних іменників на позначення зла у сучасній французькій мові за допомогою методики формалізованого аналізу лексичної семантики. Комплексний аналіз досліджуваних слів на основі матриці показав, що вони виступають системою, де кожна лексична одиниця характеризується як автономністю, так і різноаспектними зв'язками з іншими одиницями.

Ключові слова: семантика, найбільш багатозначні іменники, формалізований аналіз лексичної семантики, матриця, система.

Онищак Г.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры английской
филологии Ужгородского национального университета

МАТРИЧНОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ НАИБОЛЕЕ МНОГОЗНАЧНЫХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ, ОБОЗНАЧАЮЩИХ ЗЛО (на материале современного французского языка)

Статья посвящена исследованию семантики наиболее многозначных имён существительных, обозначающих зло, в современном французском языке с помощью методики формализованного анализа лексической семантики. Комплексный анализ исследуемых слов на основе матрицы показал, что они выступают системой, где каждая лексическая единица характеризуется как автономностью, так и разноаспектными отношениями с другими единицами.

Ключевые слова: семантика, наиболее многозначные имена существительные, формализованный анализ лексической семантики, матрица, система.

Onyshchak H.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of English Philology, Uzhhorod National University

MATRIX REPRESENTATION OF THE MOST POLYSEMANTIC NOUNS DENOTING EVIL (on the material of modern french)

The article is dedicated to the study of semantics of the most polysemantic nouns denoting evil in modern French with the help of formalized analysis of the lexical semantics. The complex analysis of the words under study based on matrix has shown that they present a system. Each lexical unit is characterized by both autonomy and diverse relations with other units.

The problems of the words' semantics and their structural organization in the lexicon have been the interest of many linguists since the last half of the 20th century. Generalization of conceptual and terminological findings in these highly controversial subjects allows to develop the appropriate methods and approaches to their study.

The purpose of the article is to reveal the semantics of the most polysemantic nouns denoting evil in modern French with the help of the formalized analysis of lexical semantics.

The object of the study is the lexical units characterized by the highest degree of polysemy within the lexico-semantic group "Evil" in French. The subject of the research is the semantic peculiarities of the nouns denoting evil treated as determined linguistic units, selected from the lexicographical interpretative sources.

The formalized analysis of lexical semantics (componential analysis, step-identification procedure, matrix method) is applied in this linguistic research. The comparison of the words in question for the purpose of revealing both common and distinctive features of their lexical semantics on the material of the French language is the finding of the research.

Matrix representation of the lexical semantics of the nouns denoting evil in French allowed to deeply characterize the structure of the lexical units under study, reveal their place and role in the semantic space of the French language, uncover the correlations between the nouns and their meanings, describe the types of relations between them. The nouns under research belong to different microsystems and form synonymic and antonymic relations that disclose the basic regularities of formation of the lexis denoting evil in French.

The semantic structure of the words under research is viewed as a hierarchically organized system of meanings having common and distinctive semantic components. The suggested methodology can be applied to study the other groups of lexis in both related and non-related languages.

Key words: *semantics, most polysemantic nouns, formalized analysis of lexical semantics, matrix, system.*

Постановка проблеми. Різномасштабний характер взаємозв'язків людини та об'єктивної дійсності, емоційних реакцій та раціональності, її розумової діяльності, знаходять своє відображення у мовній системі. Аналізу структурних угруповань лексики, які репрезентують різні фрагменти знань про навколишній світ присвячено багато праць як вітчизняних, так і закордонних вчених (І. О. Голубовська, С. Я. Єрмоленко, М. П. Кочерган, О. С. Кубрякова, М. L. Murphy, J. I. Saeed, M. Stubbs, A. Wiezbicka та ін.). У цьому відношенні вивчення уявлень про дійсність, зафіксованих у значеннях іменників на

позначення *зла*, дозволяє зробити висновки про сутність мислення й національну логіку народу та певною мірою реконструювати мовну картину світу французів.

Аналіз останніх досліджень. Оскільки культура втілює свій ціннісний зміст у мові як найуніверсальнішому засобі інтерпретації світу, “дзеркалі культури” [5, с. 14], то саме остання зберігає і транслює ціннісні смисли та установки. Мовна картина світу досліджується на основі лексики, позаяк “за так-званими словниковими, системними значеннями слів приховано якийсь глибинний зміст неексплікованої концептуальної інформації, пов’язаної з особливостями взаємодії людини і середовища, її досвідом і специфікою пізнавальної діяльності” [3, с. 164]. Незважаючи на значну кількість праць (І. О. Голубовська, О. В. Тищенко, Т. С. Толчеева та ін.), у яких представлено семантичний аспект дослідження, підхід до вивчення лексики потребує подальшої розробки з орієнтацією на її системний характер.

Метою дослідження є розкриття семантичних особливостей найбільш багатозначних лексичних одиниць на позначення *зла* в сучасній французькій мові.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) виявити специфіку передачі форм та засобів прояву *зла* найбільш багатозначними іменниками в сучасній французькій мові; 2) виявити спільні та відмінні лексичні значення досліджуваних одиниць.

Матеріалом дослідження слугували лексичні одиниці, які містять експліцитні та імпліцитні вказівки на форми, основні характеристики і прояви *зла*, зібрані шляхом суцільного аналізу Grand Larousse de la Langue Française у 7-ми томах [7].

Дослідження іменників на позначення *зла* у французькій мові проводиться за допомогою методики формалізованого аналізу лексичної семантики, що базується на формальному, суто мовному критерії – віднесеності слів, які аналізуються, до однієї частини мови – іменника. Семантичні відношення між словами представляємо у вигляді матриці, яку розглядаємо як метамову для опису досліджуваних об’єктів аналізу, в якій фіксується модель системи семантичних зв’язків, з одного боку, та семантичної структури лексики – з іншого. Тут розкриваються семантичні зв’язки між словами у вигляді стовпчиків та рядків однакової довжини, де плюсом позначаються співвідношення слів та їхніх значень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переважна більшість слів на позначення *зла* у французькій мові характеризується багатозначністю. Оскільки мова є “відкритою” системою, її словниковий склад не є чимось незмінним: “Запорукою існування і функціонування мови є її постійний розвиток, оскільки в кожний конкретний момент вона повинна задовольняти всі вимоги суспільства, яке нею користується” [4, с. 61]. Отже, семантика слів чітко відображає зміни, що відбуваються в житті суспільства.

До складу першої групи іменників на позначення зла в сучасній французькій мові входять 27 лексичних одиниць, що мають 20–10 значень. Найвищим ступенем полісемії характеризується слово **travail**, яке представлено наступними дефініціями: *fatigue physique provoquée par une activité pénible; effort soutenu qui fatigue; état de celui qui souffre physiquement, moralement, qui est en proie aux tourments, à l'inquiétude; épreuves, souffrances, convulsions qui accompagnent une laborieuse mutation; ensemble d'activités exercées par l'homme, généralement productives ou créatrices, et dirigées vers une fin médiate; effort que l'homme doit soutenir pour faire quelque chose; activité déployée pour accomplir une tâche* та ін.

Вісімнадцятизначний іменник **fortune** займає особливе місце серед лексичних одиниць на позначення зла, оскільки поєднує в собі дуалістичну семантику: *hasard, chance bonne ou mauvaise; hasard heureux, chance, bonheur, hasard malheureux, malchance, malheur, risque; tout ce qui peut arriver d'heureux ou de malheureux à quelqu'un; la destinée, considérée sous le rapport de la chance ou de la malchance; les variations du sort, les vicissitudes de l'existence; sort heureux ou malheureux qui peut être réservé à quelque chose; succès large et rapide; état, situation, élevée ou non, qu'une personne occupe dans la société; état de celui qui est riche, qui possède des biens importants*. Позначаючи античне божество, яке керує щасливими подіями в житті людини (*divinité antique qui présidait aux événements fortuits de l'existence humaine*) та таємничу силу, яка, розподіляючи на власний розсуд блага та неприємності, здається прихильною то до одних людей, то до інших (*puissance mystérieuse qui semble favoriser tantôt les uns, tantôt les autres, distribuant capricieusement les biens et les maux*), досліджуване слово входить до мікросистеми “міфологічні уявлення французького народу”, зближуючи ЛСГ “Зло” із семантично близькими та віддаленими групами лексики сучасної французької мови.

Іменники **coup** та **mort** мають не лише однакову кількість значень (17), але й об'єднуються двома спільними значеннями. Так, тісні зв'язки з іншими частинами мови у виразах та словосполученнях сприяють точнішому розкриттю їхніх лексичних значень. Вказані іменники поєднуються вказівкою на спосіб, манеру, при цьому **coup** позначає манеру нападу, маневрування в бою або певному виді спорту (*façon d'attaquer, de manoeuvrer au combat ou dans certains sports*), а **mort** – загибель людини (*manière de mourir d'une personne*). Кожна з досліджуваних лексичних одиниць характеризується своєю індивідуальною семантикою. Іменник **coup** служить для позначення швидкого і різкого поштовху тіла для того, щоб ударити іншого (*choc rapide et brutal d'un corps en mouvement qui vient en frapper un autre*), побиття людини або тварини для того, щоб завдати болю, знищити (*action de frapper une personne ou un animal pour les faire souffrir, les abattre*), бійки між двома чи більше людьми, збройної боротьби (*bataille entre deux ou*

plusieurs personnes, combat à main armée), результату, наслідку дії (*effet produit par un coup; marque ou blessure que laisse un coup*), того, що сильно фізично чи морально уражає кого-небудь (*ce qui atteint profondément quelqu'un, physiquement ou moralement*), шкоди, нанесеної чийсь репутації, владі, рівновазі (*atteinte portée au crédit, à l'autorité, à l'équilibre de quelqu'un*) та ін. Лексема **mort** указує на цілковите припинення життя (*cessation définitive de la vie*), смертну кару (*peine capitale*), застій (*immobilité, absence de vie*), загибель, вимирання (*ruine, disparition*), жахливу річ (*chose terrible*), великий смуток, жахливе горе (*grand ennui, mal violent*) та ін. Досліджуване слово схильне до персоніфікації смерті (*la mort personnifiée*).

Семантика п'ятнадцятизначного іменника **pratique** містить у собі позначення секретних інтриг з партією-суперником (*intelligences secrètes, intrigues avec les gens d'un parti adverse*), які виступають однією з форм прояву зла, адже суперечать уявленням про цінність людини як особистості, що розкривається у її хорошому ставленні до інших, добропорядних, благородних, безкорисливих вчинках. Слово **hauteur** безпосередньо стосується моральної свідомості людини, її індивідуальних психологічних особливостей, які формуються в процесі її життєдіяльності і виявляються в її поведінці: зверхність, характер того, кому значно не вистачає людяності (*profondeur, caractère de ce qui est difficilement pénétrable à l'esprit humain*), хто є вищим за рангом, відомим, високопосадовим, норовистим (*caractère de ce qui est grand, éminent, supérieur, difficile*), має загострені почуття (*caractère d'une personne qui a des sentiments élevés*), високомірність, зухвалість, які проявляються у манерах, ставленні до інших (*caractère hautain, arrogance qui se manifeste dans les manières, l'attitude que l'on observe avec les autres*), клеймо зневаги, зверхності, виявлене іншим (*marque de dédain, de supériorité arrogante témoignée à autrui*).

Між тринадцятизначними лексичними одиницями **épreuve**, **ordure**, **ruine** та **plaie** встановлено випадки попарних семантичних зв'язків. Так, іменники **épreuve** та **ordure** об'єднуються на підставі передачі семантики дії (**épreuve**: *action d'éprouver une personne*; **ordure**: *acte grossier, indigne, dégradant*), **ruine** та **plaie** – втрати чого-небудь (**ruine**: *perte des biens, de la fortune*; **plaie**: *perte de substance, chez les végétaux*). Слова **ordure** і **ruine** збігаються у позначенні речі (*chose*), особи (*personne*), незначних залишків знесеної будівлі, розвалин (*petit débris, restes d'un édifice abattu*). Досліджувані слова характеризуються й своєю специфічною, індивідуальною семантикою, яка асоціюється з найрізноманітнішими формами та засобами реалізації зла: 1) негативні характеристики предметів та осіб (**ordure**: *immondice, saleté*); 2) безчестя, ганьба, образа (**ordure**: *souillure morale, turpitude, dépravation des mœurs (surtout dans le style religieux)*); 3) лихослів'я, плітки (**ordure**: *propos, écrit grossier, indigne, dégradant*); 4) негативні емоції та почуття (**plaie**: *douleur*) тощо.

Спільною рисою дванадцятизначних іменників **défaut**, **effort**, **crise**, **difficulté**, **passion** і **fureur** є те, що їхня семантика розгортається на фоні зв'язків з іншими частинами мови. Лексема **défaut**, позначаючи недостатню кількість (*insuffisance en quantité*), наближається до **difficulté**. Разом з іменником **passion** вони вказують на те, що є протилежним до загальноприйнятих правил, манер (**défaut**: *ce qui est contraire aux règles de l'art, du goût, etc.*), те, що є складним у речі (**difficulté**: *ce qui, dans une chose, est difficile*), те, нестерпне, що ми переживаємо (**passion**: *ce que l'on subit de pénible*). Спільною для іменників **défaut**, **crise** та **difficulté** є вказівка на брак, відсутність того, що було б необхідним (**défaut**: *absence, manque de ce qui serait nécessaire*), необхідного елементу в соціальному або економічному житті країни, міста (**crise**: *absence d'un élément nécessaire à la vie sociale ou économique d'un pays, d'une cité*), значний брак грошей (**difficulté**: *manque, notamment en ce qui concerne l'argent*).

Лексична семантика досліджуваних одиниць об'єднує різні аспекти розуміння зла, зокрема: 1) відхилення від норми (**défaut**: *imperfection physique ou morale; partie imparfaite, irrégularité dans un objet, une matière fabriquée*); 2) характер загалом (**difficulté**: *caractère de ce qui est difficile en general*); 3) емоції та почуття (**difficulté**: *embarras dans lequel on se trouve pour exécuter une action; impuissance momentanée*) та ін.

Семантика іменників **effort**, **crise** та **passion** неоднозначна, оскільки містить як позитивну, так і негативну конотацію. Під **effort** французи розуміють сильний ефект, важливий результат, героїчний подвиг (*effet puissant, résultat important, haut fait*), тривалий біль, недугу, спричинені раптовим напруженням одного чи багатьох м'язів (*douleur vive, lésion produite par une tension trop brutale d'un ou de plusieurs muscles*). **Crise** позначає як різкий приступ знервованості або емоційності, часто спричинений шоком, потрясінням (*accès bref et violent d'un état nerveux ou émotif, dû souvent à un choc*), так і вияв ентузіазму (*accès d'enthousiasme*). Позитивна семантика іменника **passion** розкривається значеннями *amour violent et durable, inspiré par une personne; faculté d'exprimer avec enthousiasme et ferveur ce que l'on ressent profondément, intensément*. Наявність позитивно забарвлених значень свідчить про здатність досліджуваних слів вступати в антонімічні відношення з іншими компонентами лексико-семантичної групи (далі – ЛСГ) "Зло". Такі відношення забезпечують можливість контрастної характеристики явищ, процесів та ознак.

Одинадцятизначний іменник **peine** містить у собі різні тлумачення, що стосуються покарання, застосованого щодо когось за вчинений проступок (*punition, sanction appliquée à quelqu'un pour une faute commise*), того, що болісно впливає на свідомість, серце (*ce qui affecte péniblement l'esprit, le coeur*), стан моральної знемоги, нудьги (*état d'abattement moral, de tristesse*), тривоги, неспокою (*état d'inquiétude, de souci*), роботи, докладених зусиль, втоми (*travail, effort soutenu qui coûte*,

fatigue), труднощів, матеріальної, духовної, моральної чи психологічної перешкоди (*difficulté, obstacle d'ordre matériel, intellectuel, moral ou psychologique*). Вживаючись у теології (*en théologie*) для позначення кари, призначеної грішникам Богом (*châtiment infligé par Dieu au pécheur*), досліджувана лексема входить до мікросистеми "науки".

Слова **folie, censure, accident, lutte, chute, trouble, mal, croix** і **aigreur**, що характеризуються десятьма значеннями, також утворюють семантичні спільності. Іменник **mal**, розкриваючи фізичне або моральне страждання (*souffrance physique ou morale*), вступає у відношення з лексемами **censure, croix, aigreur**. Спільною властивістю слів **mal** та **lutte** є позначення муки, зусилля (*effort*), **folie** та **trouble** – поведінки (*comportement*), а **accident** і **trouble** – непередбачуваної або незвичної манери самовираження (*manière imprévue ou irrégulière de s'exprimer*), манери, що є наслідком внутрішнього хвилювання та втрати контролю над собою, своєю впевненістю, своїми можливостями (*manière d'être, qui est en proie à une vive agitation intérieure, qui perd le contrôle de soi, son assurance, ses moyens*). Іменник **accident** у досліджуваній групі займає особливе місце, характеризуючись нейтральною семантикою. Лексичні значення *événement fortuit, fait dû au hasard* та *portée d'un événement fortuit* розкривають можливість прояву як позитивного, так і негативного наслідку.

Специфічні риси досліджуваних іменників проявляються на фоні розкриття: 1) внутрішнього світу людини (**trouble**: *état d'agitation, de confusion, d'égarément qui prive, généralement de façon momentanée, une personne de l'usage normal de ses facultés intellectuelles*); 2) оцінки людської діяльності (**censure**: *blâme public; condamnation, par l'autorité ecclésiastique, d'une proposition, d'un texte intéressant le dogme*); 3) наслідків зла (**mal**: *dégâts matériels; maladie; inconvénient*) тощо.

Висновки. Матрична репрезентація лексичної семантики іменників на позначення зла у французькій мові дала можливість усебічно охарактеризувати структуру їхніх лексичних значень, визначити місце і роль кожної лексичної одиниці в семантичному просторі досліджуваної мови, виділити найсуттєвіші їхні характеристики, співвідношення між досліджуваними словами та їхніми значеннями, виділити типи зв'язків між ними. Досліджувані іменники належать до різноманітних мікросистем та встановлюють відношення синонімії, антонімії та ін. між собою, що розкриває закономірність формування лексики на позначення зла у французькій мові.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в залученні до розкриття семантики зла інших груп лексики як далекоспоріднених, так і неспоріднених мов.

Література

1. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія. Вид. 2-е, випр. і доп. Київ: Логос, 2004. 284 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. 3-тє вид. Київ: Вид. центр "Академія", 2010. 464 с.

3. Радбиль Т. Б. Основы изучения языкового менталитета. Изд. 4-е. Москва: Флинта, 2016. 325 с.

4. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / відп. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наук. думка, 1988. 240 с.

5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва: Слово/Slovo, 2000. 624 с.

6. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики / Н. Ф. Клименко та ін. Київ: Наукова думка, 1982. 250 с.

7. Grand Larousse de la Langue Française: en 7 vol. / sous la direction de L. Gilbert, R. Lagane, G. Niobey, avec le concours de H. Bonnard, L. Casati, A. Lerond. Paris: Larousse, 1986. 6528 p.

Юшак В.

– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

УДК 811.111'367.623'373.2

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОЦІННИХ ПРИКМЕТНИКІВ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ СОФТОНІМАХ

У статті досліджується функціональний потенціал атрибутивних компонентів із позитивним оцінним значенням у структурі сучасних англomовних софтонімів. З'ясовано, що оцінні прикметники з позитивним значенням володіють значним маніпулятивним потенціалом, впливаючи на сприйняття інформації про програмний продукт користувачем.

Ключові слова: софтонім, оцінні прикметники, оцінка, загальнооцінне значення, частковооцінне значення.

Юшак В.

– кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры английской филологии Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ОЦЕНОЧНЫХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В СОВРЕМЕННЫХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СОФТОНИМАХ

Работа посвящена исследованию функционального потенциала атрибутивных компонентов с положительным оценочным значением в структуре современных англоязычных софтонимов. Результаты исследования свидетельствуют, что оценочные прилагательные с положительным значением обладают значительным манипулятивным потенциалом, влияя на восприятие информации о программном продукте пользователем.

Ключевые слова: софтоним, оценочные прилагательные, оценка, общеоценочное значение, частнооценочное значение.

Yushak V.

– Candidate of Science (Linguistics), Senior Lecturer, English Philology Department, Eastern European Lesia Ukrainka National University

THE FUNCTIONAL POTENTIAL OF EVALUATIVE ADJECTIVES IN THE MODERN ENGLISH SOFTONYMS

The article presents the research of the functional potential of attributive components with positive evaluation in the structure of the modern English softonyms.

According to N. Arutiunova's theory there are two types of axiological meanings of adjectives: general and specific evaluative meaning. The general evaluative adjectives give an evaluation of an object as a whole. The specific evaluative adjectives highlight its individual qualities and express not only evaluation but also describe the properties of a computer program. Following this classification, V. Yushak analyses modern English softonyms, e.i. software products names, built by means of attributive components.

Creating a positive image of a computer program, its developers design this image in the name, which, at the same time, determines the choice of its semantic components. In software product names, the category of evaluation is actualized by means of adjectives that convey either general, or specific evaluative meaning.

In the current research, the author proves that general evaluative adjectives do not contain specific information about the functionality of the software resources. The adjectives that actualize the meaning "the best" (premium, perfect, super, extreme, maximum, ultimate, cool, best, fine) point to the subjective judgment of the author of the product, i.e. these attributive components are desemantized. Convincing that the program is the best, by means of the adjectives with hyperbolic evaluation, can even provoke a backward, unwanted reaction and cause the distrust of a user.

The specific evaluative adjectives denote the most important characteristics of computer programs for users (speed, low volume, power, ease of use, efficiency, novelty etc.). Some specific evaluative adjectives, such as total, deep, final, as individual tokens are stylistically neutral and do not contain evaluative connotation, but they have an evaluative value as structural components of computer program names.

The study of software product names that express positive evaluation shows that evaluative adjectives with positive evaluation have significant manipulative potential, affecting the perception of a software product by a user. The analysis of the vocabulary articles of adjectives that modify nouns in software names has made it possible to find that adjectives used in a non-dictionary meaning have greater potential. In the structure of the Modern English softonyms the meaning of some adjectives is modified and differs from the root meaning not by general semantics, but by a certain shade of meaning, stylistic colouring, expressive evaluation.

The author states that in addition to adjectives, nouns are the verbal means of actualizing positive evaluation in the software resources names. For example, the noun star adds positive connotation "a person or thing that is the best of a group".

***Key words:** softonym, evaluative adjectives, evaluation, general evaluative meaning, specific evaluative meaning.*

Постановка проблеми. Як і будь-які назви-прагмоніми, ономастичні одиниці на позначення продуктів програмного забезпечення є маркерами, які слугують для виокремлення товару та привернення уваги користувачів. Саме тому в назвах використовуються різні методи акцентування уваги адресата. Один із таких прийомів – позитивна оцінка програмного продукту, приписування йому бажаних якостей і властивостей. Рекламна функція цього класу назв реалізується в атрибутивно-субстантивних словосполученнях, утворених за моделлю **Adj+N→N**. Особливість цих композитів як структурних типів назв програм полягає в наявності оцінної конотації.

Аналіз останніх досліджень. Існує значна кількість наукових

праць, що описують категорію оцінки (Н. Д. Арутюнова [1], О. М. Вольф [2], М. Л. Крамаренко [3], Г. І. Приходько [4] та ін.).

Мета пропонованого дослідження – проаналізувати семантичне навантаження атрибутивних компонентів із позитивним оцінним значенням у структурі сучасних англомовних софтонімів. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких основних **завдань**: 1) дослідити функціонування прикметників із загальнооцінним і частковооцінним значенням як вербальних засобів вираження оцінки в номінації програмних ресурсів; 2) порівняти словникове значення оцінних прикметників зі значенням атрибутивних компонентів у структурі сучасних англомовних софтонімів.

Об'єктом дослідження є оцінні прикметники у сучасних англомовних софтонімах.

Предмет аналізу – семантичне навантаження загальнооцінних і частковооцінних атрибутивних компонентів у структурі сучасних англомовних софтонімів.

Виклад основного матеріалу. «Оцінне значення зумовлене фактичними властивостями предмета тією мірою, у якій він ними мотивований. До мотивів можуть належати видимі властивості об'єкта, пов'язані з даним об'єктом факти і прогнози, відношення до цілі й т. д.» [1, с. 180]. Оцінний компонент у назвах програмних ресурсів сприяє створенню позитивного враження про програму. Використовуючи прикметники на позначення оцінки, розробники програмного забезпечення характеризують програми з позитивного боку, наголошують на кращих можливостях, часто гіперболізуючи їх, описують можливий ефект від використання і так впливають на вибір користувачів.

Н. Д. Арутюнова поділяє аксіологічні значення прикметників на два типи: загальнооцінні, частковооцінні. До перших належать «прикметники хороший і поганий, а також їх синоніми з різними стилістичними та експресивними відтінками». До другого типу оцінних значень зараховують значення, які «дають оцінку одному з аспектів об'єкта з певного погляду, наприклад, цікавий, розумний, сумний» [1, с. 198]. Інакше кажучи, загальнооцінні прикметники дають оцінку об'єктові загалом, а частковооцінні – виділяють його окремі якості й виражають не лише оцінне, а й характеризувальне значення.

Метою використання атрибутивних компонентів із позитивним оцінним значенням стає бажання розробників викликати позитивні емоції в користувачів. Н. О. Стадунська наголошує, що «товарні знаки не просто інформують про можливі переваги, а й намагаються навіяти покупцю віру у винятковій якості товару, що пропонується» [5, с. 83]. Створюючи позитивний образ комп'ютерної програми, її розробники проектують цей образ у назві, що, водночас, зумовлює вибір її семантичних компонентів. У назвах продуктів програмного забезпечення категорію оцінки актуалізують за допомогою прикметників,

які передають і загальнооцінне, і частковооцінне значення. Проаналізуємо докладніше функціонування прикметників із загальнооцінним і частковооцінним значенням як вербальних засобів вираження оцінки в номінації програмних ресурсів.

Прикметники із загальнооцінним значенням виділяють цінність програмного продукту загалом. Семантичне значення «кращий» реалізується за допомогою синонімічних прикметників *premium, perfect, super, extreme, maximum, ultimate, cool, best, fine, ace*: наприклад, антивірусна програма *Comodo Internet Security Premium*, програма для оптимізації операційної системи *PerfectSpeed PC Optimizer*.

Окрім прикметників, вербальними засобами актуалізації позитивної оцінки в назвах програмних ресурсів виступають іменники. Для прикладу, у наступному софтонімі атрактантом є іменник *star* із конотацією позитивної оцінки «a person or thing that is the best of a group» [6, с. 1315]: електронний словник **StarDict**.

Об'єкти оцінки в назвах комп'ютерних програм: швидкість, об'єм, потужність, легкість у користуванні, ефективність, новизна тощо. Виявлені частковооцінні прикметники на їх позначення структуровано за такими значеннями:

1) значення «професійний» актуалізується за допомогою прикметника *pro*—*professional* («connected with a job that needs special training or skill, especially one that needs a high level of education» [6, с. 1052] (антивірусна програма **Pro Security**);

2) значення «досконалий» вербалізує прикметник *advanced*: *advanced* – «having the most modern and recently developed ideas, methods, etc.» [6, с. 19] (програма для відновлення пошкоджених архівів **Advanced Zip Repair**).

У назві веб-браузера *Opera Next* прикметник *next*, який має значення «coming straight after sb/sth in time, order or space» [6, с. 892], має інше семантичне навантаження: «оновлений, вдосконалений»;

3) значення «потужний»: хоча лексема *power* є іменником та має значення «(in people) the ability or opportunity to do sth» [6, с. 1029], у назві архіватора **PowerArchiver** слугує означенням та має значення «потужний»;

4) значення «такий, що володіє штучним інтелектом, здатний думати» зафіксоване в софтонімах із синонімічними прикметниками *smart* («intelligent» [6, с. 1266]), *clever* («showing intelligence or skill» [6, с. 231]) і *wise* («(of people) able to make sensible decisions and give good advice because of the experience and knowledge that you have» [6, с. 1546]): програма для запису дисків *Nero StartSmart*, інструмент для оптимізації кешування файлів **CleverCache Professional Edition**, програма для очистки жорстких дисків **Wise Disk Cleaner**.

У структурі софтонімів прикметники *smart* і *clever* отримують нове значення, не зафіксоване в словниковій статті. А ось синонімічний до них прикметник *intelligent* у сучасній англійській мові актуалізує

«здатність нових комп'ютерних програм і систем думати й володіти розумом», хоч і штучним, та тлумачиться як: «(of a computer, program, etc.) able to store information and use it in new situations» [6, с. 707]. Наступні приклади софтонімів ілюструють це значення: програма для включення і виключення комп'ютера у визначений час **Intelligent Shutdown**;

5) значення «такий, що має зручний інтерфейс» у наступних прикладах софтонімів відображає важливість для користувача такої характеристики комп'ютерної програми, як її зовнішній вигляд або інтерфейс, яка тісно взаємопов'язана зі зручністю в користуванні. Назва перекладача **Cute Translator** містить прикметник *cute*, який має значення «pretty and attractive» [6, с. 328].

У структурі софтонімів прикметники *smart, clever, wise, intelligent, cute* мають додаткову конотацію, адже вживаються для характеристики людини. Зазначені лексичні одиниці в складі назв комп'ютерних програм – складники концептуальної метафори SOFTWARE IS A HUMAN BEING, на основі якої утворено велику кількість назв у сфері інформаційних технологій. Ця концептуальна метафора – мовне відображення бажання розробників програмного забезпечення створити комп'ютер, який би мав такі ж розумові можливості, що й людина. Мотиваційна ознака використання прикметників, характерних лише для опису людини, – розумові здібності та фізіологічні особливості, якими розробники позначають програмні ресурси;

6) значення «швидкий у виконанні поставленого завдання» репрезентують прикметники *express, quick, fast, hot, dynamic*:

– *express* – «sent or done very quickly» [6, с. 464] (програми для запису дисків **Nero Express, Express Burn**, програма-диктофон **Express Dictate**);

– *quick* – «moving or doing sth fast» [6, с. 1080] (архіватор **QuickZip**);

– *fast* – «moving or able to move quickly» [6, с. 481] (сервіс електронної пошти **FastMail**, переглядач графічних файлів **FastPictureViewer**);

– *hot* – «(about news) fresh, very recent and usually exciting» [6, с. 658] (веб-служба електронної пошти **Hotmail**);

– *dynamic* – «(of a person) forceful, and having a lot of energy» [6, с. 414] (графічний редактор **Dynamic Auto-Painter**).

Як засвідчують приклади, розробники програмного забезпечення експлуатують прикметники для позначення властивостей інших речей або людей, щоб наголосити на перевагах комп'ютерних програм;

7) значення «невеликий за об'ємом» відтворюють прикметники *small* і *compact*:

– *small* – «not large in size, number, degree, amount, etc.» [6, с. 1265] (програма для запису дисків **Small CD-Writer**);

– *compact* – «using or filling only a small amount of space» [6, с. 258]

(програма для створення веб-сайтів **WebSite X5 Compact**). Властивість програми займати небагато місця на диску важлива для користувачів ПК, а тому вербалізована в назвах;

8) значення «легкий у використанні» репрезентують прикметники *easy* й *simple*:

– *easy* – «not difficult; done or obtained without a lot of effort or problems» [6, с. 418] (програма для спілкування в спільній мережі **EasyComm**);

– *simple* – «not complicated; easy to understand or do» [6, с. 1248] система оптичного розпізнавання символів **SimpleOCR**);

9) значення «ефективність використання» зафіксоване в софтонімах із прикметником *effective* («*producing the result that is wanted or intended; producing a successful result*» [6, с. 422]) (програма для пошуку файлів і документів у комп'ютері **Effective File Search**);

10) значення «універсальність» актуалізується за допомогою прикметника *universal* («*done by or involving all the people in the world or in a particular group*» [6, с. 1477]) (архіватор **Universal Extractor**);

11) значення «безпека» відображено в софтонімах за допомогою прикметника *safe* («*protected from any danger or harm; not likely to lead to any physical harm or danger*» [6, с. 1173]), для прикладу, програма для регулювання користування Інтернетом **Safe Surfer**. У деяких софтонімах значення прикметника *safe* відмінне від словникового – «здатний забезпечувати безпеку»: антивірусна програма **Panda Safe CD**, програма для остаточного видалення файлів **O&O SafeErase**.

12) значення «всеохопний, виконує завдання повною мірою, на 100 %» виражають прикметники *total*, *deep*, *final*.

Мета використання прикметника *total* («*complete; including everything*» [6, с. 1428]) у назві файлового менеджера **Total Commander** – запевнити користувача, що програма виконає всі завдання повною мірою. Прикметник *deep* (словникове значення «*far inside or down in sth*» [6, с. 345]) у назві програми для запису дисків **DeepBurner** є проявом концептуальної метафори SOFTWARE IS A CONTAINER. Прикметник *final* теж уходить до складу цієї семантичної групи, хоча його значення в назві програми для запису дисків **FinalBurner PRO** відмінне від словникового: «*that cannot be argued with or changed*» [6, с. 497].

Отже, наведені приклади софтонімів демонструють, що загальнооцінні прикметники не містять конкретної інформації про функціональні можливості програмних ресурсів. Прикметники, за допомогою яких актуалізується сема «найкращий» (*premium*, *perfect*, *super*, *extreme*, *maximum*, *ultimate*, *cool*, *best*, *fine*), не мають іншого семантичного навантаження, крім як дають вказівку на суб'єктивну оцінку автора продукту, тобто є десемантизованими. Переконавання в тому, що програма найкраща, через використання прикметників із гіперболізованим значенням може навіть спровокувати зворотню, небажану реакцію – викликати недовіру користувача.

Прикметники із частковооцінним значенням позначають

найважливіші для користувачів характеристики комп'ютерних програм (швидкість, невеликий об'єм, потужність, легкість у користуванні, ефективність, новизну і т. д.). Деякі частковооцінні прикметники, наприклад, total, deer, final, як окремі лексеми стилістично нейтральні й не містять оцінної конотації, а в ролі структурних компонентів назв програм у них з'являється оцінне значення.

Висновки. Дослідження назв продуктів програмного забезпечення, які містять позитивну оцінку, дає підставу зробити висновок, що оцінні прикметники з позитивним значенням володіють значним маніпулятивним потенціалом, впливаючи на сприйняття інформації про програмний продукт користувачем. Аналіз словникових статей прикметників, які модифікують іменники в назвах програмних ресурсів, дав змогу з'ясувати, що прикметники, вжиті у відмінному від словникового значенні, мають більший потенціал.

Перспективи подальших розвідок полягає у виявленні нових способів словотворення англійських софтонімів, а також у дослідженні особливостей словотворення інших ономастичних одиниць у сфері інформаційних технологій, зокрема назв мобільних програм.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. Москва: Языки рус. культуры, 1999. I–XV. 896 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва: Эдиториал УРСС, 2002. 280 с.
3. Крамаренко М. Л. Аксиологічна прагмасемантика англійського рекламного тексту : автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2005. 21 с.
4. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові. Запоріжжя: ЗДУ, 2001. 362 с.
5. Стадульська Н. А. Ассоциативная основа воздействующей функции эффективных товарных знаков. Изв. высш. учеб. заведений. Поволжский регион. Сер.: Гуманит. науки. № 4. Пенза, 2007. С. 82–88.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. 6th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2000. 1600 p.

Савченко Е.

*– старший преподаватель кафедры русского языка и литературы
Донбасского государственного педагогического университета*

Рубан А.

*– студентка филологического факультета Донбасского
государственного педагогического университета*

АНГЛИЦИЗМЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ЛЕКСИКИ

Статья посвящена изучению новых слов на современном этапе развития лексической системы русского языка; представлен ряд англицизмов, описано их происхождение, раскрыто лексическое значение; рассматривается целесообразность употребления заимствований.

Ключевые слова: *лексикология, заимствованные слова, неологизмы, англицизмы.*

Савченко О.

– старший викладач кафедри російської мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету

Рубан А.

– студентка філологічного факультету Донбаського державного
педагогічного університету

АНГЛІЦИЗМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКИ

Стаття присвячена вивченню нових слів на сучасному етапі розвитку лексичної системи російської мови; надано ряд англіцизмів, описано їх походження, розкрито лексичне значення; розглядається доцільність вживання запозичень.

Ключові слова: лексикологія, запозичення, неологізми, англіцизми.

Savchenko E.

– Senior Lecturer, Russian Language and Literature Department, Donbas
State Teachers' Training University

Ruban A.

– Bachelor's Degree Programme Student, Department of Philology, Donbas
State Teachers' Training University

ANGLICISMS AT THE MODERN STAGE OF THE DEVELOPMENT OF VOCABULARY

The article is devoted to the study of new words at the present stage; a number of Anglicisms are presented, their origin is described, the lexical meaning is revealed; the appropriateness of borrowing is considered.

The Russian language has always been open for borrowing, it has been guided by Western culture, the development of technology, which caused the penetration into it of many borrowings from the Romano-Germanic group of languages.

Borrowed from English words began to appear in many languages of the world because people began to travel more, the Internet appeared, relations between countries developed, cultural exchange intensified, English is an international language of communication. As one can see, Anglicisms are an integral part of our language.

Anglicisms penetrating into the Russian language are a natural phenomenon, reflecting the economic, political, cultural, social ties and relationships with other countries that have intensified in the last decade. It must be remembered that in the pursuit of everything foreign, in the desire to copy Western patterns, you should not lose your identity, including language, because language reflects both a way of life and a way of thinking.

Key words: lexicology, loan words, neologisms, anglicisms.

Постановка проблемы. Изучение значения и сферы употребления заимствованных слов, вошедших в последнее время в русский язык.

Данная тема исследуется у Брейтера М. А., Дьякова А. И., Сорокина Ю. С. и др.

Целью исследования является освещение значения англіцизмів, рассмотрение взаимодействия между процессом создания и сферой употребления заимствованных слов в конкретном речевом акте. Для достижения цели поставлены следующие **задачи:**

1) изучение причин и способов перехода новых слов из английского языка в русский; 2) объяснение лексического значения этих слов; 3) подача речевых ситуаций, в которых возможно использование англицизмов.

Изложение основного материала исследования. В последние годы все чаще приходится слышать о саммитах, брифингах, инаугурациях, дефолтах, эскалации конфликтов, призывах к транспарентности, консолидации, консенсусу и так далее. Русский язык всегда был открыт для заимствований, он ориентировался на западную культуру, развитие техники, что вызывало проникновение в него многочисленных заимствований из романо-германской группы языков.

С каждым днем русский язык становится всё разнообразнее, ярче и богаче. Происходит это чаще всего из-за того, что слова из других языков активно проникают в нашу речь. Такие слова, как *метро*, *джинсы*, *бренд*, *тренд*, *трафик*, *кредит* давно обосновались в русском языке и постоянно используются в повседневной речи. С быстро меняющимся миром язык тоже модифицируется, обогащается, что-то в нем приживается и, в дальнейшем, активно употребляется, а что-то остается лишь на время.

Обобщив определения, данные в разных словарях, можно сделать вывод, что заимствования – процесс, в результате которого в языке появляются и закрепляются иноязычные морфемы, слова или словосочетания. Они приобретают лексическое значение, фонетическое оформление, грамматические признаки, свойственные русскому языку, употребляются в различных стилях и пишутся буквами русского алфавита.

Заимствования – неотъемлемая составляющая процесса развития языка и источник пополнения словарного запаса.

Слова, заимствованные из английского, стали появляться во многих языках мира потому, что люди стали больше путешествовать, появился Интернет, развиваются связи между странами, усилился культурный обмен, английский язык является международным языком общения.

В «Энциклопедическом словаре» Брокгауза и Эфрона англицизм рассматривается как «особенность английского языка, перенесенная в другой язык» [2, с. 189].

М. А. Брейтер считает, что к полноценным заимствованиям относятся только слова, «имеющие четыре уровня освоенности: фонетико-графическую, морфологическую, семантическую и словообразовательную» [1, с. 84].

С тематической точки зрения английские заимствования можно разделять на несколько групп:

- слова-термины экономические;
- слова-термины политические;
- слова-термины, связанные с компьютерной техникой;

- спортивные термины;
- слова-термины, употребляемые в косметологии;
- названия некоторых профессий, рода деятельности;
- названия явлений культуры и искусства.

Новые слова, появившиеся в языке, и новые значения слов имеют разную мотивацию: социальную, традиционно-бытовую, эмоционально-психологическую, которая в свою очередь помогает людям воспринимать мир и более точно передавать свои мысли, чувства.

Основными причинами заимствования слов являются потребность в наименовании новых предметов; необходимость разграничить близкие по содержанию, но всё же различные понятия; замена описательных оборотов одним словом. Социально–психологические причины и факторы заимствования: восприятие всем коллективом или его частью иноязычного слова как более престижного, креативного, научного, красиво звучащего.

В момент заимствования иностранное слово воспринимается как эквивалент слова, существующего в языке-оригинале. Слова, со временем вступившие в синтагматические и парадигматические связи с единицами заимствованного языка, «отталкиваются» от своего языка, и уже в измененном, уточненном виде занимают свое место в лексике языка-реципиента.

Как видим, англицизмы являются неотъемлемой частью нашего языка. Анатолий Иванович Дьяков создал «Словарь англицизмов русского языка», в котором можно выяснить лексическое значение слова, его историю происхождения, а также сферы употребления в речи.

Приведем примеры употребления англицизмов, а также их значения.

В праздничные дни каждый человек занимается анбоксингом. Анбоксинг – процесс распаковки нового товара или подарка, который снимается на видео или фотографируется, а затем публикуется в интернете. От английского unboxing, что переводится как «распаковка». Впервые это слово прозвучало в 2006 года на YouTube в видео по распаковке нового телефона Nokia E61.

Вчера в кинотеатре состоялась премьера байопика. Байопик – биографический фильм. От английского biopic, которое образовалось от двух слов: biographical (биографический) и picture (картина).

Недавно в социальных сетях весь мир столкнулся с бодишеймингом. Бодишейминг – публичная критика внешности человека, которая не соответствует эталонам красоты и общепринятым стандартам. Происходит от двух английских слов: body (тело) и shame (стыдить), body-shaming. Часто это негативные комментарии в соцсетях, в которых унижают и высмеивают людей с избыточным весом или неидеальной формой тела, обычно этому подвергаются

публичные люди.

Но, как правило, бодишейминг не стоит сравнивать с буллингом. **Буллинг** (англ. bullying) – издевательство, производное слово от bully – хулиган. Взаимоотношения в коллективе, чаще всего, в детском, когда один, пользуясь своей физической силой, держит в страхе другого, издевается над ним, подчиняет себе.

Удивительно, но с вендингом мы столкнулись еще во времена СССР. А вот в США до сей поры активно пользуются данной услугой. Вендинг – продажа товаров с помощью торговых автоматов. От английского vending, что означает «торговать». Самыми популярными считаются автоматы по продаже напитков. Неожиданно, но первым вендингом можно считать некое автоматическое устройство для торговли «священной» водой и для омовения рук в храмах. Его описание датировано I в. до н.э. и встречается у Герона Александрийского в «Пневматике».

С народным сбором денег для осуществления различных целей: от помощи пострадавшим до съёмок кино каждый из нас сталкивался неоднократно. Но знали ли вы, что этот процесс можно назвать одним словом? Краудфандинг – народный сбор денег для осуществления различных целей: от помощи пострадавшим в бедствиях до съёмок кино. Образовано от двух английских слов: crowd (толпа) и funding (финансирование), crowd funding. Работает это следующим образом: создается платформа, определяется цель, объявляется необходимая сумма. Информация по сбору средств должна находиться в открытом доступе. Впервые на пожертвования в России был построен храм в 1912 году.

Хотите стать редактором в одном из известных изданий. Тогда нужно ознакомиться с дедлайном. **Дедлайн** – последний срок, предельный срок, дата или время, к которому должна быть выполнена задача.

Для того, чтобы достигнуть определенных высот вам может понадобиться коуч. **Коуч** – это специалист, задача которого состоит в расстановке акцентов, выявлении четких целей и помощи человеку в достижении этих целей.

Посетили супермаркет и осуществили эквайринг? **Эквайринг** – процесс оплаты банковскими картами через платежные терминалы, а также получение наличных через банкомат. Образовано от английского слова acquire (приобретать). Также есть и интернет-эквайринг, это могут быть покупки в интернет-магазинах, оплата различных услуг и пр.

Почему бы не совместить спорт (например, бег трусцой) со сбором мусора. И англицизм для этого подходящий есть: плоггинг. **Плоггинг** – это сочетание бега трусцой со сбором мусора. Явление зародилось в Швеции, его название образовано от шведского и английского слов: plocka upp («подобрать») и jogging («бег

трусцой») – plogging. Пробежки с мусорным пакетом в руках стали популярны по всему миру. По ее завершении люди делают селфи, чтобы показать свой «урожай».

Селфи. Вот и слово, которые активно употребляется. Разновидность фотопортрета, при котором пользователь запечатлевает сам себя. Термин приобрёл известность в конце 2000-х – начале 2010-х годов благодаря развитию встроенных функций фотоаппарата мобильных устройств.

Следует учесть, что перед употреблением иноязычного слова стоит детально ознакомиться с его значением.

В нынешнее время лингвистов волнует проблема частого употребления заимствованных слов, а также употребление их вместо русских лексем. Ведь можно сказать не *секьюрити*, а *охранник*, не *хенд-мейд*, а *ручная работа*, не *хобби*, а *любимое занятие*, не *дефицит*, а *недостаток*, не *имидж*, а *образ*, не *круиз*, а *путешествие*, и так далее.

Количество англицизмов и американизмов порой просто поражает, а порой откровенно ставит в тупик неискушенного и неподготовленного слушателя. Многие считают такое положение вещей катастрофическим, называя это упадком культуры русского языка и полным отсутствием уважения к его уникальности. Ситуация усугубляется тем, что многие желающие блеснуть знанием того или иного современного термина порой понятия не имеют о его истинном происхождении, значении и звучании. Другие, напротив, не находят в заимствованиях ничего страшного, поскольку в современных условиях глобализации и развития информационных технологий неизбежен подобный приток новых терминов, образующих своеобразный сленг.

Выводы. Англицизмы, проникающие в русский язык, – явление закономерное, отражающее активизировавшиеся в последние десятилетия экономические, политические, культурные, общественные связи и взаимоотношения с другими странами. Нужно помнить, что в погоне за всем иностранным, в стремлении копировать западные образцы нельзя терять свою самобытность, в том числе и в языке, ибо язык отражает и образ жизни, и образ мыслей.

Перспективы дальнейшего исследования мы видим в углубленном изучении данной актуальной и важной темы.

Литература

1. Брейтер М. А. Англицизмы в русском языке: история и перспективы: Пособие для иностранных студентов-русистов. Владивосток: Диалог-МГУ, 1997. 156 с.
2. Брокгауз Ф. Иллюстрированный энциклопедический словарь. Москва: ЭКСМО, 2006. 986 с.
3. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке: уч. пособ. для студентов вузов. Москва: Логос, 2001. 350 с.
4. Володарская Э. Ф. Заимствование как отражение русско-английских контактов. URL: http://issuesinlinguistics.ru/pubfiles/2002-4_96-118.pdf (дата звернення 29.01.2020)

5. Сорокин Ю. С. Развитие словарного состава русского литературного языка. Ленинград: Наука, 1965. 565 с.

6. Черноголовина Т. Г., Худякова Н. В. Новейшие англицизмы в современном русском языке. URL: <https://moluch.ru/archive/181/46693/> (дата звернення 28.01.2020).

Сушко О.

– кандидат філологічних наук, доцент, кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Кубрак Л.

– учитель української мови та літератури Олексієво-Дружківської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату № 13 Донецької обласної ради

УДК 811.161.2'06'373.7

**ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В
ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

У пропонуваній розвідці приділено увагу функціонуванню фразеологічних одиниць у текстах публіцистичного стилю. Особливу увагу приділено фразеологізмам-неологізмам, які протягом останніх років активно поповнюють лексико-фразеологічний фонд української мови. Проаналізовано специфіку вияву позитивних і негативних емоцій в засобах ЗМІ через посередництво фразеологічних одиниць. Зроблено висновок про те, що в публіцистичному стилі переважає негативна оцінна конотація.

Ключові слова: фразеологізм, публіцистичний стиль, стилістичне забарвлення, ознака стилю, конотація.

Сушко О.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Кубрак Л.

– учитель украинского языка и литературы Алексеево-Дружковской общеобразовательной санаторной школы-интерната № 13 Донецкого областного совета

**ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ
ЕДИНИЦ В ТЕКСТАХ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО СТИЛЯ УКРАИНСКОГО
ЯЗЫКА**

В статье анализируется функционирование фразеологических единиц в текстах публицистического стиля. Особое внимание уделено фразеологизмам-неологизмам, которые в последние годы активно пополняют лексико-фразеологический фонд украинского языка. Проанализирована специфика проявления положительных и отрицательных эмоций в средствах СМИ через посредничество фразеологических единиц. Сделан вывод о том, что в публицистическом стиле преобладает негативная оценочная коннотация.

Ключевые слова: фразеологизм, публицистический стиль, стилистическая окраска, признак стиля, коннотация.

Sushko O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Kubrak L.

– Ukrainian Language and Literature Teacher, Comprehensive Boarding-School-Sanatorium, 13, Oleksiievo-Druzhkivka, Donetsk Region

FUNCTIONAL FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE PUBLICIST STYLE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

This article focuses on the functioning of phraseological units in journalistic style texts. Particular attention is paid to idiom-neologism, which in recent years has been actively replenishing the lexical and phraseological fund of the Ukrainian language. The specificity of the manifestation of positive and negative emotions in the media through the mediation of phraseological units is analyzed. It is concluded that the negative assessment connotation prevails in the journalistic style.

The peculiarity of the journalistic style lies in the fact that it has its own linguistic and compositional structure. In the present study we consider it appropriate to distinguish those phraseological units that correlate with certain styles of language. Along with stylistic units that are neutral in stylistic terms, there are phraseologisms that are characteristic or inherent in a particular functional style, or that prevail over other types of phrases within a particular style.

Nowadays, the number of phraseologisms that are stylistically neutral has increased significantly, which means that it is not always possible to identify a phraseologism, taken out of context, to a certain functional style, since every style of the Ukrainian language operates with the whole system of lexical, grammatical and phonetic means. interconnections and relationships. In our work we investigate book stylistically marked phraseological units of journalistic style.

In the stylistic paradigm of the Ukrainian language, journalistic style occupies a separate place, as it acts as a full-fledged component of the stylistic system of contemporary Ukrainian literary language. In the recent period, the manner in which information is presented changes significantly as a network of information channels develops, which creates competition and forces the authors of publications to resort to the selection of a variety of linguistic means in order to attract the attention of readers / viewers / listeners.

A characteristic feature of journalistic style, according to the researchers, is the orientation to verbal speech, elements of which not only act as express, but also become one of the techniques of interest and influence on the reader. And the foremost place here is phraseological units, without which almost no text of the journalistic style is complete.

As nonfiction should be both influential and informative, the skill of the publicist is considered to be the appropriate combination of expressive lexemes and phraseological references with informative components. This can explain the penetration into the texts of different genres of journalistic style of evaluative elements that contribute to the expression of readers' opinions. In order to achieve a communicative purpose in a journalistic style, there is often a need to use new, fresh language formulas, which in turn leads to the emergence of neologisms in the field of phraseology.

In our opinion, these linguistic formulas are characterized by a negative emotional-evaluative connotation, which can be explained by the increased attention of media users to the negative phenomena and processes that take place in society.

Key words: *phraseologism, journalistic style, stylistic coloring, sign of style, connotation.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх років увагу дослідників мови все частіше привертає специфіка функціонування фразеологічних одиниць у текстах публіцистичного стилю. Оскільки мова сучасних ЗМІ характеризується підвищеною експресивністю, власне експресивна функція мови набуває нових акцентів у залученні стилістично забарвлених лексико-фразеологічних одиниць, що мають помітний експресивно-емоційний потенціал.

Аналіз останніх досліджень. У вивченні специфіки публіцистичного стилю в стилістичній парадигмі української мови помітне значення мають праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема, В. В. Виноградова, О. А. Земської, М. Н. Кожиної, Л. І. Мацько, Л. О. Ставицької та ін. Так, наприклад, Н. М. Кожина визначила основні риси стилю, Л. І. Мацько описала мовні особливості публіцистичного тексту. Є. М. Полякова у своїх працях звернула увагу на системність стилю. Авторка зауважила, що „поняття стилю мови і поняття стилістичного забарвлення мовних елементів не лише співвідносні, але й не мисляться одне без одного. Адже стиль мови як лінгвістична категорія становить собою сукупність мовних засобів, які мають певне забарвлення і які утворюють тут цілісну закінчену систему” [6, с. 134–135]. Наш науковий інтерес викликає фразеологічна організація публіцистичного тексту.

Метою пропонованої статті є виявлення функціонування фразеологічних одиниць, залучених до публіцистичних текстів різних жанрів із метою маніпулятивного впливу на людину. Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) виокремити фразеологізми, які співвідносяться з окремими стилями мови; 2) схарактеризувати фразеологізовані мовні формули, що проникають упродовж останніх років у публіцистичне мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка публіцистичного стилю полягає насамперед у тому, що він має власну мовно-композиційну структуру: набір засобів вираження думки та усталених правил комунікації. Як і інші функціональні стилі української мови, публіцистичний стиль передбачає використання відповідних до тих чи інших сфер людської діяльності форм загальнонародної літературної мови, особливості яких зумовлені специфікою суспільної діяльності. Також зауважимо, що для кожного стилю паралельно до спільних мовних особливостей використовуються специфічні ознаки, які виявляються на рівні добору слів та фразеологічних одиниць. В. В. Виноградов, досліджуючи зв'язок елементів мови з окремими функціональними стилями, відзначав, що „функціонально-стилістичне забарвлення, властиве частині слів, виразів і навіть конструкцій, генетично зумовлене переважним уживанням цих мовних фактів і явищ лише в певних видах мовлення, в певних контекстах” [1, с. 70].

У пропонованому дослідженні вважаємо доречним виділити ті фразеологічні одиниці, які співвідносяться з певними стилями мови. У зв'язку з цим виникає потреба відмежування нейтральних фразеологізмів, що не мають спеціального емоційного або стилістичного забарвлення й використовуються без обмежень у всіх функціональних стилях.

Поряд із нейтральними в стилістичному аспекті фразеологічними одиницями існують фразеологізми, які є характерними або притаманними якомусь окремому функціональному стилю, або й такі, що превалюють над іншими типами фразем у межах конкретного стилю. Так, наприклад, фразеологічні одиниці на зразок *ловити гав, комар носа не підточить, сім п'ятниць на тижні* та інші використовуються доволі часто в художньому стилі, рідше – в публіцистичному, а науковому й офіційно-діловому стилям названі фразеологізми зовсім невластиві. Принагідно зазначимо, що в наш час значно збільшилася кількість фразем, які є стилістично нейтральними, а це означає, що не завжди можна виявити належність фразеологізму, взятого поза контекстом, до певного функціонального стилю, оскільки кожен стиль української мови оперує всією системою лексичних, граматичних і фонетичних засобів у їх взаємозв'язку та співвідношенні. Тому перед фразеологами постає проблема стилістичної диференціації фразеологічних одиниць. У цьому аспекті М. М. Шанський виділяє міжстильові, розмовно-побутові та книжні фразеологізми [7, с. 128].

В. П. Жуков у своїх працях розглядає стилістичне значення фразеологічної одиниці, бо фразеологізм містить лексико-граматичне значення, значення оцінки та експресивно-емоційні елементи, а це означає, що стилістичне значення фразеологічної одиниці є необхідним і важливим компонентом. З погляду призначення та мовленнєвої ситуації вчений виділяє кілька типів фразеологізмів:

- номінативні, в яких сучасне значення збігається з етимологічним: *знайти спільну мову*;
- власне оцінні: *біла ворона*;
- фразеологізми, які об'єднують номінативне та оціночне значення: *бити байдики*;
- вигуківі фразеологізми: *от так петрушка* [2, с. 14].

Як показують дослідження, у функціонально-стилістичному аспекті необхідно виділяти літературні фразеологічні одиниці (книжні, нейтральні, розмовні, народнопоетичні) та нелітературні (просторічні). Книжна фразеологія залежно від сфери використання, жанрових і мовних особливостей поділяється на наукову, офіційно-ділову, публіцистичну та поетичну.

У нашій праці досліджено книжні стилістично марковані фразеологічні одиниці публіцистичного стилю, які, на жаль, у сучасному мовознавстві досліджені недостатньо, у тому числі й через активний розвиток новітніх засобів масової інформації.

Книжна фразеологія характеризується рафінованою літературністю й властива переважно писемному мовленню. Названі фразеологічні одиниці вирізняються високою мовленнєвою культурою.

Книжні фразеологізми належать до текстотворчих стильових засобів, тобто вони можуть уживатися переважно в межах окремого стилю й бути властивими лише йому. Так, наприклад, публіцистичний стиль характеризується такими фразеологічними одиницями: *спіймати облизня, напускати туману, золотий вік, поцілунок Юди, альфа і омега* та ін.

У стилістичній парадигмі української мови публіцистичний стиль посідає окреме місце, оскільки виступає повноцінною складовою стилістичної системи сучасної української літературної мови, характеризуючись такими характерними ознаками (за М. Н. Кожиною), як:

1) інформаційна, яка полягає в прагненні за короткий час повідомити про які-небудь новини, що впливає на характер комунікативних задач і мовленнєве втілення;

2) впливова (експресивна), обумовлена і пов'язана з категорією оцінки;

3) популяризаторська, яка визначає звернення публіцистики до наукової тематики і, відповідно, до сфери наукового мовлення [3, с. 21].

У новітній період помітно змінюється манера подачі інформації маніпулятивного спрямування, оскільки потужно розвивається мережа інформаційних каналів, що створює конкуренцію та змушує авторів публікацій вдаватися до добору найрізноманітніших мовних засобів з метою привернення уваги читачів/глядачів /слухачів. У цьому сенсі нам видається слушною думка відомої дослідниці української стилістики Л. І. Мацько про те, що "мовні засоби публіцистичного стилю – це сплав елементів наукового, офіційно-ділового, художнього стилів. З одного боку, в ньому широко використовується суспільно-політична лексика, політичні заклики, гасла, точні найменування, а з іншого – багатозначна образна лексика, що здатна привернути увагу читача і вплинути на нього, художні засоби – тропи, фігури" [5, с. 272].

Характерною рисою публіцистичного стилю, на думку дослідників, є орієнтація на усне мовлення, елементи якого не лише виступають у ролі експресем, а й стають одним із прийомів зацікавлення і впливу на читача. І чільне місце тут посідають фразеологічні одиниці, без яких не обходиться практично жоден тест публіцистичного стилю.

Оскільки в наукових студіях і досі немає загально визнаного поняття фразеологізму, ми вдаємося до широкого розуміння фразеології та, покликаючись на думку О. В. Куніна, (об'єктом фразеології визнає "всі стійкі сполучення слів з ускладненим значенням. Нижня межа фразеологізму – двослівне утворення. При цьому один із компонентів може бути службовим словом. Верхня межа – складне речення" [4, с. 126]) фразеологізмами називаємо всі сталі утворення, які

функціонують у публіцистичному тексті, характеризуючись відтворюваністю та надслівністю.

Оскільки публіцистичний текст має бути одночасно впливовим ті інформаційним, майстерністю публіциста вважається доречно поєднання експресивних лексем і фразеологічних зворотів з інформативними компонентами. Власне цим можемо пояснити проникнення в текстову тканину різних жанрів публіцистичних творів оцінних елементів, які сприяють увиразненню думки читачів.

Оцінність в умовах публіцистичного стилю міститься в синтаксичних конструкціях, у доборі лексико-фразеологічних одиниць, що створює спонукальну експресію. За нашими спостереженнями, у публіцистичних текстах така експресія може мати як позитивні, так і негативні конотації, причому негативні (маємо на увазі мову ворожнечі як чинник маніпулятивного впливу на читача /слухача /глядача) переважають.

Для досягнення комунікативної мети в умовах публіцистичного стилю часто виникає потреба у використанні нових, свіжих мовних формул, що веде у свою чергу до появи неологізмів у царині фразеології. Так, наприклад, у публічне мовлення проникли такі фразеологізовані сполуки, як: *п'ятничні квитки, сіра піраміда, московська зозуля, махровий націоналіст, стадіон так стадіон, політичні страуси, кругова корупція, Колос на глиняних ногах, хіхікання хитунів, те, що риба гниє з голови – добра відмазка хвоста* та інші. Такі фразеологізовані вислови сприяють приверненню уваги до негативних явищ або одіозних особистостей, а саму інформацію роблять такою, що більше запам'ятовується й активно обговорюється пересічними громадянами.

Як бачимо, у переважній більшості ці мовні формули характеризуються негативною емотивно-оцінною конотацією, що можемо пояснити посиленою увагою користувачів засобів масової інформації до негативних явищ і процесів, які мають місце в соціумі.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**: у фразеологічній системі сучасної української літературної мови чисельну групу складають мовні формули, що співвідносяться з публіцистичним стилем. Упродовж останніх років у публіцистичні тексти все частіше проникають фразеологізовані одиниці, які сприяють увиразненню думки з метою привернення уваги якомога ширшої аудиторії. Такі новинки в царині фразеології потребують ретельного всебічного дослідження, у чому ми й вбачаємо **перспективи подальших розвідок**.

Література

1. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. Москва: Высшая школа, 1972. 614 с.
2. Жуков В. П. Русская фразеология. Москва: Высшая школа, 1986. 310 с.
3. Кожина М. Н. Язык и стиль в функциональном аспекте. *Основные понятия и категории лингвостилистики*. Пермь: Пермский государственный университет, 1982. С. 15–34.

4. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. Москва: Высшая школа, 1996. 318 с.

5. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: Підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.

6. Полякова Е. Н. К вопросу о стилистике делового языка XVII в. и его отношении к литературному языку. *Структура лингвостилистики и ее основные категории*. Пермь: Пермский государственный университет им. А. М. Горького, 1983. С. 144–147.

7. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. Москва: Высшая школа, 1985. 160 с.

8. Яворська Г. М. Політична риторика та реалії європейської інтеграції. *Віче*. 2002. № 7. С. 66–71.

9. Cowie A. P. Semantic frames theory and the analysis of phraseology. *Вестник Московского государственного университета*. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 1999. № 1.

Сєкіна Н.

– викладач кафедри східних мов, аспірантка кафедри слов'янських мов Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МАСКУЛІННОГО СТЕРЕОТИПУ ЧОЛОВІК-ЛІДЕР

У статті досліджена вербалізація маскулінних гендерних стереотипів на матеріалі китайських фразеологізмів. Увага акцентується на маскулінних стереотипах китайської мови в аспекті лідерства.

Ключові слова: стереотип, гендерний стереотип, фразеологічні одиниці, маскулінність.

Секина Н.

– преподаватель кафедры восточных языков, аспирантка кафедры славянских языков Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороди

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ МАСКУЛИННОГО СТЕРЕОТИПА МУЖЧИНА-ЛИДЕР

В статье исследована вербализация маскулінних гендерних стереотипов на материале китайских фразеологизмов. Внимание акцентируется на маскулінних стереотипах китайского языка в аспекте лідерства.

Ключевые слова: стереотип, гендерный стереотип, фразеологические единицы, маскулінність.

Siekina N.

– Teacher, Oriental Languages Department, Post-graduate Student, Slavonic Languages Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

VERBALIZATION OF A MALE STEREOTYPE MAN-LEADER

The article investigates the verbalization of masculine gender stereotypes based on the material of Chinese phraseologisms. The focus is on masculine stereotypes of the Chinese language in leadership aspect.

Nowadays considerable attention of linguists is focused on the analysis of phraseological units with components of masculinity and femininity which is a source of gender verbalization. Among such works are the articles by Liu Bo, Darbanova and

Ilyina, Wang Min and Tan Yin, Zhang Men. The majority of works is devoted to the research of female stereotypes, so there is a necessity to analyze male stereotypes.

The author of the article gives the characteristics of men in leadership aspect concludes the distinguished superiority of man over a woman expressed. The majority of phraseological units starts with male characters.

The research conducted by the author allows to draw the following conclusions: 1. We have identified groups of characters with a value of masculinity in the selected phraseological units and have found that in most cases they are used in conjunction with the characters of femininity that confirms a certain bipolarity of the gender phenomenon. 2. Gender-neutral and gender-coloured phraseological units are identified among phraseological units, namely (that do or do not express gender connotation). 3. In the Chinese language there is a tendency 男先女后 - the majority of expressions begins with the masculine component. This tendency is observed in both gender-neutral and gender-coloured phraseological units. 4. In the Chinese culture (as in most cultures) the leadership position of men dominates

Key words: stereotype, gender stereotype, phraseological units, masculinity.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці спостерігається інтерес до гендерних досліджень, так як стаття є однією з найважливіших і ключових характеристик особистості. Дослідження фразеологічних одиниць (ФО) є невід'ємною частиною аналізу та виявлення гендерних стереотипів, адже вони є потужними засобами впливу на сприйняття людиною представника тієї чи іншої культури.

Дослідження жінки займає провідне місце у гендерній лінгвістиці, а маскулінні стереотипи недостатньо аналізовані у рамках широкого лінгвістичного дослідження: зазвичай чоловіка аналізують, вирішуючи другорядні завдання, у доповненні до аналізу жіночих гендерних стереотипів.

Аналіз останніх досліджень. На сьогоднішній день значна увага дослідників зосереджена на аналізі фразеологізмів з компонентами маскулінності та фемінності, що є джерелом вербалізації гендеру. Серед таких праць можна назвати статті Лю Бо «Гендерні стереотипи у китайській і російській мові (на матеріалі фразеологізмів, прислів'їв та приказок» [6], Дарбанової Н. А. та Ільїна П. Ю. «Гендерні стереотипи у фразеологізмах російської і китайської мов: порівняльний аналіз» [4], Ван Міня та Тань Іня «Стереотип ЖІНКА у мовній свідомості російських та китайських студентів» [2], Чжан Меня «Порівняльний аналіз образу чоловіка у китайській та російській фразеології» [10].

Таким чином, опрацювання останніх досліджень демонструє необхідність проведення аналізу маскулінних гендерних стереотипів.

Метою даної роботи є дослідження вербалізації маскулінних стереотипів. Досягнення даної мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) виділення експериментальної групи фразеологізмів; 2) аналіз фразеологізмів, що передають значення маскулінності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Своїм походженням популярністю у психологічній літературі термін "стереотип" зобов'язаний американському журналісту У. Липману, який вперше використав його в

1922 р. у своїй книжці "Суспільна думка". Беручи інтерв'ю у різних діячів і представників широкого загалу з приводу тих або інших подій, У. Ліпман звернув увагу на те, наскільки різними можуть бути погляди на одну й ту саму подію та її оцінки. Він висунув гіпотезу про наявність упередженості, яка існує в певних стійких утвореннях, "pictures in our heads" (картинках у наших головах), які активно впливають на сприймання людей та подій [11].

Стереотип (від греч. "stereotype": stereos – твердий, міцний і typos – форма, зразок, відбиток) – тверда, часто спрощена, стандартна думка про соціальні групи чи про окремих індивідів як представників цих груп. [8] А. Байбурін зазначає, що стереотипи розглядаються як особливі форми обробки інформації, що полегшують орієнтацію людини у світі. Ознаки, які містяться в стереотипах, використовуються для оцінки співвіднесеності предметів до того чи іншого класу і приписування їм визначених характеристик [1].

Гендерні стереотипи є окремим випадком стереотипу і виявляють всі його властивості. А. А. Денисова визначає гендерні стереотипи як культурно і соціально обумовлені думки про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей та їх відображення в мові [5]. Соціокультурний процес формування (конструювання) суспільностей відмінних характеристик у жіночих та чоловічих ролях, емоційних та ментальних характеристиках, поведінці – все це формує поняття гендеру. Важливим елементом гендерних відмінностей є протиставлення «маскулінного» і «фемінного».

Гендерні конотації яскраво виражені у фразеологізмах. Є. Д. Поліванов зазначає, що фразеологічний фонд є головним джерелом гендерних стереотипів, актуальних у певному суспільстві і у певний період часу обумовлено тим, що «фразеологія поряд з лексикою є найбільш чутливими областями мови, в яких швидше за все (навіть в межах мови одного і того ж покоління) може виявлятися результат соціально-економічних змін, що відбуваються в суспільстві» [9].

В. А. Маслова так визначає значимість для національної культури фразеології: «Фразеологізми – найцінніше джерело відомостей про культуру та менталітет народу... Фразеологічні одиниці, відображуючи в своїй семантиці тривалий процес розвитку культури народу, фіксують і передають від покоління до покоління культурні установки і стереотипи, еталони і архетипи» [7].

У роботі проаналізовані фразеологічні одиниці різних типів: (ідіоми), (прислів'я) (за класифікацією Сунь Вейчжана, що подана у праці П. П. Ветрова «Фразеологія сучасної китайської мови: синтаксис та стилістика» [3].

Слід зазначити, що більшість праць у гендерній лінгвістиці, зокрема у гендерній лінгвістиці Китаю, присвячено дослідженню жінки

成語
歇后語 (ал.)

[2; 4; 6]. Центром уваги нашого дослідження постає чоловік та маскуліні стереотипи у різних аспектах життя.

Стать часто розглядається з позиції біполярності, іноді навіть як взаємовиключні протилежності. Люди сприймаються через "лінзу гендерної поляризації", Адже важливим елементом гендерних відмінностей є протиставлення «маскулінного» і «фемінного». Дослідивши фразеологізми китайської мови, ми виокремили такі ієрогліфи-компоненти маскулінності:

(батько). У фразеологізмах ієрогліфи маскулінності часто йдуть поряд з ієрогліфами фемінності, утворюючи певні опозиції: 男女 (чоловік-жінка); 夫妻, 夫扫 (чолов-жінка (подружня пара)); 父母 (батькомати).

男 (чолов

Серед ФО китайської мови ми виділяємо гендерно нейтральні та гендерно забарвлені фразеологізми. Традиційно у більшості культур чоловіку надається першість, головне місце як у родині, так і у суспільному житті. Китайська культура не є виключенням. Як наслідок, у китайській мові існує низка фразеологізмів, де гендер ярко виражений, зокрема фразеологізми, що виражають аспект лідерства чоловіків у суспільстві Китаю, наприклад: 夫唱妇随 (жінка в усьому слідкує за чоловіком).

《关尹子·三极》：“天下之理，夫者唱，妇者随。”

Трактат «Гуан Їн-цзи» «Принцип світу у тому, що жінка в усьому слідкує за чоловіком».

Як ми бачимо з контексту цілого речення – те, що жінка має іти за чоловіком, слухатись його, є з точки зору давніх китайців непорушним законом Всесвіту.

Інші фразеологізми виражають приниження ролі жінки у китайському суспільстві. Наприклад, 重男轻女 (цінувати чоловіків та презирливо відноситись до жінок; піклуватись про синів та нехтувати дочками):

说的白茹含羞带乐的一撇嘴 什么重男轻女的思想。”(曲波《林海雪原》二十)

Цюй Бу, «Лісове море та снігова рівнина», глава 20: «Пай Жу сором'язливо надув губи: Що це за дівчисько, з думкою що чоловік цінніше за жінку».

Відомо, що у китайській культурі чоловік цінувався вище за жінку, а у родинах з більшою радістю сприймали народження хлопчика.

Ще одним прикладом, який може доповнити низку фразеологізмів, що відображають перевагу чоловіка над жінкою є ченьюй 男尊女卑:

无名氏《举案齐眉》第三折: 虽不曾夫贵妻荣, 我尊女卑。”

У Мін-ши, «Чоловік та жінка поважають один одного», акт 3-й: Хоч я і ніколи не був на місці чоловіка та дружини, знаю лише, що чоловіки переважають над жінками».

Подані вище фразеологічні одиниці вербалізують стереотип - чоловіки мають більшу цінність ніж жінки. Крім цього у мовній репрезентації китайської мови панує тенденція 男先女后 (чоловіки передують жінкам) [13]. Необхідно відзначити, що є ціла низка

фразеологічних одиниць, які з точки зору гендеру є нейтральними, тобто не вербалізують певні стереотипи. Так, ченьюй **男男女女** має значення «чоловіки та жінки:

老残游记 第一回 :船面上坐的**男男女女**, 不计其数。 Подорожі Лао Кан». Глава 1: «Серед населення, яке сиділо у лодці, **були чоловіки та жінки**, їх була незліченна кількість»).

Також іншим прикладом гендерно нейтральної ФО вважаємо ченьюй **夫荣妻贵** (чоловікові - слава, дружині - гідність (побаження вдалого шлюбу) **大家道: “吉祥口口夫荣妻贵, 该贺该贺。”** (曾朴《孽海花》第八回) Цзен ПхКвіти у морі зла», глава 8: «Всі казали: Щасливі та чарівні, **чоловікові слава, дружині – гідність**, час вас вітати.»

У Китаї бажають вдалого шлюбу, майбутній подружній парі зичать слави – чоловікові, гідності – дружині.

Як ми бачимо, ряд гендерно нейтральних фразеологізмів починається з ієрогліфів зі значенням маскулінності, вони передують ієрогліфам фемінності. Тенденція **男先女后**, тобто спочатку чоловік, а потім жінка непоодиноким випадком та реалізується у ФО (крім вище названих можна також навести приклад **男 · 女 ·** (закохані один у одного), **顽父嚙母** (недобрі батьки), **患难夫妻** (подружня пара, що пройшла через труднощі) та ін. Проте зазначимо, що в останньому прикладі **夫妻** «подружня пара» є скоріш часто уживаним кліше. За таким прикладом формуються такі сталі вирази як **父母** батьки **祖父祖母** (дідусь і бабуся) **伯父伯母** (дядько і тітка за лінією батька), **岳父岳母** (тесть і теща), і т. д. І хоча ці вирази не є фразеологічними одиницями, тенденція до передудання ієрогліфа маскулінності зберігається.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. В обраних нами ФО було виділено групи ієрогліфів зі значенням маскулінності та з'ясовано, що в більшості випадків вони використовуються разом з ієрогліфом фемінності, що підтверджує певну біполярність явища гендеру.

2. Серед фразеологічних одиниць можна виявити гендерно нейтральні та гендерно забарвлені фразеологізми, а саме фразеологізми що виражають або не виражають гендерну конотацію.

3. У китайській мові панує тенденція **男先女后** – переважна кількість виразів починаються з компонента маскулінності. Така тенденція спостерігається як в гендерно нейтральних, так і в гендерно забарвлених фразеологізмах.

4. У китайській культурі, як і у більшості культур, панує лідерська позиція чоловіка, ряд фразеологізмів передає приниження жінки у суспільстві Китаю.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні низки актуальних питань:

1. Дослідження чоловіка як сім'янина;
2. Аналіз позитивних та негативних якостей чоловіка;

3. Дослідження та виявлення маскулінних антистереотипів (або порівняння образу чоловіка давнього та сучасного Китаю).

Література

1. Байбурин А. К. Некоторые вопросы этнографического изучения поведения. *Этнические стереотипы поведения*. Ленинград, 1985. С. 7–21.

2. Ван Мінь, Тань Ін. Стереотип ЖІНКА у мовній свідомості російських та китайських студентів. *Вісник Пермського університету. Російська та зарубіжна філологія*. 2017. Т. 9, вып. 2. С. 5–12. doi 10.17072/2037-6681-2017-2-5-12.

3. Ветров П. П. Фразеологія сучасної китайської мови: синтаксис та стилістика. Москва: Восточная книга, 2007. 363 с.

4. Дарбанова Н. А., Ільїн П. Ю. Гендерні стереотипи у фразеологізмах російської і китайської мов: порівняльний аналіз. *Вісник Бурятського державного університету*. 2016. Вип. 1. С. 20–26.

5. Денисова А. А. Словарь гендерных терминов. Региональная общественная организация "Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты", 2002. 256 с.

6. Лю Бо. Гендерні стереотипи у китайській і російській мові (на матеріалі фразеологізмів, прислів'їв та приказок. *Вісник Вятського державного університету*. 2009. С. 79–91

7. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.

8. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Психология. Словарь. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.

9. Поліванов Є. Д. Вибрані роботи: Праці по східному і загального мовознавства. Москва: Наука (ГРВЛ), 1991. 624 с.

10. Чжан Мень. Порівняльний аналіз образу чоловіка у китайській та російській фразеології. *Філологічні науки. Питання теорії і практики*. Тамбов: Грамота, 2017. № 10 (76): в 3-х ч. Ч. 3. С. 182–188.

11. Lippman W. Public Opinion. New York, 1950. 95 p.

12. Talbot M. Language and gender: an introduction. Cambridge, UK: Polity Press, 1998.

13. 汉语性别语言学 - 孙汝建 - 北京 - 科学出版社 - 2012.

ОНОМАСТИКА

Шийка С.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства
Національного університету водного господарства та
природокористування

УДК 811.161.2'373.23

ОСОБЛИВОСТІ ДАВНЬОРУСЬКОГО ЖІНОЧОГО ІМЕННИКА ІСТОРИЧНОЇ РОВЕНЩИНИ

У статті проаналізовано особливості давньоруського жіночого іменника історичної Ровенщини. Названо позалінгвальні фактори, які ускладнюють реконструкцію особових назв. З'ясовано причини їх нечисленності. Досліджено походження і зміст зафіксованих іменувань. Розглянуто жіноче ім'я з позиції складника антропонімної формули.

Ключові слова: антропонім, давньоруський жіночий іменник, ім'я, історична Ровенщина, особова назва.

Шийка С.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украиноведения
Национального университета водного хозяйства и
природопользования

ОСОБЕННОСТИ ДРЕВНЕРУССКОГО ЖЕНСКОГО ИМЕНОСЛОВА ИСТОРИЧЕСКОЙ РОВЕНЩИНЫ

В статье проанализированы особенности древнерусского женского именослова исторической Ровенщины. Названы внелингвальные факторы, осложняющие реконструкцию личных имен. Выявлены причины их малочисленности. Исследовано происхождение и содержание зафиксированных именованний. Рассмотрено женское имя с позиции составляющего антропонимной формулы.

Ключевые слова: антропоним, древнерусский женский именослов, имя, историческая Ровенщина, личное название.

Shyjka S.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Studies
Department, National University of Water and Environmental Engineering

PECULIARITIES OF ANCIENT WOMEN'S NAMES OF THE HISTORICAL TERRITORY OF THE RIVNE REGION

The article analyzes the peculiarities of the ancient Russian feminine noun of historical Rivne region. Named extrinsic factors that complicate the reconstruction of personal names. The reasons for the small number have been identified. The origin and contents of the fixed names are investigated. Considered a female name from the position of anthroponymic formula.

Linguistic factors that complicate the reconstruction of personal names are named, such as the small number of female names in the annals, the historical traditions of patriarchy in the Eastern Slavs, and the limited participation of women in public life.

The origin, content and motives of choosing such personal names as Agafia, Anna, Vesslav, Efrosinia, Malusha, Olga, Olena, Predslava, Sofia, Fedor, Fedosia, Yaroslava are investigated. It was emphasized that the grammatical rearrangement of

male dual-base names was the main way of forming ancient Russian Slavic feminine names.

It is noted that with the spread of Christianity the issue of motivation for choosing a personal name is actualized, first, on the grounds of its social significance, fashion and Christian patronage, and secondly, on its original meaning.

Considered a female name from the position of anthroponymic formula. It is noted that the improvement of social relations and population increase required more accurate identification of the female gender. To this end, various descriptive constructions have been actively used, with various definitions, clarifications, family and family factors being added to the main names. Examples of descriptive constructions of the type are given: daughter's name + father's name, father's name + daughter's name, which later led to modern synthetic anthroponymic formulas.

At the end of the article, conclusions and perspectives of further explorations are drawn, which are to investigate other personal names of ancient and subsequent historical periods.

Key words: *anthroponym, ancient Russian feminine noun, name, historical Rivne region, personal name.*

Постановка проблеми. Сучасні антропонімічні студії спрямовані на фіксацію і детальне вивчення власних особових назв деякого регіону певного історичного або невеликого діахронічного періоду та розвиток антропоніміки як самодостатньої й цілісної наукової системи.

З огляду на це актуалізується проблематика комплексного аналізу антропонімікону території Ровенщини в динаміці історичної ретроспективи від найдавніших часів і до сьогодення. Одним із перших кроків у цьому напрямку стане дослідження особливостей давньоруського жіночого іменника.

Аналіз останніх досліджень. Питання походження і семантики власних особових назв висвітлено в етимологічних та антропонімічних словниках [1; 2; 12; 13]. Структурну класифікацію давніх східнослов'янських імен здійснив С. Роспанд [9]. Формульний підхід до аналізу особових назв запропонувала С. Пахомова [4]. На деяких питаннях іменування жінок у писемних пам'ятках Київської епохи зосередила свою увагу О. Соколова [10]. Системного ж вивчення давньоруського жіночого іменника історичної території Ровенщини досі не проводилось.

Мета цієї статті полягає в дослідженні особливостей давньоруського жіночого іменника історичної Ровенщини. Реалізується вона шляхом виконання таких тактичних завдань: відбору відповідних іменувань, розгляду давньоруського жіночого імені як самостійної онімної одиниці та аналізу особової назви як складової частини антропонімічної формули.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення давньоруської антропонімічної системи історичної Ровенщини пов'язане з урахуванням низки екстралінгвальних чинників й умовностей. Це, зокрема: умовність тодішньої території, яка віднесена до сучасної адміністративної області; відносність зв'язку між носіями власних

особових назв і місцевістю дослідження (народження, князювання, тимчасове перебування, посесивні залежності тощо). Складність реконструкції давньоруського регіонального жіночого іменника зумовлена також незначною кількістю, переважно літописних текстів, «домінуванням у них особових назв верхівки суспільства – князів та їхніх підданих, територіальною обмеженістю ділового та побутового змісту» [4, с. 124].

Первинною лінгвістичною одиницею будь-яких складних структурних антропонімних моделей виступає ім'я людини. На початковому етапі розвитку суспільства власна особова назва реалізовувала узвичаєне право людини – право на ім'я, виконуючи ідентифікаційну й розрізнявальну функції. Тому, на нашу думку, досліджуючи давньоруський регіональний жіночий іменник, важливо розглядати ім'я як самостійну онімну одиницю, а також ім'я як складовий елемент антропонімної формули.

Аналізуючи слов'янську автохтонну частину регіонального зводу давньоруських жіночих особових назв, куди входять також іншомовні запозичення, сформулюємо суттєві зауваження.

По-перше, оскільки основними дійовими особами давньоруських лінгвістичних описів, за ознаками владності, власності, правонаступництва та ін., виступають представники княжої верхівки та їхні піддані чоловічої статі, то кількість жіночих назв у цих джерелах обмежена. Раритетність жіночих найменувань О. Соколова пояснює історичними традиціями патріархату у східних слов'ян й обмеженістю участі жінок у суспільному житті [10, с. 258]. По-друге, як зазначає С. Пахомова, жіноче ім'я у слов'янських мовах «завжди було залежне від відповідного чоловічого іменування», тобто «утворювалося від імені чоловіка – батька або чоловіка» [4, с. 50]. По-третє, співвідносні чоловічі і жіночі особові назви різнилися граматичною категорією роду.

З огляду на зазначене, засвідчені жіночі іменування *Всеслава* (*блѣговърнѣи великии князь Рюрикъ Ростиславичъ ѿда дщерь свою Всеславоу в Рязань за Ѧрослава за Глѣбовича* [6, с. 708]) і *Ярослава / Ѧрослава* (*ѿда Рюрикъ дчерь свою Ѧрославоу за Игоревича за Стѣслава* [6, с. 659]) варто розглядати як граматичні утворення від чоловічих слов'янських двоосновних композитів *Всеславъ* і *Ярославъ / Ѧрославъ* з допомогою суфікса *-а*. Класифікувати їх треба до «наслідкових» або «вторинних» антропонімних фреймів. Про когнітивність у змісті власних назв та їх апелювативних вихідних основ як і мотивацію іменування осіб за семантикою імені вести мову не доводиться. Упродовж історичної перспективи, як стверджує П. Чучки, жіноче ім'я *Всеслава* вибувало з активного обігу, натомість *Ярослава* – активізувалося і нині користується популярністю у західних областях України [12, с. 415]. Актуальними є також гіпокористики *Слава*, *Славка*, *Славна*.

Давньоруські літописи згадують давнє слов'янське ім'я *Малуша*,

яким називалася ключниця Ольги, сестра Добрині та мати князя Володимира Святославича: *Володимеръ бо бѣ отъ Малуши ключницѣ Сѡльзинѣ сестра же бѣ Добрыня шѣ же бѣ има Малѣк Любечанинѣ* [5, с. 69]. Походить воно від псл **maluša*, утвореного від прикметника **malъ* 'невеликий, малий' за допомогою здрібніло-пестливого форманта -*uša* і реалізує значення 'маленька, невеличка' [13, с. 173; 12, с. 396]. За іншою версією, як зазначає В. Цибульська, особова жіноча назва *Малуша* є давньоруською адаптацією скандинавського *Málfríð*. У наш час ім'я *Малиша* (*Mališa*) функціонує у сербській мові [1].

Двоскладне давньоруське слов'янське ім'я дочки князя Святополка Ізяславича *Передслави*: *Передъслава дщи Стѡполча* [6, с. 256] П. Чучка розглядає як руський відповідник південнослов'янського неповноголосного *Предслава* і відтворює від ойконіма *Передславино* за літописним записом: *идеже ныне стоить сельце Предъславино* [5, с. 80; 12, с. 402]. Однак, аналізуючи спосіб утворення композитних імен і їх мотиваційну семантику, останнє посилення видається нам малоюмовірним. В Іпатіївському літописі згадуються п'ять носіїв з ім'ям *Передслава*, згодом воно виходить з активного обігу.

Особове ім'я *Ольга*, д.-рус. *Сѡльга* [6, с. 43] / *Сѡлга* [6, с. 49] / *Олга* [7, с. 28] носила руська княгиня із династії Рюриковичів, яку літописні згадки пов'язують з древлянською землею: *поимѣмъ жену его (Игора) Сѡлгу за князь свои Малѣ* [6, с. 43]. Традиційно вважається, що це є жіноча форма чоловічого імені *Олег*, д.-рус. *Сѡлегъ* / *Олегъ*. Автори етимологічного словника української мови виводять ім'я *Ольга* від давньоскандинавського *Helga* [2, с. 183], утвореного від онімізації загального *helgi* 'присвячений, священний, святий' [1]. Піддаючи сумніву норманське походження аналізованої особової назви (пор. *Олегъ*, *Игорь*, *Гьльбъ*), польський дослідник С. Роспанд не виключає можливість її індоєвропейсько-славистичної структурної інтерпретації. Він вважає, що д.-рус. *Ольга* належить до двочленної слов'янської структури: *indeclinabile + nomen*, тобто: **О-льгъ*, в якій другою частиною виступає субстантивований прикметник **льгъ* 'легкий' [9, с. 14; 13, с. 64, 69]. Право на існування подібної версії підтверджується широким спектром використання імені у слов'янському мовному просторі, пор. білоруське *Вольга*, болгарське, македонське і сербо-хорватське *Олга*, польське, чеське і словенське *Olga*, російське *Ольга*, словацьке *Ol'ga* [2, с. 183]. Суспільна значимість особової назви в Київській Русі, засвідчення фактів іменування нею княжої еліти досліджуваного ареалу [6, с. 624, 919], імовірно на честь Святої княгині київської, канонізація княгині Ольги у середині XVI століття стали причиною віднесення імені до канонічних християнських. У сучасний період цей дописемний антропонімний релікт широко використовується в регіональному мовному середовищі.

Другим іменем княгині Ольги було християнське ім'я *Олена*, д.-рус. *Сѡлена*: *бѣ же има еи наре^чно въ кр^сщении Сѡлена* [6, с. 49] / *бо имя ей*

наречево въ крещеніи Елена [7, с. 29]. Це ім'я грецького походження: від *Helena*, утвореного ймовірно шляхом онімізації апелятива *helenē* 'смолоскип, світоч' [1] і свідчило про покровительство святої цариці Олени. Прикладами двоімення, як характерного лінгвістичного явища починаючи з XII століття, можуть слугувати літописні записи: *блѣговѣрнаѣ княгини Ѡльга сестра Всеволожа великого нареченаѣ чернѣчьскы Ѡфросѣньѣ* [6, с. 624] та *великая княгини Ярослава Всеволодичя Феодосіа ... наречена бысть Евросиніа* [7, с. 129].

Варто відзначити, що з поширенням християнства актуалізується проблематика мотивації вибору особового імені, зокрема, по-перше, за ознаками його суспільної значимості, моди і християнського заступництва, наприклад, як вважають А. Литвина і Ф. Успенський, ім'я Анни дочки князя Юрія Ярославовича та дружини Рюрика Ростиславича могло бути мотивоване ім'ям своєї небесної покровительниці [3, с. 476]: *хрстолюбиваѣ его княгины (Рюрика Ростиславича) тезоименъна соущи Аннѣ родителници мтрѣи Баѣ нашего ѣже и блѣтъ нарѣцаеться* [6, с. 710] і, по-друге, за його автентичною семантикою, наприклад, Агафія, д.-рус. *Огафья* [6, с. 248], *Ѡгафьяѣ* [6, с. 524] – 'добра', Анна, д.-рус. *Анна* [6, с. 732, 746] – 'милостива', Софія, д.-рус. *Софьяѣ* [6, с. 491] – 'мудрість', Федора жіноче до Федір, д.-рус. *Федора* [6, с. 844] – 'Божий дар', Федосія жіноче до Федосій, д.-рус. *Федосьѣ* [5, с. 477] – 'Божий дар', Єфросинія, д.-рус. *Ѡфросѣньѣ* [6, с. 624] / *Єфросѣньѣ* [6, с. 708] / *Евросиніа* [8, с. 129] – 'радість'.

Розвиток суспільних відносин і збільшення чисельності населення потребували точнішої ідентифікації особи жіночої статі. З цією метою активно використовувалися різноманітні описові конструкції, в яких до основних антропонімів додавалися різні апелятивні, атрибутивні уточнення, патронімічні й андронімічні вираження тощо. Серед них структури з відсутніми жіночими особовими назвами: *княгиню Еврославлю* [6, с. 56], *княгини великая Романоваѣ* [6, с. 726], *Ярославецъ Святополчичъ отсла отъ себе жену свою, Мстиславлю дщеръ Внуку Володимирову* [7, с. 150], *блжѣнаѣ княгини Глѣбоваѣ Всеславича дочи Европолча Изаславича* [6, с. 492], *мтрѣю своєю Мьномахъи* [5, с. 240]; з одним жіночим ім'ям: *блжѣную Ѡльгу* [6, с. 56], *блѣговѣрнаѣ княгини Ѡльга сестра Всеволожа великого* [6, с. 624], *дочерь свою Анноу* [6, с. 746], *сестра Федора* [6, с. 844], *великаѣ княгинѣ Василковаѣ именемъ Ѡлена* [6, с. 863].

Відсутність особового імені жінки в Київській Русі замінювалося різними посесивними номінаціями. Важко, з цього приводу, не погодитися з висловленням С. Пахомої про те, що самостійний патронім, наприклад в межах нашого антропонімікому: за *Глѣба поѣ Рюриковноу* [6, с. 625], після одруження змінювався на андронім *Глѣбова* [4, с. 53].

Двоскладні описові конструкції типу *ім'я дочки + ім'я батька*: *Передъслава дщи Стѣполча* [6, с. 256] та *ім'я батька + ім'я дочки*: *ѡда*

Рюрикъ дчерь свою Ёрославоу за Игоревича за Стѣслава [6, с. 659], *блѣвѣрънѣи великии князь Рюрикъ Ростиславичъ ѿда дщерь свою Всеславоу в Рязань за Ёрослава за Глѣбовича* [6, с. 708], *Володимеръ ѿда дщерь свою Огафью за Всеволодка* [6, с. 284] виступають в якості пропедевтики синтетичних двочленних антропонімних формул. Серед регіональних жіночих іменувань фіксуються поодинокі дволексемні формули за зразком *ім'я + патронім*: *Софьяѣ Ёрославна* [6, с. 491] та з інверсійним порядком антропонімів, які С. Пахомова відносить до власне жіночих домінант [4, с. 53]: *Романовноу Федероу* [6, с. 660], *Ростиславна Сѡгафьяѣ* [6, с. 524].

Засвідчено також лексичне поєднання іменування батька, імені дочки та її прізвиська: *родисѣ дщи оу Ростислава оу Рюриковича и нарекоша има еи Сѣфросьянѣа и прозваниемъ Изморагдѣ еже наречеться дорогѣи камень* [6, с. 708].

Давньоруські жіночі імена малопродуктивні у творенні нових антропонімів. Серед одиничних прикладів виділимо матронім *Василко Маричиниць* [5, с. 304], *Василко Маричичь* [6, с. 298], утворений від хрестильного імені дочки Володимира Мономаха: *блѣвѣрънаѣ княгини Марица дщи Володимера* [5, с. 314].

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Давньоруський жіночий іменник території дослідження не численний; його ресурсним поповненням виступають слов'янські утворення від чоловічих композитів та християнські назви.

2. Одиничне особове ім'я постає основою різноманітних аналітичних антропонімних конструкцій, які, реалізуючи на певному рівні ідентифікаційні й розрізнявальні функції, формують пропедевтичні засади синтетичних антропонімних формул.

Подальші розвідки пов'язані з дослідженням інших антропонімів давньоруського періоду та історичної перспективи.

Література

1. Европейские имена: значение и происхождение. URL: <http://kurufin.ru/> (дата звернення: 26.12.2019).

2. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / Р. В. Болдирев та ін.; за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наук. думка, 2003. Т. 4: Н – П. 656 с.

3. Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б. Выбор имени у русских князей в X – XVI вв. Династическая история сквозь призму антропонимики. Москва: Индрик, 2006. 904 с.

4. Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах: монографія. Ужгород : Вид-во О. Гаркуші, 2012. 344 с.

5. Полное собрание русских летописей. Т. 1: Лаврентьевская летопись. Ленинград: Изд-во АН СССР, 1926–1928. 540 с.

6. Полное собрание русских летописей. Т. 2: Ипатьевская летопись. Москва: Изд-во вост. лит., 1962. 938 с.

7. Полное собрание русских летописей. Т. 9: VIII. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1862. 256 с.

8. Полное собрание русских летописей. Т. 10: VIII. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. Санкт-Петербург:

Типография министерства внутренних дел, 1885. 244 с.

9. Роспонд С. Структура и классификация древневосточнославянских антропонимов (имена). *Вопросы языкознания*. 1965. № 3. С. 3–21.

10. Соколова Е. Н. Именованіе женщин в древнерусских памятниках письменности Киевской эпохи. *Вестник ЧГПУ*. 2009. № 4. С. 258– 265.

11. Цибульська В. Малуша, яка змінила хід історії. URL: <https://uamodna.com/articles/pro-malu-malushu-yaka-zminyla-hid-istoriyi/> (дата звернення: 26.12.2019).

12. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород: Ліра, 2011. 432 с.

13. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / под. ред. О. Н. Трубачёва. Москва: Наука, 1990. Вып. 17. 272 с.

ГРАМАТИКА

Дмитрук Л.

– доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

Рибалка Н.

– асистент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

УДК811.111`367.625.41

ІНФІНІТИВ ТА ІНФІНІТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ

У статті досліджуються особливості використання інфінітива та інфінітивних конструкцій в науковому тексті. Уточнюється понятійно-термінологічний апарат, описані в порівнянні з планом семантичні особливості функціонування англійських інфінітивних конструкцій, пояснюється градація їх домінування, виявляється лексична складова англійських дієслів у наукових текстах.

Ключові слова: інфінітив, інфінітивні конструкції, науковий текст, семантичні особливості, підгрупи дієслова, функції у реченні.

Дмитрук Л.

– доктор педагогических наук, кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранной филологии, украиноведения и социально-правовых дисциплин Донецкого национального университета экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Кривой Рог

Рыбалка Н.

– ассистент кафедры иностранной филологии, украиноведения и социально-правовых дисциплин Донецкого национального университета экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Кривой Рог

ИНФИНИТИВ И ИНФИНИТИВНЫЕ КОНСТРУКЦИИ В АНГЛИЙСКОМ НАУЧНОМ ТЕКСТЕ

В статье исследуются особенности использования инфинитива и инфинитивных конструкций в научном тексте. Уточняется понятийно-терминологический аппарат, описываются в сопоставительном плане семантические особенности функционирования английских инфинитивных конструкций, объясняется градация их доминирования, выясняется лексический состав английских глаголов в научных текстах.

Ключевые слова: инфинитив, инфинитивные конструкции, научный текст, семантические особенности, подгруппы глагола, функции в предложении.

Dmytruk L.

– Doctor of Science (Theory of Education), Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies, Social and Law Disciplines, Donetsk M. Tuhun-Baranovskyi National University of Economics and Trade, based in Kryvyi Rih

Rybalka N.

– Teacher, Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies, Social and Law Disciplines, Donetsk M. Tuhun-Baranovskyi National University of Economics and Trade, based in Kryvyi Rih

INFINITIVE AND THE INFINITIVE CONSTRUCTIONS IN ENGLISH SCIENTIFIC TEXTS

The article investigates the features of infinitive and infinitive constructions using in the scientific text. The authors clarify concepts and terminology apparatus and describe semantic features of the functioning of the English infinitive constructions in comparative terms, explain their grading dominance, reveal lexical structure of English verbs in scientific texts.

The current stage of development of linguistics is characterized by the growing interest of domestic and foreign scholars to the scientific text as an object of linguistic research.

The problem of infinitives and infinitive constructs attracted the attention of linguists, in modern linguistics it is also relevant and is in the field of view of many researchers.

There are four forms of the infinitive in English that correspond to four time groups: Infinitive Indefinite, Infinitive Continuous, Infinitive Perfect and Infinitive Perfect Continuous. The infinitives Indefinite and Perfect also have the form of a passive voice.

In sentences of scientific texts, the infinitive may be placed after the noun, participle, modal verb, auxiliary verb, or semantic verb.

Speaking of infinitive constructions in scientific texts, we can assert the following gradation in frequency of use: first - Complex subject, second - For-to-infinitive construction), third - Complex object.

Based on this goal, the semantic features of functioning infinitive constructions in English were studied and described in the comparative plan, the lexical composition of English verbs in scientific texts was revealed (the classification of these verbs is given, features of their function are presented) based on the analysis of valence properties of the main verbs.

Despite a keen interest in infinitives and infinitive constructions, the real problem has not yet been sufficiently studied. Yes, the infinitive and infinitive constructions require deeper and more comprehensive consideration, especially in scientific texts. There is not much research on this topic, which makes the article relevant.

Key words: *infinitive, infinitive constructions, scientific text, the semantic features, verbal subgroups, function in the sentence.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується зростанням інтересу вітчизняних і зарубіжних вчених до наукового тексту як до об'єкта лінгвістичних досліджень.

В англійському науковому тексті частотність вживання

неособистих форм дієслова істотна: вони входять не тільки до складу присудка, використовуються у функціях підмета, додатка, означення та обставини, але і утворюють предикативні конструкції.

Аналіз останніх досліджень. Проблема інфінітива та інфінітивних конструкцій здавна привертала увагу лінгвістів, в сучасному мовознавстві вона також є актуальною і знаходиться в полі зору багатьох дослідників. Великий внесок у вивчення даної проблеми в англійській мові зробили Л. Бархударов, М. Болдирєв, Р. Берндт, О. Гофман, В. Денисова, Н. Іртенєва, Н. Кобрина, С. Ремсі, Р. Траск, А. Худяков; у німецькій мові – Г. Бех, А. Іванова, І. Мейксін, Ж. Никонова, Г. Пауль, Н. Рахімова, В. Федоров, І. Цох; в українській і російській мовах – В. Бріцин, Г. Золотова, З. Ісаєва, Д. Лайтфута, О. Мельничук, А. Моїсєєв, О. Потєбня, Т. Расторгуєва, Л. Тєньєр, Н. Хомський, М. Шелякін.

Останнім часом можна спостерігати підвищений інтерес до вивчення інфінітива та інфінітивних конструкцій. Різні типи інфінітивних конструкцій вивчали О. Гапова, В. Коваленко, О. Мамєдов, А. Опара, І. Шустілова. Семантику інфінітива та інфінітивних конструкцій вивчали І. Іванова, І. Паніна, Є. Суменкова, В. Хименко, Г. Шкуропацький та ін. Порівнянню інфінітива в різних мовах присвятили свої роботи Є. Бірюков, Л. Вигонський, Л. Долгополов, Н. Друзін, Є. Мінделі, В. Нодь, І. Снісаренко.

Свою дисертацію проблемі перекладу інфінітива та інфінітивних конструкцій з англійської на німецьку та російську мови на матеріалі перекладів творів Ч. Діккенса «Важкі часи», «Давид Копперфілд» і «Олівер Твіст» присвячує Є. Акбілек.

Автори навчального посібника «Неособисті форми дієслова в науковому тексті» стверджують, що відсутність навичок ідентифікації неособистих форм дієслова і предикативних конструкцій, розуміння їх граматичного значення і синтаксичних відносин між компонентами в реченні тягне за собою помилкове осмислення висловлювання і невідповідний переклад. Метою їх посібника є формування стійких навичок розпізнавання, глибокого розуміння і застосування неособистих форм дієслова в мові [2, с. 142].

Новий підхід до вирішення наукової проблеми мовних змін шляхом аналізу генезису інфінітива, що характеризується в німецькій мові дієслівно-іменною природою запропонований Л. Долгополовою, яка розробила комплексну методику порівняльно-історичного дослідження мовної одиниці з використанням формальних процедур генеративної граматики, виділивши загальні та специфічні риси граматичної модифікації інфінітива [3].

Метою дослідження М. Кирпа було виявлення функцій і відтінків значень інфінітивних речень і знаходження відповіді на питання про причини такого частого використання автором цієї моделі. В процесі аналізу було виявлено різновид інфінітивних речень, поки не описаний в

літературі належним чином; конкретне завдання даної роботи полягало в характеристиці цього різновиду [5].

В. Нодь присвячує своє дослідження структурним, семантичним і прагматичним особливостям абсолютної інфінітивної конструкції в XII – XIX ст., а також ідентифікації джерел її походження в англійській мові [6].

Дослідження семантичних і функціональних особливостей інфінітивної конструкції з прийменником *for* в середньоанглійській мові, а також аналізу субкатегоризаційних характеристик нефінитного речення є науковою темою І. Снісаренко, робота якої виконана в рамках генеративного синтаксису, зокрема, теорії управління та поєднання [7].

Є. Хузина вивчає семантику модальності можливості і неможливості інфінітивних конструкцій на матеріалі прислів'їв і приказок російського народу.

Л. Широкова на основі сучасних британських газетних текстів розглядає особливості вживання інфінітивних конструкцій, що починаються із *it* у структурно-семантичному та функціонально-прагматичному аспектах.

Незважаючи на жвавий інтерес до інфінітива та інфінітивних конструкцій, справжня проблема все ще не вивчена в достатній мірі. Так, інфінітив і інфінітивні конструкції вимагають більш глибокого і всебічного розгляду особливо в наукових текстах. Спеціальних досліджень, присвячених даній темі небагато, і це обумовлює актуальність даної статті.

Об'єктом дослідження є наукові тексти, які містять різні типи інфінітивних конструкцій.

Предмет статті – семантика і особливості функціонування інфінітивних конструкцій в складі висловлювання, що вивчаються в порівняльному аспекті.

Метою пропонованої статті є вивчити і описати в порівняльному плані семантику і функціонування інфінітивних конструкцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після розробки теоретичної бази і визначення методики дослідження необхідно уточнити понятійно-термінологічний апарат:

– науковий текст ми розглядаємо як різновид тексту, написаний загальнолітературною мовою, що має граматичні, лексичні, структурно-змістовні логіко-композиційні особливості. У науковому тексті, на відміну від ділового, публіцистичного або художнього, використовуються функціональні типи мови (опис, розповідь, міркування, доказ та ін.). Науковий текст має особливі мовні та текстові засоби, де активно використовуються такі прийоми мислення, як аналогія і гіпотеза; композиція такого тексту, як правило, задана логікою наукового доказу (висування версії, робочої гіпотези, дедуктивні або індуктивні способи мислення, обґрунтування гіпотези, доведення її до рівня достовірного теоретичного знання і т. д. [4]);

– в англійській мові є чотири форми інфінітива (неособистої форми дієслова, яка тільки називає дію, не вказуючи при цьому на особу і число), які відповідають чотирьом групам часів: Infinitive Indefinite, Infinitive Continuous, Infinitive Perfect і Infinitive Perfect Continuous. Інфінітиви Indefinite і Perfect мають, крім того, форму пасивного стану;

– загальновідомим фактом є наявність декількох типів інфінітивних конструкцій, ми будемо розглядати такі: складний додаток (Complex object); складний підмет (Complex subject); конструкція, що вводить прийменником *for* (*for -to -infinitive construction*).

Деякі граматисти називають досліджувані нами типи словосполучень інфінітивними оборотами, а деякі – інфінітивними конструкціями. Ми схилиємося до другого визначення, посилаючись на Ю. Апресяна, Л. Блумфілда, М. Ізрайловського і З. Харріса. У кожній синтаксичній конструкції є в наявності дві (а іноді і більше) мовні одиниці (вільні форми), що утворюють кінцеве словосполучення з виявленим в ньому центром.

Матеріалом для нашого дослідження послужили наукові тексти, видані в Оксфордському курсі для студентів інформаційних технологій і комп'ютеризації. Всього було розглянуто 25 текстів, що містять дієслівні конструкції, що аналізуються, англійською мовою.

Виходячи із поставленої мети, в роботі були використані метод компонентного і кількісного аналізу, індуктивний та описовий методи, а в якості основного використовувався порівняльний метод.

Усі дані дієслова, що знаходяться на ста дев'яносто п'яти сторінках підручника Eric H. Glendinning і John McEwan, розподіляються за трьома лексико-семантичними групами: I. Дієслова зі значенням спонукання до дії; II. Дієслова зі значенням відношення до дії; III. Дієслова зі значенням сприйняття дії. У середині кожної групи дієслів виділяються підгрупи.

Наведемо деякі приклади інфінітивів в різних функціях (як підмет, що вживається з часткою *to*; як частина дієслівного присудка; в поєднанні з модальними дієсловами; як частина складеного іменного присудка; як додаток і як означення):

The ability of tiny computing devices to control complex operations has transformed the way many tasks are performed, ranging from scientific research to producing consumer products. Workers use handheld computing devices to collect data at a customer site, to generate forms, to control inventory, and to serve as desktop organisers. These smart machines are designed to take over some of the basic tasks previously performed by people. Smart phones, cars, and appliances with built in computers can be programmed to better meet individual needs. A smart house has a built-in monitoring system that can turn lights on and off, open and close windows, operate the oven, and more. Computers can help people work more creatively. Expert systems software enables computers to 'think' like experts.

Connectivity enables computers and software that might otherwise be incompatible to communicate and to share resources [8, с. 8].

У реченнях наукових текстів інфінітив може розташовуватися після:

а) іменника: Now that computers are proliferating in many areas and networks are available for people to access data and communicate with others. Many people today telecommute – that is, use their computers to stay in touch with the office while they are working at home [8, с.9];

б) дієприкметника: Ultimately people power must be exercised to ensure that computers are used not only efficiently but in a socially responsible way. The information superhighway is designed to significantly expand this interactive connectivity [8, с.9];

в) модального дієслова: With the proper tools, hospital staff can get a diagnosis from a medical expert hundreds or thousands of miles away. Similarly, the disabled can communicate more effectively with others using computers [8, с.9];

г) допоміжного дієслова: People – computer users and computer professionals – are the ones who will decide which hardware, software, and networks endure and how great an impact they will have on our lives [8, с.9];

д) змістового дієслова: Most PCs are held back not by the speed of their main processor, but by the time it takes to move data in and out of memory. One of the cache controller's main jobs is to look after 'cache coherency' [8, с.16].

У текстах наукового стилю нерідко інфінітив зустрічається в ролі обставини, в такому випадку він перекладається українською за допомогою українського інфінітива або іменника. Як обставину мети інфінітив перекладають поєднанням: «щоб + інфінітив». У ролі обставини супутніх умов перекладають дієприслівником або віддієслівним іменником з прийменником. Як обставина наслідку дії інфінітив має модальний відтінок можливості. Дієприслівниковим зворотом або самостійним реченням із присудком в наказовому способі інфінітив перекладається як вступний член речення.

Говорячи про інфінітивні конструкції в текстах наукового стилю, ми можемо зазначити таку градацію домінування: по частотності використання на першому місці – Складний підмет (Complex subject): But after analysing patterns with inclusters, the mining soft ware can start to figure out the rules that point to which claims are likely to be false [8, с. 22]. This is particularly beneficial to small businesses which are likely to grow quickly and don't want to deal with the problems caused by outgrowing their existing system and having to move to a high-end package [8, с. 59]; на другому – Конструкція, яка вводиться прийменником *for* (for-to-infinitive construction): There are several techniques for achieving this, the most obvious being for the processor to write directly to both the cache and main memory at the same time [8, с. 16]. It's very rare for an e-commerce business to handle all of these elements by itself, making this one of the

best-established areas of ASP use [8, с. 59]. На третьому – Складний додаток (Complex object): If you don't have the source code to a program, you can't modify it to fix bugs or add new features [8, с. 42]. The digital certificate is 'signed' by a trusted digital-certificate issuer, which means that the issuer has investigated the company operating the server and believes it to be legitimate[8, с. 131].

Ймовірно це пояснюється особливостями і мовними засобами самого наукового стилю. Словники і енциклопедії розкривають наступні: морфологічні – основне змістове навантаження в тексті несуть іменники, що обумовлено номінативним (іменним) характером наукового викладу; дієслова виступають переважно структурним елементом, що поєднує поняття, що позначає дії, стан. Особові форми дієслова обмежені; серед синтаксичних типовим для даного стилю є вживання іменного присудка (а не дієслівного), характерно широке поширення неозначено-особових, узагальнено-особових і безособових речень, серед простих речень переважають поширені (80%), як правило, з дуже розгалуженою системою другорядних і відокремлених членів речення.

Конструкція Complex Subject (наприклад: You can think of the UDP software as creating a data address in the TCP/IP message that states exactly what application the data block is supposed to contact at the address the IP software has described. Internal look-up tables and software based on another standard, called Resolution Protocol, are used to route the data through a gateway between networks [8, с.86]) входить до складу простого речення, в якому присудок виражено особовою формою дієслова. Ця конструкція є потенційним еквівалентом додаткового підрядного речення. У текстах наукової спрямованості зустрічаються речення з Complex Subject із двома видами предикації. Один із них – це позначаючий дію інфінітив, що виступає підметом, а другий – особова форма дієслова, яка характеризує ставлення автора до висловлення. Незважаючи на те, що дана конструкція використовується в мові з обмеженою чисельністю особових дієслів, як в пасивному, так і в активному стані, в наукових текстах, досліджуваних нами, ми виявили досить велику кількість прикладів, так як тексти наукового змісту – це тексти роз'яснювального, пояснювального і описового характеру, де присудок дає потенціал автору показати особистісне ставлення до факту повідомлення.

Інфінітивна конструкція з прийменником *for* – один із трьох видів синтаксичних комплексів з інфінітивом (наприклад: It's very rare for an e-commerce business to handle all of these elements by itself, making this one of the best-established areas of ASP use [8, с. 59]. For the system to work, two parties engaging in a secure transaction must know each other's public keys [8, с. 130].The system works because it's almost impossible for an altered message to have the same MAC as another message [8, с. 131]). Ця конструкція вживається в реченнях науково-технічної літератури,

найчастіше, в функції обставини, рідше у функції підмета і ще рідше як іменна частина складного присудка. Незважаючи на те, що додаток є третім за значимістю членом речення, конструкція Complex Object (наприклад: First, the two parties engaging in a transaction (say, an email or a bus in esspurchase) don't want a third party to be a bletoread their transmission [8, с. 130].The digital certificate is 'signed' by a trusteddigital-certificate issuer,which means that the issuer has in vestigated the company operating the server and believes it to be legitimate [8, с. 131]. Large enterprises that want the ability to store and manage large amounts of information in a high-performance environment now have another option... [8, с. 139]) практично не зустрічається в текстах науково-технічного характеру. Це пов'язано з тим, що в цій конструкції інфінітив в одній зі своїх форм стоїть після особистого займенника в об'єктному відмінку (me, him, her, you, them, it, us) або іменника (thehardware, theability, SAN, thetechnology, themodal, thenetwork, theLAN іт.д.), якому передує дієслово певного типу, а автори наукових текстів не схиляються до висловів особистого ставлення, вони віддають перевагу поділять думку спільноти або колективу однодумців.

На основі вивчення наукової літератури з теми дослідження можна зробити такі **ВИСНОВКИ**:

- Інфінітив в англійській і українській мовах – це основна, незмінна форма дієслова, яка найбільш узагальнено представляє його лексичне значення і несе в собі один із найважливіших семантичних змістів. В дієслівній парадигмі англійської мови традиційно розрізняють чотири форми інфінітива: Infinitive Indefinite (Besides identifying a node, the address provides a path that gateways can use to route information from one machine to another [8, с. 86]. You can then download just those messages you want to read [8, с. 86]), Infinitive Continuous (мало вживана форма інфінітива, що пояснюється особливостями наукового стилю), Infinitive Perfect і Infinitive Perfect Continuous (практично не використовуються в наукових текстах).

- Серед лексичних підгруп дієслова ми повинні виділити наступні: дієслова, які виражають заклик; дієслова, які висловлюють пораду, пропозицію; дієслова, які виражають дозвіл; дієслова, що виражають наказ, вказівку; дієслова, що виражають власне спонукання; дієслова, які виражають вимогу; дієслова, які виражають заборону; дієслова, які виражають застереження, утримування; дієслова, які виражають надання повноваження: to need, to be, to upload, to require, to compare, to want, to signup, to have, to provide, to access, to use, to separate, to download, to remove, to let, to find і інші [8, с. 86].

- Серед інфінітивних конструкцій по частоті домінування в науковому тексті ми зазначаємо наступне розташування: найбільш вживана конструкція – Complex subject, менш вживана – for-to-infinitive construction, практично невживана – Complex object.

- Семантика досліджуваних конструкцій і особливості їх

функціонування в складі висловлювання визначаються, перш за все, семантичними і валентностними властивостями самого дієслова конструкції.

- Особливість використання інфінітива в текстах наукового стилю дозволяє сформулювати ієрархію його вживання по частоті: на першому місці – змістові дієслова (When you use your Web mail account to access a POP3 mailbox, the mail server opens a connection to the PQP3 server just as a PC-based application would [8, с. 87]), на другому – допоміжні (The information superhighway is designed to significantly expand this interactive connectivity so that people all over the world will have free access to all these resources. People – computer users and computer professionals – are the ones who will decide which hardware, software, and networks endure and how great an impact they will have on our lives [8, с. 9]), на третьому – модальні дієслова (Connectivity enables computers and software that might otherwise be incompatible to communicate and to share resources. Ultimately people power must be exercised to ensure that computers are used not only efficiently but in a socially responsible way [8, с. 8]).

- При порівнянні активного і пасивного стану в наукових текстах панує перший в процентному співвідношенні три до одного: (приклад пасивного: DSL technology capitalises on the existing network of copper infrastructure, but allows digital signals to be carried rather than analogue. DSL-based services are a very low-cost option when compared to other solutions offering similar bandwidth, so they can be made available to the customer at extremely competitive prices [8, с. 8]).

- Важливо відзначити, що переважним способом в текстах наукового характеру є дійсний (Connection can be provided by standard dial-up using an ordinary modem or by using a broadband connection), після якого, за чисельністю, знаходиться наказовий (Look for a package where the initial rate is reduced). Досить рідко можна зустріти умовний спосіб (If you are a complete beginner, you will need an ISP which can provide its sign-up software on CD-ROM that will automatically configure your computer to access the Internet [8, с. 84]).

Таким чином, виходячи з поставленої мети, в роботі були вивчені і описані в порівняльному плані семантичні особливості функціонування в складі висловлювання англійських інфінітивних конструкцій, виявлено лексичний склад англійських дієслів у наукових текстах (подана класифікація даних дієслів, представлений аналіз їх значень), охарактеризовано особливості функціонування інфінітивних конструкцій на основі аналізу валентностних властивостей основних дієслів.

Перспективи подальшого дослідження ми бачимо в розкритті специфіки використання інфінітивних конструкцій в інших функціональних стилях (наприклад, у художньому, публіцистичному або офіційно-діловому).

Література

1. Блумфилд Л. Язык. Москва: Прогресс, 1968. 606 с.
2. Выгонская Л. Н., Корнеева М. С., Миндели Е. И. Неличные формы

глагола в научном тексте: учебное пособие. Москва, 2013. 142 с.

3. Долгополова Л. А. Становление и развитие инфинитива в немецком языке (VIII – XX ст.): автореф. ... доктора филол. наук: 10.02.04. Киев, 2010. 32 с.

4. Жилина О. А., Романова Н. Н. Русский язык и культура речи: учеб. пособие: в 3-х ч. Ч. 3: Культура научной речи. Москва: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2009. 75 с.

5. Кирпу М. С. Об одном типе инфинитивных предложений (на материале творчества Е. Летова). *Вестник Томского государственного университета*. 2016. № 412. С. 20–23.

6. Нодь В. И. Развитие абсолютной инфинитивной конструкции в английском языке (XII – XIX вв.): автореф. ... канд. фил. наук: 10.02.04. Киев, 2005. 22 с.

7. Снисаренко И. Е. Инфинитивная конструкция с предлогом *for* в среднеанглийском языке: семантика и функционирование: автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Киев, 2001. 17 с.

8. Eric H. Glendinning. *Oxford English for Information Technology*. Oxford: University Press, 2011. 222 p.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Holub O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

Mishyn D.

– Master's Degree Programme Student, Department of Philology, Donbas State Teachers' Training University

УДК 811.161.2'255.4:821.111

MEMORY TRAINING AS PART OF INTERPRETER'S PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION

The article deals with the system of training interpreters. The basic skills this system seeks to form have been outlined. Types of exercises used in training sessions have been presented. The focus of the article is on the memory training exercises. Theoretical findings have been illustrated with examples from English–Ukrainian and Ukrainian–English interpretation courses.

Key words: interpreter's professional competence, Source Language, Target Language, memory training, exercises.

Голуб О.

– кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Мишин Д.

– студент магістерського рівня вищої освіти філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

РОЗВИТОК ПАМ'ЯТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТЛУМАЧА

Статтю присвячено системі підготовки спеціалістів з усного перекладу. Представлено основні уміння, на формування яких спрямована ця система. Запропоновано логічну схему тренувальних вправ для підготовки фахівців з усного перекладу. Сформульовані цілі вправ з розвитку пам'яті, окреслені їхні основні види. Теоретичні положення проілюстровані прикладами вправ з курсів усного перекладу в англо-українській мовній парі.

Ключові слова: перекладацька компетенція, вихідна мова, мова перекладу, розвиток пам'яті, вправи.

Голуб Е.

– кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

Мишин Д.

– студент магистерского уровня высшего образования филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

РАЗВИТИЕ ПАМЯТИ КАК ЭЛЕМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕРЕВОДЧИКА

Статья посвящена системе подготовки специалистов по устному переводу. Представлены основные умения, на формирование которых направлена эта система. Предложена логическая схема тренировочных упражнений для подготовки специалистов по устному переводу. Сформулированы цели упражнений по развитию памяти, очерчены их основные разновидности. Теоретические положения проиллюстрированы примерами упражнений из курсов устного перевода в англо-украинской языковой паре.

Ключевые слова: *переводческая компетенция, исходный язык, язык перевода, развитие памяти, упражнения.*

Problem statement. The formation of the interpreter's professional competence is aimed at improving habits and skills that will aid in synchronizing listening and writing, silent reading, and speaking, as well as habits and skills of listening and comprehension, content analysis, switching from one language into another, etc. During consecutive interpretation, the interpreter has to memorize long stretches of the Source Text (ST) to retrieve them from memory later. Thus, memory training becomes an essential stage in the interpreter's professional competence formation.

The analysis of recent research. The foundations of Methodology of Teaching Translation have been laid by such prominent scholars in the field of Translation Teaching as I. Alekseieva, M. Verbytska, I. Korunets, V. Karaban, L. Chernovatyj, O. I. Simkova, and others. These scholars' findings have been applied in the practice of training intended interpreters. Practical material of the presented analysis derives from courses in interpreting worked out by N. Nesterenko, K. Lysenko [4], and O. Litviniak [2].

The object of the paper. Theoretical findings in the field of Methodology of Teaching Interpreting and Translation have been applied to compiling courses in translation and interpretation. Thus, the presented paper aims at disclosing the role, goals, and typology of memory training exercises as part of the intended interpreters' competence formation.

The necessary tasks of the research to achieve this object, it is crucial to analyze the complex of exercises used for intended interpreters' competence formation; to outline the goals of memory training exercises; to illustrate various types of memory training exercises with examples from courses in interpreting from English into Ukrainian and from Ukrainian into English.

Research results. The university course in consecutive interpretation is centered on equipping students not as much with declarative (theoretical) but with procedural (habits and skills) knowledge. Language and speech habits and skills have already been formed during previous studies. Thus, the course in consecutive interpretation should focus on the formation of an entirely different set of skills. What are the essential habits and skills a modern interpreter should possess? Educators usually consider the following ones to be crucial for intended interpreters (as different from the set of skills indispensable for translators): the acquisition of selective

informational strategy, which is important in the perception of ST when one should focus only on the most significant notions: the habit of breaking ST into meaningful segments; the probability forecast habits; contextual prediction; the skill of sharing attention between two simultaneous activities (for instance, reading and speaking – for at-sight interpretation); developed memory skills; habits and skills employed in searching for and applying correct solutions of interpretation tasks; the habit of switching between languages; the ability to use a wide range of lexical and syntactic units; the habit of using the most appropriate equivalents; the skills of ST contraction; the articulatory habits [3, p. 264].

The list of habits and skills indispensable for the successful work of consecutive interpreters is by no means exhaustive, though it can serve well as the framework of goals for the respective system of exercises. The approximate scheme of training a consecutive interpreter from English into Ukrainian and vice versa should comprise breathing exercises, important for those who talk much and with sufficient fluency; articulation exercises, memory training, tasks aimed at improving techniques used in rendering precision data, exercises developing skills of contextual prediction, information compression skills, as well as exercises training attention, skills of compiling glossaries, tasks for at-sight interpretation, tasks for interpreting discourses of various genres and styles, which thus provide for a wide variety within the system of intensive practical training.

Thus, every unit in the comprehensive course applied for training consecutive interpreters comprises two parts. The first one embraces pre-interpretation activities: breathing exercises, articulation training including tongue-twisters in SL and TL, exercises for activating mnemonic devices. Trainees are offered to repeat various types of numeric and verbal data, listen to texts, and reproduce the most significant pieces of information. One should focus on the agent – the action – the object of the action. The level of difficulty increases throughout the course, in the same way as focus on details does. The skill of sharing attention between two simultaneous activities may be developed at the same stage when the trainees are offered to listen to and memorize one text while reading another text or counting to themselves at the same time. To develop the skills of ST contraction, the exercises aimed at stating the primary information, at creating recall cues are offered. To develop the probability forecast habits, the following kinds of tasks may be used: *complete the utterance; based on the headline, make up the article; based on the given words and word-combinations, make up the whole text*, etc. The first, pre-interpretation, stage may also include the tasks on compiling glossaries, *mind mapping*, and the like. The words, word-groups, proper names, and all other lexical units included on the lists for memorizing may be checked using translation dictations.

The second part of every unit of the course in consecutive interpreting presupposes training of interpretation skills proper. To form the habit of contextual prediction, the trainees are offered to interpret sentences in which

the same lexical unit functions in different meanings. Skills employed in searching for and applying correct interpretation tasks solutions are developed best by doing at-sight translations. To train the habit of switching between the languages, the following task is considered especially useful: the trainees are offered to present “an interview”, in which “the interpreter” has to render “the journalist’s” questions from the mother tongue into English and the “interviewed celebrity’s” answers – from the foreign language into the mother tongue or vice versa.

The series of interpretation proper exercises should comprise tasks on extending syntactic units (translation of the core of the utterance, of the whole utterance), retelling ST in the mother tongue, phrase translation, substitution of particular lexical units with their synonyms before rendering them, applying various grammatical and lexical transformations (antonymous translation, omission of words, etc.). The most practical tasks at the final stage of training are those presupposing interpretation of authentic audio and video materials. The complexity of these tasks should increase throughout the course, and the proportion of pre-interpretation activities should decrease in favor of the interpretation tasks proper.

The focus of the presented paper rests upon memory training. Exercises for memory training form an important section in every interpreters’ training session. They usually perform multiple tasks. Thus, memory training exercises may aim at training memory, improving interpreters’ skills of switching between verbal and numeric information, enlarging their scope. When these exercises are applied for memory training, the trainees are usually given such tasks: *Repeat after the teacher or Listen, put down and repeat (at high speed)*. When memory training exercises are used for improving the skills of switching between different types of coding, the students may be given such tasks as: *Listen, put down and translate into the Target Language (TL)*. To broaden trainees’ background knowledge, the tasks may include such units for memorizing, which comprise some social and cultural components – names of currencies, geographical names, and nationally specific language signs.

It is easier for intended interpreters to remember chunks of words that belong to the same thematic field. But in the situations of real-life interpretation, units to be remembered rarely belong to one topic. So memory training should be structured in the following way: at the first stage, all units represent one theme; at the second stage, one word comes from a different thematic field, and at the third stage, all words to be memorized are taken from different fields. Moreover, the chunks of these words should not comprise nouns alone. One should offer rows of verbs, adjectives, adverbs, etc. as well.

Thus, the level of difficulty should increase in exercises of all types. The final in this section of exercises should be the so-called “Snowball repetition” done in the mother tongue as well as in the foreign language when the teacher reads a sentence, and the students have to repeat it word-

for-word, and every next sentence contains some new element. The complete variant of the sentence may then be rendered into TL.

Exercise for memory training.

Repeat the figures read in English./Put down the figures read in English. Then read them aloud in Ukrainian.

Part I.

3 – 17 – 23

7 – 10 – 29

Part II.

900 – 11 – 345

0 – 765 – 34

Part III.

1964 – 765 – 25830

65099 – 7395 – 87

Put down the dates, read in English. Read your notes in Ukrainian:

19.06.1704

01.09.1939

Repeat the names. Render them into the Target Language.

Григор Тютюнник

George Washington

Repeat in high speed the rows of Ukrainian and English names:

Сабіна, Наталя, Ганна, Христина

Микола Олександр, Володимир, Григорій

Emma, Olivia, Ava, Isabella

Liam, Noah, William, James

Put down the telephone numbers read in English and render them into Ukrainian:

+44 20 7942 5725 Natural History Museum

+44 20 7323 8000 The British Museum

Repeat (and render into TL) the given trains of words:

Ukrainian

(All words belong to the same semantic field)

Посольство, консульство, дипломатичне представництво, місія, делегація.

Видавати, друкувати, публікувати, оприлюднювати, випускати.

Книжковий, журнальний, брошурний, газетний, плакатний.

English

(Words in the row may belong to different semantic fields.)

7 palms – 23 bananas – 44 apples

346 dictionaries – 85 words – 41 windows

86 years – 36 ribbons – 43 tanks

Having listened to the ingredients of the recipe, repeat it in English and then in your mother tongue.

Pea and Prosciutto Salad

1 tablespoon fresh lemon juice

½ teaspoon Dijon mustard

3 tablespoons olive oil

Kosher salt, freshly ground pepper

1¼ cups shelled fresh green peas (from about 1¼ pounds pods), or frozen peas, thawed

12 ounces sugar snap peas (about 3 cups), trimmed

4 ounces arugula, tough stems removed (about 6 packed cups)

4 ounces prosciutto, thinly sliced

Knob of fresh horseradish, peeled (for serving)

Repeat after the teacher preserving the same order:

Alabama, Alaska, Arizona, Arkansas, California,
Colorado, Connecticut, Delaware, Florida, Georgia,

Repeat the counties and county towns after the teacher:

Avon – Bristol; Bedfordshire – Bedford; Buckinghamshire – Reading.

Cambridgeshire – Cambridge; Cheshire – Chester; Cleveland –
Middlesborough.

Repeat the toponyms in the same language and in the same order as represented by the teacher. Each row contains well-known geographical names and a less known toponym:

Суми, Чернівці, НОВІ ПЕТРІВЦІ, Миколаїв, Черкаси.

Боснія і Герцеговина, СКОП'Є, Болгарія, Швеція, Естонія.

Leeds, Liverpool, London, LANCING, Lancaster.

Lima, Caracas, BOLIVIA, Quito, Buenos Aires.

Conclusions. What results can be achieved by means of such comprehensive training? One can expect that students will be able to conduct well-grounded analysis of ST, structure the material for interpretation based on traditional and modern principles adopted by translatology; the intended interpreters will be able to speak fluently and accurately demonstrating improved speaking skills: correct breathing, voice training, distinct articulation; students will apply all possible expressive, emotive, logical language means aiming them at achieving the pragmatic effect planned. Due to such intensive training, the intended interpreters will feel less nervous, more confident, will be able to make correct interpretation decisions, will be able to operate under pressure. It has already been pointed out that the course suggested is strictly limited in time and covers thus only a restricted range of thematic fields in which the interpretation skills are expected to be formed and improved though applying the same scheme of training to the sphere of human activity in which the interpretation is required the intended interpreters will be able to develop their professional skills on their own, in the process of self-study.

Potential future directions of research should help methodologists training intended interpreters to work out such systems of exercises, manuals, and other teaching materials, which will contribute to the formation and improvement of the trainees' professional competence.

References

1. Голуб О. М. A Course in Interpretation. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна,

2019. 206 с.

2. Літвіняк О. В. Збірник вправ для занять з усного перекладу: англо-українська мовна пара. Вінниця: Нова книга, 2019. 232 с.

3. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу. Вінниця: Нова книга, 2013. 376 с.

4. Nesterenko N., Lysenko K. A course in interpreting and translation. Vinnytsia: Nova Knyha, 2006. 248 p.

Остапенко С.

*– кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг*

УДК (81'38:[811.11:659.1]) : (81'25:004.832.2) (045)

**ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В
УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ Г. ВЕЛЛСА «МАШИНА ЧАСУ»**

У статті визначено поняття «трансформація» і «лексична трансформація» та специфіку їх застосування в процесі художнього перекладу. На основі компаративного аналізу автором досліджено проблему застосування лексико-семантичних трансформацій в українських перекладах роману Г. Веллса «Машина часу», здійснені М. Івановим та О. Дідик, з'ясовано їх комплексність та виправданість.

Ключові слова: контекст, переклад, трансформація, заміна, відповідність, комплексність.

Остапенко С.

– кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой иностранной филологии, украиноведения и социально-правовых дисциплин Донецкого национального университета экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Кривой Рог

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ
В УКРАИНСКИХ ПЕРЕВОДАХ РОМАНА Г. УЭЛЛСА «МАШИНА
ВРЕМЕНИ»**

В статье определяются понятия «трансформация» и «лексическая трансформация» и специфика их использования в процессе художественного перевода. На основе компаративного анализа автором исследована проблема использования лексико-семантических трансформаций в украинских переводах романа Г. Уэлса «Машина времени», сделанных Н. Ивановым и О. Дидик, выяснена их комплексность и оправданность.

Ключевые слова: контекст, перевод, трансформация, замена, соответствие, комплексность.

Ostapenko S.

– Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor, Head of the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies, Social and Law Disciplines, Donetsk M. Tuhun-Baranovskyi National University of Economics and Trade, based in Kryvyi Rih

**LEXICO-SEMANTIC TRANSFORMATIONS IN THE UKRAINIAN
TRANSLATIONS OF THE NOVEL "THE TIME MACHINE" BY H. G.
WELLS**

The article deals with the notions of “transformation” and “lexical transformation”, defines peculiarities of their application while fiction texts translation. On the basis of comparative analysis the author investigates the problem of lexico-semantic transformations application in Ukrainian translations of the novel “The Time Machine” by H. G. Wells, identifies their integrity and propriety.

Transformation is a basis of the majority of the translation receptions involving changing formal or semantic components of a source text while preserving the information intended for transference. Lexico-semantic transformations play an important role in the process of translation, providing the text with dynamics, enhancing expressivity, serving to enhance the image-expressive functions of a language.

In translation process of the novel “The Time Machine” M. Ivanov and O. Didyk applied the following types of lexico-semantic transformation: synonymous substitution, descriptive translation, contextual substitution, transcoding, antonymous translation, decompression, permutation, transposition, concretization of meaning, and generalization of meaning. Synonymous and contextual substitution are more often applied, the rare is generalization of meaning. About three hundred transformations can be found in M. Ivanov's translation, which indicates that the translator somewhat deviates from the norms of the source language in order to make the text easier for Ukrainian readers to understand and to bring it closer to the norms of the Ukrainian language. In its turn, the translation made by O. Didyk demonstrates the translator's efforts to adhere to the norms of the original and to achieve simplified translation.

Summing up the carried-out analysis it's possible to draw a conclusion that in most cases transformations are justified. For the most part, the transformations are complex: in order to achieve adequacy – the main purpose of translation – translators applied several transformations simultaneously, as it is important in the process of translation to convey not only the content but also stylistics and mood with which the work was created. For this purpose stylistic transformations are applied in complex with the lexico-semantic ones.

Key words: *context, translation, transformation, replacement, compliance, integrity.*

Постановка проблеми. Процес перекладу передбачає встановлення відносин між даними мови перекладу і вихідного мови. Ці відносини – передумова для перекладу, тому що будь-яке тлумачення вихідного тексту безпосередньо пов'язано з відбором вербальних засобів мови перекладу. Перекладацькі труднощі (лексичні, граматичні та стилістичні) обумовлені невідповідністю одиниць мови перекладу і вихідного мови. «Перекласти – значить висловити вірно і повно засобами однієї мови те, що вже висловлено раніше засобами іншої мови» [8, с. 7]. Для подолання невідповідностей перекладач вдається до прийомів міжмовної заміни, щоб досягти еквівалентності між текстом оригіналу і текстом перекладу. Дані перетворення називаються перекладацькими трансформаціями. Вибір трансформації залежить від ряду факторів і обумовлений лексико-граматичними особливостями мови оригіналу (МО) і мови перекладу (МП). Так, лексиці української мови притаманна велика конкретність, а для лексики англійської мови характерна широка семантика значення слова.

Трансформація – основа більшості прийомів перекладу.

Л. Бархударов під терміном «трансформація» розуміє певні відносини між двома мовними одиницями, з яких одна є вихідною, а друга створюється на основі першої, а під терміном перекладацької трансформації – ті численні і якісно різноманітні міжмовні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької еквівалентності («адекватності перекладу») всупереч розбіжностям у формальних і семантичних системах двох мов [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до проблеми перекладацьких трансформацій з боку лінгвістів та їхнє всебічне вивчення є у курсі теорії і практики перекладу вже традиційними. Такі відомі лінгвісти, як Л. Бархударов, Є. Бреус, В. Комісаров, Я. Рецкер, А. Федоров, О. Швейцер та багато інших, присвятили дослідженню перекладацьких трансформацій свої численні статті та монографії [7, с. 113]. Але питання виправданості застосування трансформацій при перекладі творів художньої літератури залишається в полі зору сучасних лінгвістів.

Метою статті є аналіз застосування лексико-семантичних трансформацій в процесі перекладів роману Г. Веллса «Машина часу» українською мовою, здійснені М. Івановим та О. Дідик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово – це одиниця, яка є частиною лексичної системи мови. Так як семантика слова унікальна для кожної окремо взятої лексичної системи, при перекладі на іншу мову виникає безліч проблем, пов'язаних з пошуком схожого за значенням еквівалента в лексичній системі мови перекладу. Як правило, при подібного роду невідповідності перекладач замінює «неспівпадаюче» слово або словосполучення на іншу одиницю, зберігаючи сенс висловлювання в цілому. Такі заміни в перекладознавстві називаються «трансформаціями». Таким чином, перекладацькі трансформації – «це ті численні, різноманітні за значенням міжмовні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької еквівалентності, незважаючи на розбіжності в формальних і семантичних системах двох мов» [2].

Виділяють чотири причини, що викликають лексичні трансформації: різне бачення предметів об'єктивної дійсності, засноване на виділенні в відповідних словах двох різних мов двох різних ознак; різниця в семантичній структурі слова; відмінність в сполучуваності; традиції вживання слова етносом. Кожне слово співвідноситься з поняттям про ті предмети, які воно позначає. Його семантика відображає бачення світу, властиве тільки носієві цієї мови.

Лексичні трансформації описують формальні і змістовні відносини між словами і словосполученнями в оригіналі і перекладі.

У своїй роботі «Курс перекладу» [5] Л. Латишев визначає лексичні трансформації як «відхилення від словникових відповідностей». У лексичних системах англійської та української мов спостерігаються розбіжності, які проявляються в типі змістової структури слова. Будь-яке

слово, тобто лексична одиниця – це частина лексичної системи мови. Цим пояснюється своєрідність семантичної структури слів в різних мовах. Тому суть лексичних трансформацій полягає в «заміні окремих лексичних одиниць (слів і стійких словосполучень) МО лексичними одиницями МП, які не є їх словниковими еквівалентами і, відповідно, мають інше значення, ніж передані ними в перекладі одиниці МО» [5, с. 196].

До лексико-семантичних перекладацьких трансформацій належать усі способи перекладу лексичних одиниць (слів, словосполучень, фразем), враховуючи видозміни у їхній формі і значенні у порівнянні з МО.

Ми візьмемо за основу класифікацію науковців Л. Науменко та А. Гордєєвої [6], які залежно від характеру одиниць вихідної мови виділяють наступні лексико-семантичні перекладацькі трансформації: синонімічна заміна, контекстуальна заміна, калькування, описовий переклад, антонімічна заміна, транспозиція, пермутація, конкретизація, генералізація, транскодування, компресія, декомпресія.

У процесі роботи над перекладами роману Г. Веллса «Машина часу» [9], зроблених М. Івановим [3] та О. Дідик [4] українською мовою, нами було вилучено й опрацьовано застосування різноманітних лексико-семантичних трансформацій. Найбільш вживаною трансформацією була **контекстуальна заміна**, суть якої полягає в «перекладі слова або словосполучення мови оригіналу словом, яке не є його словниковим значенням і підібрано із врахуванням контексту та мовних норм мови перекладу» [6].

Так, у фразі “*there was that luxurious after-dinner atmosphere*” [9] – «У товаристві панувала та чудова пообідня атмосфера» [3] – «Панувала та приємна пообідня атмосфера» [4] слово *luxurious*, що має наступні словникові значення: 1) розкішний; 2) дорогий; 3) багатий; 4) марнотратний; 5) фешенебельний [1], було перекладено як *чудова* і *приємна*, що не є його словниковими значеннями, але більш сполучаються зі словом *атмосфера* відповідно узусу української мови. Водночас, експресивність вислову було знижено (використано стилістичну трансформацію логізації).

У фразі “*a weather record*” [9] – «крива погоди» [3] – «метеорологічне зведення» [4] слово *record*, що має значення 1) рекорд; 2) запис; 3) звіт; 4) протокол; 5) платівка [1], М. Іванов переклав як *крива*, а О. Дідик як *зведення* задля точної передачі не лише семантичного значення слова, а й ситуативної прикріпленості до контексту.

Поряд із контекстуальною заміною перекладачі доволі часто застосовують трансформацію **синонімічної заміни**, суть якої полягає у виборі одного із значень полісемантичного слова відповідно до контексту [6].

Так, у фразі “*Some of my results are curious*” [9] – «дійшов деяких

цікавих висновків» [3] – «досягнув досить цікавих результатів» [4] слово *curious* є полісемантичним і має наступні значення: 1) цікавий; 2) чудний; 3) допитливий [1]. Як бачимо, автори перекладу використали одне із значень, яке найбільш підходить за контекстом.

У наступному прикладі “*as we sat and lazily admired*” [9] – «ми, посідавши в крісла, недбало прислухалися» [3] – «ми сиділи і ліниво захоплювались» [4] слово *lazily* має наступні словникові значення: 1) ліниво; 2) недбало [1]. М. Іванов використав перше значення, а О. Дідик друге, але у сполученнях зі словами *прислухалися* і *захоплювались* точно передають дисонанс, який був закладений в оригінальному реченні.

Виходячи з аналізу тексту оригіналу та перекладів роману «Машина часу» можна стверджувати, що перекладачі доволі часто вдаються до трансформації **транспозиції**, тобто заміни однієї частини мови на іншу.

Розглянемо приклади: “*have a real existence*” [9] – «не існує в природі» [3] – «не може існувати» [4]. Як бачимо, іменник *existence* обидва перекладачі відтворили дієсловами, тобто застосували різновид транспозиції **вербалізацію**.

Це можна спостерігати і в наступному прикладі: “*where you are wrong*” [9] – «Ось тут ви й помиляєтеся» [3] – «от якраз у цьому ви помиляєтеся» [4], де прикметник *wrong* обидва лінгвісти переклали дієсловами. Паралельно з транспозицією в даному вислові перекладачі застосували контекстуальну заміну, передавши слово *where* фразами *ось тут* і *от якраз у цьому*, що підкреслює комплексність застосування перекладацьких трансформацій задля досягнення адекватності перекладу.

Для перекладу власних назв та інтернаціональної лексики М. Іванов та О. Дідик застосували трансформацію **транскодування**, суть якої полягає у «перекладі шляхом відтворення звукової / графічної форми слова мови оригіналу засобами мови перекладу» [6]. У більшості випадків було застосовано **адаптивне транскодування** – адаптацію форми слова до фонетичних або граматичних норм МП [6]: *geometry* – *геометрію* – *геометрія*; *mathematical* – *математична* – *математичної*; *abstractions* – *абстракції* – *абстракція*; *cube* – *куба* – *куба*; *lamp* – *лампи* – *лампи*; *provincial* – *провінційний* – *провінційний*; *perspective* – *перспективу* – *перспективою*.

Для передачі значення лексичної одиниці, еквівалент якої відсутній в мові перекладу (безеквівалентна лексика), М. Івановим та О. Дідик було здійснено описовий переклад: “*with a slight accession of cheerfulness*” [9] – «пожвавившись» [3] – «трохи бадьорішим голосом» [4]; “*with a uniform velocity*” [9] – «з однаковою швидкістю» [3] – «незмінною швидкістю» [4]; “*travel indifferently in any direction of Space and Time*” [9] – «рухатиметься і в Часі, і в Просторі, залежно від бажання» [3] – «пересуватись у будь-якому напрямі простору і часу, як

цього забажає» [4].

Через розбіжності англійської та української мов не лише на лексичному, а й більшою частиною на граматичному рівні, та з урахуванням узусу обох мов, для адекватного перекладу значної кількості словосполучень перекладачі застосували трансформацію **пермутації** – «заміну місць лексем у словосполученні або елементів у фраземі» [4]:

The Time Traveller [9] – *Мандрівник у Часі* [3] – *Мандрівник у Часі* [4]; *for so it will be convenient to speak of him* [9] – *так найслухніше його називати* [3] – *так буде найзручніше його називати* [4]; *was expounding a recondite matter to us* [9] – *розказував нам якісь дивовижні речі* [3] – *роз'яснював нам щось неймовірне* [4]; *geometry of Four Dimensions* [9] – *геометрією чотирьох вимірів* [3] – *чотиривимірною геометрією* [4].

Ще однією трансформацією, необхідною для подолання розбіжностей морфологічного прошарку порівнювальних мов, є **антонімічний переклад** – «заміна форми слова в МО на протилежну за значенням в МП (позитивне значення – на негативне і навпаки)» [6].

Так, фразу *“unreal distinction”* [9], де слово із явно вираженою семою заперечення *un-* було перекладено словом без подібної семи – *«вигадану різницю»* [3] – *«хибна тенденція»* [4], що є характерною ознакою різновиду антонімічного перекладу – **позитивації**.

У наступних прикладах можна спостерігати зворотній позитивації процес – **негативацію**, де слово без явно вираженої семи заперечення було перекладено словом або фразою із подібною семою.

“There I object” [9] – *«А ось із цим я не згідний»* [4]; *“it is very remarkable that this is so extensively overlooked”* [9] – *«Цікаво, що якраз на це ніхто не звертає ніякої уваги»* [3] – *«Дивовижним є те, наскільки цей факт недооцінюється»* [4]; *“some foolish people”* [9] – *«чимало невігласів»* [3] – *«деякі не надто мудрі люди»* [4]; *“I admit”* [9] – *«Я не заперечую»* [3].

Для необхідності експлікувати імпліцитну інформацію першоджерела, прояснивши її на лексичному рівні для малознайомого з нею читача, застосовується трансформація **декомпресії** – «збільшення кількості мовних знаків у вислові друготвору» [6]. Такий вид трансформації можна прослідкувати в наступних прикладах з роману «Машина часу»: *“The fire burned brightly”* [9] – *«У каміні яскраво палахкотів вогонь»* [3] – *«У коминку яскраво палахкотів вогонь»*; *“how about up and down”* [9] – *«що скажете ви про пересування вгору та вниз»* [3] – *«як щодо руху догори і донизу»* [4]; *“Gravitation limits us there”* [9] – *«Тут уже наші можливості обмежує сила тяжіння»* [3] – *«Тут нас обмежує сила тяжіння»* [4]; *“investigations into the geometry of Four Dimensions”* [9] – *«досліджень у царині геометрії чотирьох вимірів»* [3] – *«дослідження в галузі чотиривимірної геометрії»* [4].

Проаналізувавши переклади роману «Машина часу» на предмет

застосування М. Івановим та О. Дідик лексико-семантичних трансформацій, необхідно зазначити, що здебільшого для досягнення адекватності перекладу та відтворення прагматики твору трансформації носили комплексний характер.

“Is not that rather a large thing to expect us to begin upon?” [9] – «Чи не занадто важкий предмет, щоб починати саме з нього?» [3] – «Чи не здається вам, що ви забагато від нас очікуєте для початку?» [4].

При перекладі наведеної вище фрази М. Івановим було застосовано лексико-семантичні трансформації конкретизації (іменник *thing* із широкою семантикою перекладено як *предмет* із вузькою семантикою), контекстуальної заміни (слово *large* перекладено *важкий*, що не є його словниковим значенням) та компресії (вилучено слово *expect*), а також граматичні трансформації заміни порядку слів та внутрішній поділ, що не були предметом нашого дослідження, але надали перекладу комплексності та адекватності. О. Дідик, в свою чергу, наблизила свій переклад до мови оригіналу, застосувавши лише декомпресію (додала слово *здається*) та внутрішній поділ.

“The thing the Time Traveller held in his hand was a glittering metallic framework, scarcely larger than a small clock, and very delicately made” [9] – «В руках Мандрівник у Часі тримав якусь блискучу металеву раму, розміром трохи більшу за настільний годинник, надзвичайно тонкої роботи» [3] – «Річ, яку тримав у руках Мандрівник в Часі, мала блискучий металевий каркас і була дуже витончена. За розміром – трохи більша за невеликий годинник» [4].

Для перекладу даного речення М. Іванов застосував пермутацію (Мандрівник у Часі – заміна порядку слів), адаптивне транскодування (металевий), контекстуальну заміну (*small* – настільний) та транспозицію (дієслівна фраза *delicately made* перекладена іменником+прикметником – *тонкої роботи*). О. Дідик знову ж намагається наблизити свій переклад до оригіналу не тільки в плані семантики, але й структури речення, але застосовує антонімічний переклад (*small* – невеликий).

“There was a minute’s pause perhaps” [9] – «На хвилину запала мовчанка» [3] – «Якусь хвилину ніхто не зронив ні слова» [4].

М. Іванов застосовує конкретизацію одночасно з експресивацією (*was* – запала) та контекстуальну заміну (*pause* – мовчанка). О. Дідик, в свою чергу, вдається до антонімічного перекладу (ніхто не зронив), конкретизації одночасно з експресивацією (*was* – не зронив) та декомпресії (додав *ні слова*), які носять у сукупності комплексний характер.

Як видно із наведених прикладів, комплексний характер застосування перекладацьких трансформацій надає перекладу точності й адекватності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Переклад – це перетворення повідомлення вихідної мови в повідомлення мови перекладу. Нерідко в процесі перекладу виникають відхилення від

прямих словникових відповідностей. У таких випадках прийнято звертатися до перекладацьким трансформаціям, які служать для перетворення внутрішньої форми слова або словосполучення або її повної заміни з метою передачі змісту висловлювання.

Основна мета перекладача полягає в досягненні адекватного перекладу. Для досягнення цієї мети необхідно вміло використовувати перекладацькі трансформації, дотримуючись відповідні норми мови перекладу, тим самим забезпечивши більш точну передачу інформації, укладену у вихідному тексті. Дослідження лексико-семантичних перекладацьких трансформацій при перекладі художнього тексту є метою даної роботи.

Опрацювавши переклади роману Г. Веллса «Машина часу», зроблені М. Івановим та О. Дідик, ми дійшли такого **висновку**: в перекладі М. Іванова наявні близько трьохсот трансформацій, що свідчить про те, що перекладач дещо відійшов від норм мови оригіналу для того, щоб зробити текст простішим для сприйняття українським читачем та наблизити його до норм українського узусу. У свою чергу переклад, зроблений О. Дідик, демонструє намагання перекладачки дотримуватись норм оригіналу і досягнути спрощення перекладу. Найчастіше в перекладах були застосовані трансформації контекстуальної заміни та транскодування, що зумовлено особливостями української мови. У більшості випадків трансформації були виправданими. У деяких випадках використання певної трансформації було влучнішим у перекладі М. Іванова. Але здебільшого трансформації носили комплексний характер: задля досягнення адекватності – головної мети перекладу – перекладачі застосовували декілька трансформацій одночасно, і як було зазначено, не тільки лексичних, але й стилістичних. Отже, для всебічного аналізу перекладів роману необхідно надалі розглянути комплексне застосування всіх видів трансформацій, застосування яких сприяє якості перекладу художньої літератури.

Література

1. Англо-український словник: Близько 65000 слів / уклад. М. П. Подвезько, М. І. Балла; за ред. Ю. О. Жлуктенка. Київ: Рад. школа, 1974. 663 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва: Международные отношения, 1975. 240 с.
3. Веллс Г. Машина часу. Харків: Фоліо, 2003. 480 с. URL: http://ae-lib.org.ua/texts/wells_the_time_machine_ua.htm
4. Веллс Г. Невидимець. Машина часу / Пер. з англійської: Оксана Дідик, Володимир Лівар. Київ: Країна Мрій, 2013. 315 с. URL: <https://coollib.net/b/300987/read#t31>
5. Латышев Л. К. Курс перевода (Эквивалентность перевода и способы ее достижения). Москва: Международные отношения, 1981. 242 с.
6. Науменко Л. П., Гордєєва А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську: навч. посібник. Вінниця: Нова книга, 2011. 136 с.
7. Остапенко С. А. Особливості застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу англійського художнього твору українською та російською

мовами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. № 2(26). 2017. С. 113–115.

8. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): для институтов и факультетов иностр. языков. Учебное пособие. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ; Москва: ООО Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. 416 с.

9. Wells H. G. The Time Machine. URL: http://www.planetpdf.com/planetpdf/pdfs/free_ebooks/The_Time_Machine_NT.pdf

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Жуйкова М.

– доктор філологічних наук, професор кафедри української мови
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

УДК 81'371+81'374

ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКМЕТНИКИ У СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЯХ ЯК ПРОЯВ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ (на матеріалі словників англійської та слов'янських мов)

Антонімічні прикметники розміру (великий – малий, *large – small*) використовуються як маркери оцінки просторових параметрів об'єктів. Хоча такі слова є референційно невизначеними, їм належить значна роль у вербалізації когнітивної діяльності людей. У структурі словникових дефініцій такі прикметники вказують на когнітивні процедури категоризації, виділення диференційних ознак, формування прототипу категорії, зіставлення об'єктів у межах категорії чи субкатегорії. У статті показано, що найчастіше параметричні прикметники розміру вживаються при характеристиці лексем на позначення тих об'єктів, які посідають полярні за розміром позиції в певній категорії.

Ключові слова: антропоцентризм, когнітивна діяльність, категорія, субкатегорія, зіставлення, параметричний прикметник, словникова дефініція.

Жуйкова М.

– доктор филологических наук, профессор кафедры украинского
языка Восточноевропейского национального университета имени
Леси Украинки

ПАРАМЕТРИЧЕСКИЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ В СЛОВАРНЫХ ДЕФИНИЦИЯХ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ АНТРОПОЦЕНТРИЗМА (на материале словарей английского и славянских языков)

Антонимические прилагательные размера (*большой – маленький, large – small*) используются как маркеры оценки пространственных параметров объектов. Хотя такие слова являются референционно неопределенными, им принадлежит значительная роль в вербаллизации когнитивной деятельности людей. В структуре словарных дефиниций такие прилагательные указывают на когнитивные процедуры категоризации, выделения дифференциальных признаков, формирования прототипа категории, сопоставления объектов в пределах категории или субкатегории. В статье показано, что чаще всего параметрические прилагательные размера используются при характеристике лексем для обозначения тех объектов, которые занимают полярные по размеру позиции в определенной категории.

Ключевые слова: антропоцентризм, когнитивная деятельность, категория, субкатегория, сопоставление, параметрическое прилагательное, словарная дефиниция.

Zhuikova M.

– Doctor of Science (Linguistics), Professor, Ukrainian Language
Department, Eastern European Lesia Ukrainka National University

PARAMETRIC ADJECTIVES IN DICTIONARY DEFINITIONS AS MANIFESTATION OF THE ANTHROPOCENTRISM (based on English and Slavic dictionaries)

Antonymic size adjectives (великий – малий, large – small) are used as markers to evaluate the spatial parameters of the objects. Although such words are referentially indefinite, they play a significant role in verbalizing person's cognitive activity. In the structure of dictionary definitions, such adjectives indicate the cognitive procedures of categorization, distinguishing of differential features, forming a prototype of category, comparison of objects within a category or subcategory. The article shows that parametric size adjectives are most often used for characterizing the lexemes to denote those objects that have polar size positions in a particular category.

Key words: anthropocentrism, cognitive activity, category, subcategory, comparison, parametric adjective, dictionary definition.

Постановка проблеми. Загально визнаним є положення про те, що мова антропоцентрична за своєю суттю, оскільки її сформувала та використовує людська свідомість. У сучасних лінгвістичних дослідженнях акцентуються різні аспекти проблем антропоцентризму, який може набувати різноманітних проявів та форм. Одним з типів мовних явищ, де яскраво виявляється когнітивна діяльність носіїв мови, є створені лексикографами словникові дефініції – мікротексти, призначені для опису лексичного значення певної мовної одиниці. Питанню антропоцентризму словникових дефініцій присвячено наші статті [2] та [3], де було показано, зокрема, що у тлумаченнях відбиваються найважливіші складові когнітивної діяльності, такі як виокремлення об'єкта з континуума перцептивної інформації, його категоризація, виділення розрізнявальних ознак у межах категорій та субкатегорії, формування прототипу категорії, а також зіставлення та порівняння об'єктів одного категоріального рівня. Крім того, ми обговорювали питання про те, як загальні закономірності когнітивної діяльності людини відбиваються на формі опису лексичного значення і впливають на формування набору ядерних диференційних ознак, що їх лексикографи-практики включають до складу дефініцій.

У структурі лексикографічного тлумачення одиниць, що формують певну тематичну групу, велика роль належить прикметникам із семантикою розміру, оскільки просторовий параметр об'єктів є одним з базових при категоризації та концептуалізації позамовного світу. Суттєво також взяти до уваги, що просторові параметри (передусім оцінки розміру, відстані, напрямку, взаємного розташування тощо) є одною з найдавніших категорій світу, який осягнула й описала людина, осмислюючи світобудову і своє місце у ній. Цим і зумовлюється **актуальність нашого дослідження.**

Аналіз останніх досліджень. Параметричні прикметники та прислівники становлять особливий лексико-семантичний клас слів, який часто привертала увагу лінгвістів (див. праці Ю. Апресяна, Т. Линник, А. Андрусь, Н. Дідух, Т. Щелбікіної, О. Федеровської, О. Шрамма, О. Афанасьєвої та інших), див. [5; 6; 7]. Зв'язок між антонімічними

парами проявляється не тільки у їхньому протиставленні, а й у взаємній зумовленості реальних величин, які виражаються прикметниками лінійного розміру. Вагома роль належить таким прикметникам у формуванні явлень мовців про явища навколишнього світу, особливо якщо взяти до уваги пізнавальну функцію мови: якщо мовець не може оцінити розміри певного явища через свої перцептивні канали, він послуговується його вербальним описом, до якого часто вводяться параметричні прикметники. Отже, ці прикметники виступають засобом орієнтації мовців у світі. У нашій роботі [4] показано, які функції виконують ці прикметники у дефініціях конкретної лексики, представлених у словниках англійської мови.

Загалом параметричні прикметники поширені у всіх мовах, оскільки вони призначені для характеристики тих ознак явищ (передусім об'єктів нашого світу), які мають здатність до градації [7, с. 49]. Процедура встановлення градації (градування) полягає у порівнянні, зіставленні досліджуваних об'єктів за тою чи тою ознакою. Градування передбачає розташування цих об'єктів на певній оцінній шкалі. Протилежні точки шкали, як правило, займають антонімічні пари параметричних прикметників чи прислівників (*високий – низький, довгий – короткий, багато – мало* тощо). Для встановлення шкали оцінювання необхідна наявність умовної середньої ланки, нейтрального центру, на який мають орієнтуватися носії мови, визначаючи ознаку певного об'єкта. Ю. Апресян називає цей умовний нейтральний центр нормою, тобто типовим середнім проявом той чи тої ознаки: «Для таких прикметників нормою є середня міра прояву названої ознаки у представників цілого класу об'єктів» [1, с. 213]. Введення поняття норми (типової нейтральної ознаки) дозволяє досліднику подати просту загальну схему семантичного опису для всіх параметричних прикметників: «більше норми / менше норми». Зрозуміло, що поняття норми не може бути визначене через якісь абсолютні показники. Воно є інтуїтивним, залежним від класу позамовних об'єктів і формується у мовців як внаслідок набутого життєвого досвіду, так і в результаті активної мовної практики. Критерії норми в кожному випадку різні. Таким чином, в ході мисленнєвої діяльності людей у певному однорідному класі предметів вибирається предмет (предмети) еталонного середнього розміру, зіставлення з яким дає змогу визначити відносний розмір оцінюваного предмета.

Мета нашої статті полягає у тому, щоб з'ясувати роль параметричних прикметників з семантикою розміру у складі дефініцій конкретної іменникової лексики. Матеріалом для нашого дослідження слугують тлумачні словники української, російської, польської та англійської мов.

Виклад основного матеріалу.

Прикметники, що позначають розмір об'єкта, широко вживаються лексикографами при описі іменної лексики, здебільшого конкретної, у

різних зонах словникової дефініції. Попри референтну розмитість, використання таких одиниць характеризується високою частотністю та охоплює різноманітні тематичні групи (серед них тварини та частини їх тіла, рослини, різні неживі природні об'єкти, артефакти різних типів).

Звернімося до конкретних випадків вживання параметричних прикметників у складі дефініцій, обмежуючись лише прикметниками з семантикою загальної просторової оцінки (*великий – малий, невеликий; большой, крупный – маленький, небольшой; duży, wielki – mały; large – small*). Зупинимось на дефініціях лексики на позначення живих істот (тварин, рослин) та деяких артефактів.

Відомо, що одним з найбільших листяних дерев, поширених у Європі, є дуб. Йдеться як про розмір цього дерева за вертикальним виміром (до 40 метрів), так і про загальний об'єм крони, який властивий старим екземплярам (діаметр коло 30 метрів). Відповідно, ознака розміру постійно потрапляє у словникові дефініції лексем на позначення дуба. Пор.: «Дуб – **крупное** листовенное дерево с плотной древесиной, на котором растут желуди» [УШ]; «Oak – a **large** tree that is common in northern countries» (велике дерево, поширене в північних країнах) [LDOCE]; «Oak – sort of **large** tree with tough, hardwood, common in many parts of the world» (вид великих дерев з міцною, твердою деревиною, поширений в багатьох частинах світу) [OALDCE 2, с. 72]. Цілком логічно виглядає дефініція секвої, яку вважають найвищим деревом на Землі; її середня висота приблизно 90 метрів, а зафіксований максимум – 135 метрів. У дефініції секвої використана характеристика розміру *very large*: «*Sequoia* – a genus of **very large** North American coniferous trees» (рід дуже великих північноамериканських хвойних дерев) [NW, с. 909]. Наведені дефініції свідчать, що підставою для введення параметричних прикметників *крупное, large* у дефініції слів на позначення дуба та секвої стає не перевищення середньої норми розміру (саме так використовуються параметричні прикметники в текстах), а абсолютна висота в певному класі рослин. Окремий дуб як референт мовного знака може бути схарактеризований і як *великий*, і як *малий*. У словникових дефініціях подається інформація, що співвідноситься з гомогенним класом об'єктів, отже, йдеться про типові концептуальні ознаки, характерні для цього класу. Однак параметричні прикметники у дефініціях вказують не на середню висоту дубів та секвой, а на максимальні параметри, яких можуть досягати відповідні дерева у своєму зрілому віці. Інакше кажучи, в цих дефініціях не йдеться про середньостатистичний стандарт розміру дерев, який перевищує типовий дуб, а про факт перевищення розмірів усіх інших європейських дерев.

Характерно, що при описі лексем – назв дерев майже не використовується протилежна параметрична ознака, тобто прикметники із значенням 'невеликий'; єдиний знайдений у словниках випадок стосується одного з видів дубів, *kermesoak*: «*Kermes* – a **small** evergreen

Eurasian oak tree» (невеликий вічнозелений євразійський дуб) [Col]. Характеристика *невеликий* відповідає опису дерев цього виду: зазвичай його висота становить коло двох метрів, хоча може сягати до 6 метрів. Стовбур дерева є також нетипово малим для дубів – всього 50 см у діаметрі. Загалом дерева з такими розмірами трапляються нерідко, це, наприклад, більшість плодкових дерев (вишня, персик, мигдаль тощо), проте для характеристики їх назв у словниках не використовують прикметник із значенням 'малий'. Тут чітко простежується результат порівняння референтів лексеми *kermes* не з певним універсальним еталоном розміру дерев, а з представниками тієї ж субкатегорії, до якої належить описуваний предмет, тобто різних видів дубів.

Аналогічно побудовані визначення тварин з роду китів, які також відрізняються своїми значними розмірами серед морських тварин. Див.: «*Kum – найбільший* морський ссавець, схожий на рибу» [СУМ, 4, с. 155]; «*Kum – крупнейшее* морское млекопитающее» [УШ]; «*Wieloryb – wielki* ssak morski o wrzecionowatym ciele i poziomej płetwie ogonowej» [SJP]; «*Whales are very large* mammals that live in the sea» (дуже великі ссавці, які живуть у морі) [Col]; «*Whale – kinds of large* sea-animal some of which are hunted for their oil and flesh» (вид великої морської тварини, на яку полюють для отримання жиру та м'яса) [OALDCE, 2, с. 473]. Всі дефініції включають параметричний прикметник, який вказує на виміри дорослого кита відносно інших морських тварин, причому йдеться, очевидно, про усереднений розмір цих ссавців. Проте якщо звернутися до дефініцій видів китів, то можна зауважити, що об'єкт порівняння стає іншим. Див.: «*Southern right whale – right whale that is somewhat smaller* than the Greenland whale and is widely distributed in temperate seas...» (південний кит, дещо менший за гренландського кита, широко поширений в помірних морях) [WNID]. Параметрична ознака *somewhat smaller* стосується виміру південного кита не відносно всіх морських тварин і не відносно якогось типового кита, а у порівнянні з гренландським китом, тобто представником іншого виду того ж біологічного роду.

Семантично інакше побудовані дефініції на позначення порід собак, серед яких також можна натрапити на визначення з параметричними прикметниками розміру. Зауважимо, що включення параметричних прикметників розміру у подібні дефініції радше виняток, ніж правило, проте ми знайшли декілька характерних тлумачень. Див.: «*Сенбернар – порода длинношерстых больших* собак» [УШ]; «*St Bernard – a large* strong dog that in the past wastrained to help find people who were lost in the snow» (великий витривалий пес, якого натренували для пошуків людей під сніговими заметами) [LDOCE]; «*Labradoris a type of large* dog with short, thick black or gold hair» (вид великих собак з короткою густою чорною або золотистою шерстю) [Col]; «*Owczarek niemiecki – duży* pies o gładkiej, czarnej i podpalanej sierści, sterczących uszach» [SJP]; «*German shepherd 'німецька вівчарка' – a large* dog that is often used in

police work and as a guide dog for blind people» (великий собака, якого часто використовують у роботі поліції та як поводиря для сліпих людей) [MWLD]; «*Pug* 'мопс' – a **small** dog that has short fur, a tightly curled tail, and a wide wrinkled face» (маленький короткошерстий собака із щільно закрученим хвостом та широкою зморшкуватою мордою) [MWLD]; «*Такса* – **небольшая** гладкошерстая кривоногая собака, обычно комнатная или охотничья» [УШ]; «*Фокстер'єр* – **невеликий** собака групи тер'єрів, з яким можна полювати на лисиць, борсуків та іншого дрібного звіра, що живе в норах» [СУМ 10, с. 611]. Зауважимо, що прикметник *невеликий* у поданих дефініціях не обов'язково слід розуміти в значенні 'малий', бо існують породи собак, що мають значно менший зріст за такс і фокстер'єрів. Оскільки здебільшого при описі лексем з категорії «СОБАКИ» параметричні прикметники не використовуються (це типова практика для всіх обстежених словників), можна припускати, що ця категорія для носіїв мови умовно поділяється за розмірами на великих, малих та всіх інших, тобто таких, що не можна вважати ані малими, ані великими. Отже, укладачі словників вводять параметр «розмір» для опису лексем на позначення незначної кількості порід, для яких цей параметр вважається релевантним (великі собаки здебільшого службові, малі – кімнатні, собаки-компаньйони). Припускаємо, що в цій категорії носії мови інтуїтивно виділяють якесь пересічне значення для розміру собаки, яке і служить стандартом для порівняння. Це припущення базується на тому, що в деяких словниках англійської мови для опису відповідної лексеми використовуються параметричні одиниці *medium-sized* та *middle-sized* 'середнього розміру'. Пор.: «*collie* 'коллі' – a **middle-sized** dog with long hair, kept as a pet or trained to control sheep» (пес середнього розміру з довгою шерстю, якого використовують як домашню тварину або навчають керувати вівцями) [LDOCE].

Крім лексики, що стосується живих істот, параметричні прикметники часто використовуються при описі слів на позначення артефактів. У цій великій і неоднорідній з погляду семантики групі використання прикметників розміру також засноване не на об'єктивних вимірах реалій, а на їх зіставленні з іншими реаліями, що входять до тої ж чи близької категорії. Інколи параметричні прикметники поєднуються у дефініціях з назвами тих об'єктів, які і служать певним еталоном розміру і основою для порівняння. Наприклад, лексема *кав'ярня* та її еквіваленти тлумачиться через відсилку до локації *ресторан*: «*Café* – a **small** restaurant where you can get simple meals and drinks (such as coffee)» (невеликий ресторан, де ви можете отримати просту їжу і напої, такі як кава) [MWLD]; «*Кав'ярня* – **невеличкий** ресторан, де подають відвідувачам каву, чай, закуски тощо» [СУМ 4, с. 67]. Таким чином, кав'ярню включено у категорію ресторанів, що дозволяє мовцям використовувати знання про їхній стандартний розмір в якості основи для зіставлення. Аналогічно: «*Палісадник* – **невеликий** обгороджений

садок перед будинком» [СУМ 6, с. 30]. Дефініції такого типу містять вказівку на категорію вищого рівня, що допомагає мовцю на основі типових знань про світ уявити розміри предмета, назва якого тлумачиться.

В інших випадках параметричні прикметники служать для маркування розмірів об'єктів, що входять у певну категорію, через зіставлення з іншими когіперонімами в цій самій категорії. Наприклад, деякі лексеми з категорії «МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ», у тлумачення яких введено прикметники загального розміру, пояснюються шляхом відсилки до іншого музичного інструмента, що вимагає від користувача словника знань про розміри останнього. Пор.: «*Контрабас* – музикальний струнний смичковий інструмент самого низкого регістра, по формі схожий на скрипку **очень больших** размеров» [УШ]. В інших словниках опис лексеми *контрабас* також включає вказівку на його розмір: «*Контрабас–найбільший* струнний смичковий музичний інструмент, що має форму скрипки й найнижче звучить серед смичкових інструментів» [СУМ 4, с. 269]. «*Kontrabas – największy* instrument strunowy, mającynajniższą skalę tonów w grupie instrumentów smyczkowych» [SJP]. Різниця між тлумаченнями полягає в тому, що дефініції українського та польського словників передбачають зіставлення об'єкта з усіма іншими членами субкатегорії (контрабас – найбільший серед всіх струнних смичкових інструментів), а в тлумаченні словника за ред. Д. Ушакова розмір контрабаса зіставляється з розмірами скрипки, тобто еталона, який має бути відомий носіям мови.

Інколи використання параметричного прикметника в дефініціях може видаватися зайвим і навіть алогічним, таким, що не відповідає уявленню мовців про речі. Наприклад, при описі семантики англійського слова *jeep* 'джип' використано прикметник *small*: «*Jeep – a small* military road vehicle with four-wheel drive» (невеликий військовий дорожній транспортний засіб з чотирма колесами, повнопривідний) [Col]. На перший погляд, джип не є малим транспортним засобом, він перевищує за розміром інші поширені автомобілі. Однак якщо взяти до уваги групу військового транспорту та техніки, такі як самохідна установка, вантажний автомобіль, військовий екскаватор, БМП і тому подібні, стає зрозумілим, що в ній джип справді може виявитися найменшим. Отже, при побудові лексикографічного опису джипу укладачі словника включили цей автомобіль у субкатегорію «військовий транспорт».

У деяких випадках використання в тлумаченні параметричного прикметника може пояснюватися не власне когнітивними, а радше соціально-культурними чинниками. Розгляньмо дефініцію такого специфічного транспортного засобу як англійський кабріолет (кеб): *Cabriolet – a small* two-wheeled horse-drawn carriage with two seats and a folding hood (невелика двоколісна кінна карета з двома сидіннями та складним верхом) [Col]. Дефініції, що подано для відповідного слова в

інших словниках, не включають прикметника на позначення розміру: «*Кабриолет* – легкая двухколесная повозка с одним сиденьем без козел, в которую впрягается одна лошадь» [MAC]; «*Kabriolet* – dawnyj ednokonnny, resorowany pojazd dwukołowy» [SJP]. Інформація про те, що він розрахований лише на двох пасажирів (*carriage with two seats*), певною мірою виправдовує використання параметричного прикметника *small*, хоча, як відомо, загалом кабриолет сам по собі аж ніяк не є малим об'єктом (якщо порівняти його з розмірами людини). Введення цієї ознаки розміру до дефініції лексеми *cabriolet* можна пояснити, на нашу думку, тим, що порівняно з масивнішими видами кінних екіпажів, які передували кабриолету, він був значно легший, міг пересуватися швидше і займав менше місця на дорозі. Тому вживання у дефініції прикметника *small* не можна назвати цілком об'єктивним, адже воно зумовлене історичними та культурними обставинами, поширеними у Великобританії в XIX столітті.

Висновки. Параметричні прикметники відіграють у мовленнєвій діяльності людей визначну роль, адже вони служать засобом експлікації складних когнітивних процесів, передусім виділення диференційних ознак об'єктів, об'єднання їх у категорії, зіставлення і градування членів категорії (оцінювання явища за певним параметром). Попри референційну невизначеність, параметричні прикметники, особливо слова з семантикою розміру, активно використовують лексикографи при побудові словникових дефініцій конкретної іменникової лексики. Оскільки дефініції співвідносяться не з назвами окремих позамовних явищ, а з іменами класів позамовних об'єктів, що об'єднані у категорії чи субкатегорії, використання параметричних прикметників у текстах і у словникових тлумаченнях може відрізнитися. Матеріал, вибраний із тлумачних словників англійської, української, польської та російської мов, показав, що найчастіше параметричні прикметники розміру вживаються при характеристиці лексем на позначення тих об'єктів, які посідають полярні за розміром позиції в межах категорії. У таких випадках лексикографи орієнтуються не на факт перевищення / переменшення якогось певного стандарту категорії, а на досягнення граничних розмірів у межах цієї категорії (*дуб, секвоя, кит, сенбернар* тощо). Таким чином, процедура оцінювання відбувається серед членів певної категорії, що має вищий таксономічний ранг (*дуб* – найбільший об'єкт у категорії «ДЕРЕВО»). Дещо інша ситуація спостерігається в тих випадках, коли дефініція описує слово, яке співвідноситься з одиницею субкатегорії: параметричний прикметник служить маркером зіставлення з об'єктами, що творять ту саму субкатегорію (*контрабас* – найбільший музичний інструмент серед смичкових струнних, проте не є найбільшим серед музичних інструментів взагалі). Цікаво також, що навіть у тих випадках, коли об'єкт не входить у якусь категорію, йому може бути приписаний параметр розміру (пор. *палісадник*); еталоном для порівняння служить у таких випадках названий у дефініції об'єкт, типові

розміри якого відомі носіям мови. Прикметники розміру часто з'являються у дефініціях, якщо вони позначають релевантну для членів мовно-культурного колективу ознаку певного явища (*кав'ярня, джип, кабриолет, молс*). Як правило, у дефініціях маркуються лише дві крайні позиції на оцінній шкалі, однак за умов суспільного запиту на інформацію щодо розміру об'єктів у дефініції вводиться маркування середньої позиції шкали (наприклад. при описі назв порід собак). Часто оцінка, виражена у дефініціях параметричними прикметниками, може бути зумовлена не об'єктивними чинниками (реальними вимірами), а зіставленнями розмірів у межах певної категорії чи субкатегорії.

Перспективи подальших досліджень. Наше дослідження може бути поширене на лексеми інших тематичних груп; крім того, важливу інформацію щодо використання параметричних прикметників у дефініціях може дати зіставлення словникових статей у різних словниках. Дослідження такого спрямування дозволить краще усвідомити різноманітні прояви антропоцентризму у вербальній діяльності.

Література

1. Апресян Ю. Избранные труды: в 2-х т. Москва: Языки русской культуры, 1995. Т. 1. Лексическая семантика (синонимические средства языка). 1995. 464 с.
2. Жуйкова М. Антропоцентризм у тлумачних словниках. «*Людина. Комп'ютер. Комунікація*»: збірник наукових праць. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2017. С. 95–100.
3. Жуйкова М. Емпіричний компонент у словникових дефініціях. *Поміж мов і культур: методологічний еkleктизм і міждисциплінарність сучасного мовознавства*: колект. монографія. Переяслав-Хмельницький–Кременчук, 2017. С. 295–314.
4. Жуйкова М., Чупрун А. Місце та функції параметричних прикметників у дефініціях англomовних словників. *Нова філологія*: Збірник наукових праць. В. 61. Запоріжжя, 2014. С. 119–124.
5. Линник Т. Параметричні прикметники і їх становлення. Київ: Наук. думка, 1982. 198 с.
6. Федоровська О. О. Дистрибутивний аналіз багатозначних якісних прикметників на позначення параметричних ознак. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. В. 73. У 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. Ч. 1. С. 128–134.
7. Чарикова Е. И. Прилагательные со значением «значительный в каком-либо отношении» в современном русском языке. *Исследования по семантике: Семантические единицы и их парадигмы*: Межвузовский науч. сборник Башкирского гос. ун-та. Уфа, 1992. С. 48–55.

Скорочення джерел

МАС – Словарь русского языка. В 4-х т. / Под ред. А. П. Евгеньевой. Москва: Русский язык, 1985–1988. URL: <http://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/default.asp>

СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

УШ – Толковый словарь русского языка: под ред. Д. Н. Ушакова. В 4-х т. Москва, 1935–1940. [URL: <https://ushakovdictionary.ru/>]

Col – The Collins English Dictionary. [Electronic recourse]. Mode of access:

URL: <https://www.collinsdictionary.com/us/dictionary/english>

LDOCE – The Longman Dictionary of Contemporary English. [Electronic recourse]. Mode of access: URL: <http://www.ldoceonline.com/>

MWLD – Merriam-Webster's Learner's Dictionary. [Electronic recourse]. Mode of access: URL: <http://www.learnersdictionary.com>

NW – New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Lexicon Publications, Inc. Danbury, CT. 1993. XXXII, 1149 p.

OALDCE – Hornby A. S. The Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. V. 1, 2. Москва: Рус. язык, 1982.

SJP – Słownik języka polskiego PWN. [Electronic recourse]. Mode of access: URL: <https://sjp.pwn.pl>

WNID – The Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged. 1986. [Electronic recourse]. Mode of access: URL: <https://www.merriam-webster.com>

Йодловська А.

– аспірант кафедри української філології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

УДК 81'37

ПОЛІМОДАЛЬНЕ, БІМОДАЛЬНЕ ТА ІНТЕРМОДАЛЬНЕ СПРИЙНЯТТЯ ТА ЙОГО ВІДБИТТЯ У СТРУКТУРІ СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ТА У ЛІНГВО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ СВІДОМОСТІ МОВЦІВ

У статті виявлено кореляції між даними, які отримані шляхом психолінгвістичного експерименту, та лексикографічним описом прикметників. Виділено три типи взаємодії відчуттів різних модальностей: синестезію (інтермодальність), бімодальність, полімодальність; проаналізовано їх відображення у структурі словникових дефініцій. Встановлено відмінності представлення різних модусів сприйняття у дефініціях словників російської та англійської мов. Показано, що здебільшого лексикографічний опис є малоінформативним, оскільки у багатьох випадках лексикографи ігнорують перцептивну інформацію і, таким чином, не відображують психолінгвальної свідомості мовців.

***Ключові слова:** тлумачний словник, словникова дефініція, перцепція, модус, домен, вербалізація.*

Йодловская А. И.

– аспірант кафедри української філології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

ПОЛИМОДАЛЬНОЕ, БИМОДАЛЬНОЕ И ИНТЕРМОДАЛЬНОЕ ВОСПРИЯТИЕ И ЕГО ОТРАЖЕНИЕ В СТРУКТУРЕ СЛОВАРНЫХ ДЕФИНИЦИЙ И В ЛИНГВО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ СОЗНАНИИ ГОВОРЯЩИХ

В статье выявлено корреляции между данными, которые получены путем психолингвистического эксперимента и лексикографического описания прилагательных. Выделены три типа взаимодействия ощущений разных модальностей: синестезию (интермодальность), бимодальность, полимодальность и проанализировано их отражение в словарных дефинициях. Установлены различия представления различных модусов восприятия в словарных статьях русского и английского языков. Показано, что в основном

лексикографическое описание является малоинформативным, поскольку во многих случаях лексикографы игнорируют перцептивную информацию и, таким образом, не отражают психолингвального сознания говорящих.

Ключевые слова: толковый словарь, словарная дефиниция, модус, домен, вербализация.

Yodlovska A.

*– Post-graduate Student, Ukrainian Philology Department,
Eastern European Lesia Ukrainka National University*

**POLYMODAL, BIMODAL AND INTERMODAL PERCEPTION AND ITS
REFLECTION IN THE STRUCTURE OF VOCABULARY DEFINITIONS
AND LINGUO-PSYCHOLOGICAL CONSCIOUSNESS OF THE
SPEAKERS**

The article reveals correlations between the information obtained through psycholinguistic experiment and the lexicographic description of adjectives. There are three types of interaction of sensations of different modalities. It is synesthesia (intermodality), bimodality and polymodality. The reflection of these modalities in the vocabulary definitions is analyzed. Differences of representation of different modes of perception in dictionary articles of Russian and English languages are found. It is shown that for the most part the lexicographic description is uninformative, since in many cases lexicographers ignore perceptual information and thus do not reflect the psycholinguistic consciousness of the speakers.

The purpose of our article is to find out the correlations between the information about polymodality, bimodality and intermodality obtained by experimental studies of Russian adjectives and the lexicographic description of the same adjectives in Russian and English dictionaries.

Unimodal adjectives (referring to one type of sensation) are represented by the modes of "smell", "taste", "sight", "hearing", "touch".

Psycholinguistic studies have shown that a significant number of adjectives are perceived by some senses (bimodal and polymodal attributes). Bimodal attributes are represented by two modes, namely, "sight and hearing", "sight and taste", "taste and smell", "sight and smell", "sight and touch", "smell and touch". Polymodal adjectives were classified into three domains. It is vision, smell and taste. Polymodal attributes in the dictionaries are almost non-explicable, much of the bimodal adjectives are represented by only one modus (mostly by visual perception).

It is shown that for the most part the lexicographic description is uninformative, since in many cases lexicographers ignore perceptual information and thus do not reflect the psycholinguistic consciousness of the speakers.

Thus, it is advisable to include a reference to the kind of perception in the dictionary definition that provides the identification of a particular trait.

Key words: *explanatory dictionary, dictionary definition, modus, domain, verbalization.*

Постановка проблеми. Сучасна наукова парадигма характеризується антропоцентричним підходом до мови та зростанням інтересу лінгвістів до проблеми вивчення чуттєвого відображення об'єктивної реальності і її вербальної репрезентації. Відчуття, які виникають при безпосередньому контакті людини з об'єктивним світом повинні бути експліковані. Виражаючи відчуття за допомогою мови ми одночасно оцінюємо навколишню дійсність об'єктивно (порівнюємо

наші відчуття з чужим досвідом і знанням про світ) чи суб'єктивно (відповідно до своїх індивідуальних особливостей).

Актуальним є звернення до мовного відображення модусів перцепції, а також дослідження вербальної репрезентації полімодальності, бімодальності та інтермодальності, іншими словами, до виявлення взаємозв'язку мови, як інструменту пізнання навколишнього світу і відчуттів, прояв яких визначається як фізіологічними можливостями людини, так і культурою в широкому її розумінні, в якій індивід формувався і живе.

Аналіз досліджень. Феномен сприйняття та найменування дотику, смаку (густативна лексика), як і слуху (аудіальна), нюху (одоративна), зору (візуальна), належить до перцептивної лексики, яку вивчали в різних аспектах лінгвісти: Н. Артюнова, О. Урисон, І. Рузін, Н. Рябцева, А. Житков; психологи: Е. Тітченер, К. Коффка, Ж. Піаже, Б. Величковський; фізіологи: Г. Гельмгольц, І. Сеченов та філософи: Д. Юм, І. Кант, Е. Мах. Хоча модуси перцепції перебували в сфері наукових зацікавлень багатьох вчених, полімодальність, бімодальність та інтермодальність перцептивної лексики ще недостатньо вивчена у лінгвістиці. Деякі дослідники називають види відчуттів *перцептивними модусами (модусами перцепції)* [9, с. 79]. Модус «зір» складається з кількох субмодусів: сприйняття світла, кольору, форми, розміру. Поняття тактильності включає сприйняття якості поверхні і консистенції, температури і маси. Л. Лаєнко вказує, що існує багатовимірний і складно структурований файл в голові людини, який зберігає оброблену свідомістю інформацію про ті чи інші відчуття. Таку ментальну область дослідниця називає *доменом*. Таким чином, вся інформація про перцептивні ознаки предметів зберігається в свідомості людини в просторі цих доменів.

Існують атрибути, які характеризують одночасно декілька модусів. Науковці виділяють два типи взаємодії відчуттів різних модальностей: *синестезія (інтермодальність)* і *полімодальність*.

Інтермодальні атрибути обмежуються лише одним перцептивним модусом, полімодальні атрибути співвідносяться одночасно з декількома.

Під синестезією (гр. *synaesthesia*, змішане відчуття) в психології розуміють таке злиття якостей різних сфер чутливості, при якому якості однієї модальності переносяться на іншу. Сигнали, що надходять від різних органів чуття змішуються, синтезуються. З точки зору лінгвістики, *синестезія* — вживання слова, значення якого пов'язане з одним органом чуття, в значенні, що відноситься до іншого, наприклад, *м'яке світло, різкий звук, кристалеви голос* [3, с. 22].

При синестезії (інтермодальності), завжди можна виділити первинне відчуття, по аналогії з яким розглядаються інші.

Полімодальність – це одночасне сприйняття предмета різними органами чуття, наприклад, зором і дотиком, нюхом і смаковими

рецепторами. При полімодальності один і той же атрибут об'єктивно, а не метафорично, належить до кількох відчуттів: зорового і тактильного (*шорсткий, ворсистий*), смакового і нюхового (*пряний, пікантний*) [3, с. 23]. «Властивості, про які ми дізнаємося за допомогою зору, слуху, нюху і т. д., не абсолютно різні; наше я вбирає в себе різні чуттєві враження, об'єднуючи їх в ціле як «спільні» властивості» [6]. Так, смакові відчуття одночасно супроводжуються відчуттями, які отримуються шляхом термічної і механічної стимуляції, які є відчуттями дотику. Доведено також залежність смаку від нюхових характеристик [6]. Окремі відчуття можуть впливати один на одного, причому робота одного органу чуття може пригнічувати роботу іншого органу чуття або стимулювати її, коли слабкі подразники однієї сенсорної системи підвищують чутливість іншої. Підвищення чутливості в результаті взаємодії різних сенсорних систем називають *сенсibiliзацією* [2].

Отже, різні види модальностей сприймаються органами чуття як окремо, так і в полімодальній, і інтермодальній взаємодії, при цьому органи чуття кодують отриману інформацію.

Платон заперечував злиття різних сфер відчуттів: «те що людина відчуває за допомогою однієї сили не може відчуватися за допомогою іншої, наприклад, те, що відчувається через слух – через зір, а те, що через зір – через слух» [8, с. 184–185].

Арістотель у своїх працях говорить про полімодальність: «Загальне ж відчуття – це рух, спокій, фігура, величина. Вони сприймаються не одним лише окремим чуттям, а загальним. Адже рух сприймається і дотиком, і зором» [1, с. 418]. Дж. Локк розділяє відчуття, які людина отримала за допомогою одного органу чуття, і за допомогою декількох (в даному випадку мова йде про феномен полімодальності): «так, світло і колір ... сприймаються тільки очима; всі види шуму, звуків і тонів сприймаються тільки вухами; різні смаки і запахи – тільки носом і ротовою порожниною. ... Ідеї, отримані за допомогою більш ніж одного органу чуття, – це ідеї простору або протяжності, форми, спокою і руху, бо вони сприймаються і очима, і дотиком. І ми можемо як зором, так і дотиком сприймати ідеї протяжності, форми, руху і спокою тіл» [7, с. 154].

Мета нашої статті – виявити кореляції між інформацією про полімодальність, бімодальність та інтермодальність, отриманою шляхом експериментальних досліджень прикметників російської мови, та лексикографічним описом тих самих прикметників у словниках російської та англійської мов.

Виклад основного матеріалу. Основою нашого порівняння та виділення полімодальних, бімодальних та інтермодальних прикметників стали матеріали ґрунтовної праці М. Колбеневої та Ю. Александрова «Органы чувств, эмоции и прилагательные русского языка: Лингво-психологический словарь», а також тлумачні словники російської та

англійської мов.

М. Жуйкова пише, що «результати психологічних експериментів дозволяють суттєво доповнити, а часом і уточнити інформацію про лексичне значення мовних одиниць, структуру полісемії, релеватність певних значень для мовної свідомості носіїв мови» [4].

Як зазначають М. Колбенєва та Ю. Александров у передмові, «на відміну від інших словників, лінгво-психологічний словник містить дані про те, який орган чуття використовує людина при сприйнятті тої характеристики, яка позначена кожним досліджуваним прикметником, а також чи викликає прикметник позитивні чи негативні емоції» [5, с. 8]. Для багатьох прикметників є значні варіації того, з яким органом чуття пов'язують респонденти позначені прикметником характеристики..

Серед відібраних прикметників, які респонденти оцінювали за типом відчуття, були *унімодальні* (які фіксують лише один тип відчуття), *бімодальні*, які стосуються вох каналів перцептивної інформації, та *полімодальні* (відносяться одночасно до двох чи трьох типів відчуття). Унімодальні прикметники позначали відчуття **запаху**, а саме, **прості речовини та хімічні речовини**, наприклад, *аммиачный, газовый, хлорный, хлорированный, ацетоновый, бензиновый, валерьяновый, йодный, канифольный, коксовый, нафталиновый, нефтяной, ментоловый, властивості або ознаки фруктів і ягід*, наприклад, *сливовый, можжевельный, рослини*, наприклад, *акациевый, лавандовый, липовый, можжевельный, мятный, пихтовый, пшеничный, розмаринный, силосный, хвойный, цветочный, запаху диму та сигарет*, наприклад, *никотинный, табачный, властивості їжі*, наприклад, *гнилой, плесневой, протухлый* та **власне сприйняття запаху**. Серед цих лексем знаходимо позначення приємного запаху, наприклад, *ароматный, душистый, освежительный, пахучий* та неприємного, наприклад, *вонючий*. **Інтенсивність запаху** позначена лексемою *резкий*. Прикметники з семантикою **впливу запаху** на людину представлені лексемами *дурманный, одуряющий*. Позначення **парфумерії та косметики** було представлено лише однією лексемою *одеколонный*.

Значна кількість інтермодальних прикметників була віднесена опитуваними до модусу «смак»; серед них **власне позначення смаку** (густативні прикметники): *горький, кисло-сладкий, кислый, полусладкий, сладкий, суб'єктивна оцінка смаку*, наприклад, *безвкусный, несъедомный, властивість їжі: постный, пресный, пряный, деликатесный, свежий, сочный, питьевой, позначення фруктів і ягід: брусничный, гранатовый, ежевичный, лимонный, мандаринный, цитрусовый, найменування овочів*, наприклад, *капустный, гороховый, кукурузный, луковичный, огуречный* та **напоїв**: *лимонадный, газированный, назви риб: осетринный, позначення спецій та рослин: кунжутный, лавровый, маковый, горчичный, гречишный, миндальный, желатиновый, щавелевый, шалфейный,*

финиковый. трюфельный, соевый, **найменування десертів:** шоколадный, сахарный, медовый та інших **страв**, наприклад, бульонный, геркулесовый, пирожковый.

Незначна кількість інтермодальних прикметників позначала домен «зір», а саме, **найменування форми:** клиновидный, конусный, дуговой, **розміру:** здоровенный, **зовнішності людини:** бледнолицый, щекастый. длинноухий, мордатый, причесанный, стройный, смуглолицый, надбровный, **позначення кольору:** прозрачный, синий, **вигляду тварин:** безрогий, двухносыый, пингвиний, леопардовый.

Більшість інтермодальних прикметників позначала модус «дотик», а саме, **температуру поверхні чи середовища:** согревающий, леденистый, прохладный, обмерзлый, заледеневший, согревающий, **фактуру поверхні:** гладкошерстный, волнистый, пушистый, зернистый, шероховатый, задеревенелый, прочный, упругий, треснутый, непрочный, **форму предмета:** витой завитой, грушевидный, съезженный, сморщенный, полукруглый, округлый, шарообразный, семигранный винтообразный, многогранный многослойный, чашеобразный, шаровой, палкообразный, равноугольный, **розмір**, наприклад, тончайший, утолщенный, громадный, меньший, **стан чи консистенцію:** вязкий, сухой, мягкий, клейкий, твердый, тугой, черствый, огрубелый, упругий, гибкий, сыпкий, киселеобразный, сальный, склизкий, скользкий. Деякі прикметники корелюють з **матеріалом**, з якого зроблені: бархатный, железный, шелковый, пуховый, гипсовый, кристаллический, нейлоновый, пластилиновый, клеенчатый, каучуковый хлопчатый. Прикметники колючий, колющий, вибрирующий, ощутимый позначають **вплив на людину**.

Найбільша кількість інтермодальних прикметників представлена модусом «слух», а саме, позначенням **тембру голосу:** альтовый, басистый, **звуків музичних інструментів та інших приладів**, наприклад, гитарный, грамофонный, контрабасный. флейтовый, магнитофонный стереофонический, телефонный, прикметниками, що відносяться до **музики**, наприклад, аккордный, акустический, симфонический, джазовый, духовой, немзыкальный, музыкальный, полифонический, фонограммный, певучий, певческий, певчий, мелодичный многоголосый частушечный, четырехголосный, хоровой, **інтенсивності звуку**, наприклад, громкий, громкоголосый, громозвучный, безголосый, гиперзвуковой, сверхзвуковой, приглушенный, негромкий, звонкий, звуковой, звучный, тихий, **інтонації:** вопросительный, утвердительный, интонационный,, саркастический, юмористический, ораторный, **звуків, які відносяться до тварин**, наприклад, кукушечий, лающий, завывающий, **приємного звучання:** гармоничный, радосный, нежный. сладкозвучный, та **неприємного для слуху**, наприклад, визгливый, бранный, картавый, заунывный, неприятный, невнятный,

истерический,

До полімодальних відносимо прикметники *ананасовый, апельсиновый, бобовый, виноградный, жареный, земляничный, икорный, малиновый, пельменный, персиковый, рыбный, рябиновый, салатный, томатный, яблочный, черносмородиновый, хлебный, фасолевый* респонденти сприймають на смак, запах та за допомогою зору. Ці всі прикметники позначають різноманітну їжу: фрукти, ягоди, овочі чи назви страв, спосіб приготування *жареный* чи результат *подгорелый*.

Звернімося до визначення декількох слів в тлумачному словнику російської мови: *ананасовый* – то же, что *ананасный*; *ананасный* – прил. к ананас, *ананас* – крупный, овальной формы, ароматный и сочный плод (МАС, т. 1, с. 36). У дефініції іменника знаходимо всі модуси перцепції, а саме, зорове сприйняття, яке представлене сприйняттям форми та розміру, а також вказівку на запах, та смак. У англійській дефініції *pineapple* – a large oval fruit that grows in hot countries. It is sweet, juicy, and yellow inside, and it has a thick brownish skin (CD) лексикографи вказали на смак, розмір та колір фрукту та його частин.

Прикметник *виноградный* у словнику тлумачиться як «прил. к *виноград* – вьющееся плодое кустарниковое растение; ягоды этого растения (МАС, т. 1, с. 176). Таким чином, у словнику взагалі не подається вказівки на джерело сприйняття. В англійському словнику читаємо: *grape* – the fruit of the grapevine, which has a purple or green skin and sweet flesh: eaten raw, dried to make raisins, currants, or sultanas, or used for making wine (CD). У визначенні подано і колір, і смак винограду. Дефініції російського і англійського словників відрізняються кількістю модусів сприйняття або поданням зовсім різних модусів, наприклад, у російському словнику: *малина* – душистые сладкие, обычно красного цвета, ягоды (МАС, т. 2, с. 218), лексикографи вказують на запах, смак та як ймовірнісну сему подають позначення кольору. В англійському словнику: *raspberries* – are small, soft, red fruit that grow on bushes, подано розмір ягід, колір та відчуття на дотик. При описі лексеми *апельсин* лексикографи вказують модус «зір» (колір, форма) та «смак»: *апельсин* – круглый или овальный плод дерева с толстой оранжевой кожурой и сочной мякотью, состоящей из долек (МАС, т. 1, с. 41), в англійському варіанті бачимо прикметники на позначення кольору, смаку: *orange* – the fruit of any of these trees, having a yellowish-red bitter rind and segmented juicy flesh (CD).

У дефініції на позначення *персика* полімодальність представлена відсилкою до дотику, форми або розміру, смаку, кольору: *персик* – мясистый сочный плод с пушистой желтовато-красной кожицей и крупной бороздчатой косточкой (МАС, т. 3, с. 11), *peach* – a soft, round, slightly furry fruit with sweet yellow flesh and pinky-orange skin (CD).

Таким чином, вказівку на декілька джерел сприйняття знаходимо в

словнику лише у дефініціях іменників на позначення фруктів. Зазначимо, що у проаналізованому словнику англійської мови їх подають у більшій кількості порівняно із тлумачним словником російської мови.

У інших дефініціях, які респонденти віднесли до полімодальних прикметників, вказівку на декілька джерел сприйняття у словнику не зустрічаємо, наприклад, *икорный* – прил. к икра; связанный с производством икры как продукта питания, *икра* – продукт питания, получаемый обработкой зерновидных яичек рыбы; кушанье из мелко изрубленных овощей, грибов (МАС, т. 1, с. 659), *caviar* – is the salted eggs of a fish called a sturgeon (CD), *хлеб* – пищевой продукт, выпекаемый из муки (МАС, т. 4, с. 601), *bread* – a food made from a dough of flour or meal mixed with water or milk (CD).

В експерименті виявлено, що значна частина бімодальних прикметників корелюють з різними комбінаціями перцептивної інформації, а саме, «**зору та слуху**», наприклад, *автомобильный, бабий, взбешенный, выразительный, девчоночный, жизнерадостный, младенческий, приветливый, птичий*; «**смаку та запаху**», наприклад, *алкогольный, винный, вкусный, грибной, картофельный, кондитерский, куриный, лимонный, молочный, мясной, овощной, пивной, пищевой, сладостный, спиртной, тухлый, фруктовый, чайный, шампанский*; «**зору та смаку**», наприклад, *баклажанный, булочный, злаковый, крабовый, кунжутный, макаронный, малиновый, морковный, мороженный, ореховый, отвратительный, пряничный, ржаной, рисовый, сметанный, смородиновый, сушеный, сырный, творожистый*; «**зору та запаху**», наприклад, *болотистый, болотный, горелый, ивовый, кошачий, курящий, свиной, собачий, сосновый, спелый, травный, травяной, тюльпанный, фиалковый, цветущий, черемуховый*; «**зору та дотику**», наприклад, *бритый, ватный, вязанный, глинистый, гнутый, драный, кафельный, кружевной, пористый, режущий, сальный, складной, сморщенный, толстенный, треугольный, тряпичный, хвостатый*; «**запаху та дотику**», наприклад, *потный*.

Звернімося до тлумачних словників, щоб побачити, чи фіксується словникових визначеннях декілька модусів сприйняття. У словникових визначеннях прикметників, які опитуванні віднесли до двох модусів «**зір та слух**», не знаходимо вказівку на бімодальність чи на позначення будь-якого модусу, наприклад, *приветливый* – радушно, благожелательно относящийся к окружающим (МАС, т. 3, с. 395), *communicable* – capable of being communicated (CD), *взбешенный* – охваченный бешенством, находящийся в состоянии крайнего раздражения (МАС, т. 1, с. 162), *furious* – extremely angry or annoyed; raging. У психолінгвістичному експерименті ці прикметники респонденти віднесли до двох модусів сприйняття, а в словнику ця інформація не подається.

Прикметники, які респонденти віднесли до модусів «**смак та запах**», представлені у словнику позначенням одного модусу, наприклад, *вкусный* – приятный на вкус (МАС, т. 1, с. 182), *tasty* – having a pleasant flavour (CD), *тухлый* – загнивший и издающий дурной запах; протухший (МАС, т. 4, с. 430), *champagne* – a white sparkling wine produced around Reims and Epernay, France (CD) або двома модусами, які відрізняються від тих, до яких їх віднесли респонденти, наприклад, *lemon* – a bright yellow fruit with very sour juice (CD), подано інтенсивність кольору та смак або *лимон* – овальный плод этого дерева с толстой душистой желтой кожурой, состоящий из долек и имеющий кислый вкус (МАС, т. 2, с. 183), подано вказівку на форму, запах, колір, смак. В психолінгвістичному експерименті ці прикметники мовці віднесли до бімодальних. В деяких дефініціях не подана вказівка на модус взагалі, наприклад, *вино* – алкогольный напиток получаемый обычно в результате брожения винограда (МАС, т. 1, с. 176), *wine* – an alcoholic drink produced by the fermenting of grapes with water and sugar (CD), *шампанское* – игристое виноградное вино, насыщенное углекислым газом (МАС, т. 4, с. 700).

Референти прикметників, які опитуванні віднесли до модусів «**зір та смак**», в словнику здебільшого представлені одним модусом – кольором, наприклад, *морковь* – огородное растение сем зонтичных, съедобные утолщенные корни этого растения оранжевого цвета (МАС, т. 2, с. 300), *cheese* – usually white or yellow, підмодусами, наприклад, позначенням форми та кольору чи розміру та кольору, *carrots* – long, thin, orange-coloured vegetables (CD), *currants* – small dried black grapes, used especially in cakes (CD). Позначення консистенції продукту також можна віднести до зорового сприйняття, наприклад, *сыр* – пищевой продукт, в виде твердой и полутвердой массы, приготовляемый из заквашиваемого особым способом молока (МАС, т. 4, с. 326), *cheese* – a solid food made from milk (CD).

Лише в декількох дефініціях представлений модус зору та смаку, так як і в свідомості респондентів, наприклад, *смородина* – кисло-сладкие ягоды этого кустарника красного, черного, белого или желтого цвета (МАС, т. 4, с. 157).

У структурі дефініцій тих прикметників, які в лінгвопсихологічному словнику віднесені до доменів «**зір та запах**», ці два домени разом майже не представлені. Модус зір представлений найменуваннями **кольору**, наприклад, *burnt* – calcined, with a resultant darkening of colour (CD), *фиалка* – травянистое растение с фиолетовыми, реже белыми или разноцветными цветками (МАС, т. 4, с. 560), **розміру та кольору**, наприклад, *violet* – a small plant that has purple or white flowers in the spring (CD), **кольору та форми**, наприклад, *tulips* – brightly coloured flowers that grow in the spring, and have oval or pointed petals packed closely together (CD), лише **розміру**: *тюльпан* – луковичное декоративное растение сем. лилейных, с крупными цветками

(МАС, т. 4, с. 434), *сосна* – вечнозеленое хвойное дерево с небольшими шишками (МАС, т. 4, с. 206), *sallow* – any of several small willow trees, which has large catkins that appear before the leaves (CD).

Лише у дефініції *сосни* в словнику англійської мови знаходимо вказівку на запах та на зорове сприйняття (розмір, форма): *pine tree or a pine* – a tall tree which has very thin, sharp leaves and a fresh smell (CD).

Прикметники, які опитувані віднесли до модусів «зір та дотик», представлені позначенням **форми**, наприклад, *гнутий* – имеющий изогнутую форму, изготовленный гнутьем (МАС, т. 1, с. 322), **розміру**, наприклад, *пористый* – имеющий заметные, бросающиеся в глаза поры, изобилующий порами, мелкими пустотами (МАС, т. 3, с. 303).

У структурі дефініцій на позначення *глини* знаходимо вказівку на сприйняття на дотик (*вязкая масса, soft, hard*): *глина* – осадочная горная порода, лежащая на поверхности земли или под почвой, во влажном состоянии образующая вязкую массу (употребляется для гончарных изделий, строительных и скульптурных работ) (МАС, т. 1, с. 315), *clay* – a kind of earth that is soft when it is wet and hard when it is dry. Clay is shaped and baked to make things such as pots and bricks (CD). Психолінгвістичний експеримент показує, що референт, який позначений лексемою *глинистый*, мовці сприймають на зір та дотик.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Психолінгвістичні дослідження показали, що значну кількість прикметників людина сприймає декількома органами чуттів (бімодальні та полімодальні атрибути). Унімодальні прикметники (відносяться до одного типу відчуття) представлені модусами «запах», «смак», «зір», «слух», «дотик». Найбільшу кількість прикметників респонденти віднесли до сприйняття на дотик та слух. Бімодальні атрибути представлені двома модусами, а саме, «зір та слух», «зір та смак», «смак та запах», «зір та запах», «зір та дотик», «запах та дотик». Полімодальні прикметники опитуванні віднесли до трьох доменів: «зір, запах та смак». Проаналізувавши словникові дефініції, ми побачили, що в багатьох випадках укладачі словників ігнорують вказівку на перцептивний канал, який є важливим для розуміння об'єкта. Психолінгвальні реалії відрізняються від лексикографічного представлення прикметників, а саме, були представлені відмінні модуси від тих, які отримані в результаті експерименту. Полімодальні атрибути у словниках майже не експлікуються, значна частина бімодальних прикметників представлена лише одним модусом (здебільшого лише зоровим сприйняттям). Таким чином, у словникову дефініцію доцільно включати відсилку до виду перцепції, яка забезпечує ідентифікацію тої чи іншої ознаки.

Лексикографічні джерела

МАС – Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. Москва: Русский язык, 1985–1988.

CD – Collins English Dictionary. [Electronic resource] URL:

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english> (accessed in January, 2020) Title from the screen.

Література

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. Москва: Мысль, 1976. Т. 1: О душе. С. 371–448.
2. Богуславский В. М. Психология как наука. Москва: Наука, 1971. 370 с.
3. Григорьева О. Н. Цвет и запах власти. Лексика чувственного восприятия в публицистическом и художественном текстах: Учебное пособие. Москва: Флинта: Наука, 2004. 248 с.
4. Жуйкова М. В. Лінгво-психологічна характеристика прикметників та проблема їх лексикографічного опису. *East European Journal of Psycholinguistics*. Lutsk: Lesya Ukrainka Eastern European National University, 2018. Vol. 5, No. 1. P. 119–133.
5. Колбенева М. Г., Александров Ю. И. Органы чувств, эмоции и прилагательные русского языка: Лингво-психологический словарь. Москва: Языки славянских культур, 2010. 368 с.
6. Леонтьев А. Н. Образ мира. Избранные психологические произведения. Москва: Педагогика, 1983. С. 251–261.
7. Локк Дж. Опыт о человеческом разуме. *Избранные философские произведения в двух томах*. Москва, 1960. Т. I. С. 153–162.
8. Платон. Теэтет URL: <http://psylib.org.ua/books/plato01/22teate.htm> (дата звернення – 12.01.2020).
9. Рузин И. Г. Модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке. Москва, 1995. 199 с.

Ясногурська Л.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Рівненського державного гуманітарного університету

УДК 811.11:821.111-31.09

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «СТРАХ» У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ СТВЕНА КІНГА «SALEM'S LOT» ТА «PET SEMATARY»

Особливий інтерес для дослідників представляють базові емоції, які є складовою частиною культури кожного народу. До числа таких універсальних концептів, загальних для більшості культур і народів, відноситься концепт «страх». З огляду на життєву важливість, базовість даної емоції, потенціал засобів вербалізації концепту «страх» є високим і відрізняється специфічною лексикою та синтаксисом. Спираючись на праці відомих вчених, стаття досліджує такі поняття як «мовна картина світу» і «концепт». Проведено аналіз двох англomовних творів американського письменника жанру «хоррор» Стівена Кінга «Salem's Lot» і «Pet Sematary» на предмет використання лексичних та стилістичних засобів при вираженні емоційного концепту "страх". В результаті аналізу методом суцільної вибірки були виявлені лексеми вираження розглянутого концепту. Методом кількісного аналізу було встановлено частотність їх вживання, ставлення до проявів страху з урахуванням ряду характеристик і особливостей даної емоції. Також було виявлено широке вживання в складі концепту концептуальної метонімії, що асоціюється з емоційним концептом, де фізіологічні або поведінкові прояви замінюють найменування емоційного стану. В результаті дослідження було

виявлено широкий спектр мовних засобів, що вербалізують емоцію страх, що базуються не лише на прямому найменуванні емоції, а й репрезентують концепт за допомогою опису емоційних і фізіологічних змін. Запропонований підхід до вивчення концепту «страх» може бути використаний при розгляді інших мовних концептів.

Ключові слова: концепт, страх, мовний засіб.

Ясногурская Л.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Ровенского государственного гуманитарного университета

**ЯЗЫКОВАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА «СТРАХ»
В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ НА ПРИМЕРЕ
ПРОИЗВЕДЕНИЙ СТИВЕНА КИНГА «SALEM'S LOT»
И «PET SEMATARY»**

Особый интерес для исследователей представляют базовые эмоции, являющиеся составной частью культуры каждого народа. К числу таких универсальных концептов, общих для большинства культур и народов, относится концепт «страх». Учитывая жизненную важность, базовость данной эмоции, потенциал средств вербализации концепта «страх» высок и отличается специфической лексикой и синтаксисом. Опираясь на труды известных ученых, исследованы и изучены понятия «языковая картина мира» и «концепт». Проведен анализ двух англоязычных произведений американского писателя жанра «хоррор» Стивена Кинга «Salem's Lot» и «Pet Sematary» на предмет использования лексических и стилистических средств при выражении эмоционального концепта «страх». В результате анализа методом сплошной выборки были выявлены лексемы выражения рассматриваемого концепта. Методом количественного анализа была установлена частотность их употребления, отношение к проявлениям страха с учетом ряда характеристик и особенностей данной эмоции. Также было обнаружено широкое употребление в составе концепта концептуальной метонимии, ассоциируемой с эмоциональным концептом, где физиологические или поведенческие проявления заменяют наименование эмоционального состояния. В результате исследования был выявлен широкий спектр языковых средств, вербализующих эмоцию страх, основанный не только на прямом наименовании эмоции, но и репрезентирующий концепт посредством описания эмоциональных и физиологических изменений. Предложенный подход к изучению концепта «страх» может быть использован при рассмотрении других языковых концептов.

Ключевые слова: концепт, страх, языковое средство.

Yasnohurska L.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Foreign Languages Department, Rivne State University of Humanities

**LANGUAGE REPRESENTATION OF THE "FEAR" CONCEPT IN THE
MODERN ENGLISH LANGUAGE ON THE EXAMPLES OF STEPHEN
KING'S WORKS "SALEM'S LOT" AND "PET SEMATARY"**

The basic emotions, an integral part of the every nation's culture, are particular interest to the researchers. Among these universal concepts, common to most cultures and peoples, it relates the "fear" concept. Considering the vital importance and the basis of the emotions, the potential of the verbalization of the "fear" concept is high and has a specific vocabulary and syntax. The concept of "worldview" and "concept" have been studied in this article. Two English-language works of the

"horror" genre for the use of lexical and stylistic means in terms of the emotional concept of "fear" were analyzed. The analysis with the continuous sampling method revealed a token expression of the concept. The frequency of their use and the relation to manifestations of fear based on a number of characteristics and features of the emotions were considered with the quantitative analyzing method. It was also found extensive use of a conceptual metonymy in the concept's composition, associating it with emotional concept, where the physiological or behavioral symptoms replaced by the name of the emotional state. The study has revealed a wide range of linguistic resources, which verbalize the fear emotion, based on the direct naming emotions and the representing the concept by describing the emotional and physiological changes. The proposed approach to the "fear" concept study can be used with considering the other language concepts.

Key words: concept, fear, language means.

Постановка проблеми. Останнім часом помітним є збільшення інтересу лінгвістів до поняття концепт, зростає число лінгвістичних досліджень, що базуються на аналізі різних концептів. Концепти вивчаються в лінгвістиці, психології, культурології. Цим пояснюється той факт, що до цього часу не вироблено однозначного тлумачення цього поняття, його основних характеристик; для аналізу концептів використовуються різні підходи та методи.

Емоційний концепт «страх» до теперішнього часу вже привертав увагу дослідників. У ряді праць проводилося дослідження концепту в руслі когнітивного підходу, проводилися порівняльні дослідження концепту на матеріалі англійської, української та інших мов. Існує велика кількість досліджень, присвячених вивченню різних мовних засобів, що входять до складу концептів, в тому числі концепту «страх».

Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що концепт «страх» є одним з ключових концептів. Вивчення ключових концептів та мовних засобів, що їх репрезентують, є однією з центральних тем досліджень в сучасній лінгвістиці.

Об'єктом дослідження є концепт «страх», виражений різними лексичними одиницями.

Предметом дослідження є мовні засоби репрезентації концепту «страх» в англійській мові.

Мета роботи полягає у виявленні засобів мовної репрезентації концепту «страх» в англійській мові на прикладі творів Стівена Кінга «Доля Салему» і «Кладовище домашніх тварин».

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення наступних завдань:

- проаналізувати існуючі визначення понять мовна картина світу і концепт і розглянути сучасні підходи до їх вивчення;
- розглянути основні напрямки дослідження концепту «страх» у сучасній лінгвістиці;
- виявити мовні засоби репрезентації концепту «страх» в англійській мові.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичною основою дослідження

стали праці таких авторів як Д. Апресян, П. В. Чесноков, Е. С. Яковлева, В. А. Маслова, І. А. Стернін, З. Д. Попова, В. І. Карасік, Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін, В. В. Воїнова, Т. І. Попович, З. Ковечеш, А. Стефанович, а також інших лінгвістів, які вивчають мовну картину світу, концепти і засоби їх вербалізації.

Матеріалом для практичної частини роботи стали художні твори Стівена Кінга «Доля Салему» і «Кладовище домашніх тварин».

Дослідження практичного матеріалу проводилося на основі методів концептуального і контекстуального аналізу, аналізу словникових дефініцій, порівняння. Метод суцільної вибірки використовувався при відборі прикладів для аналізу.

Новизна дослідження полягає в тому, що в роботі зроблена спроба описати концепт «страх» з погляду засобів його репрезентації в творах Стівена Кінга.

Практична цінність роботи визначається тим, що її матеріали і результати можуть бути використані студентами лінгвістичних вузів на практичних заняттях з англійської мови, на спецкурсах з когнітивної лінгвістики. Запропонований підхід до вивчення концепту «страх» може бути використаний при розгляді інших мовних концептів.

Виклад основного матеріалу. Одним з явищ, що вивчаються в лінгвістиці, є «картина світу» – сукупність знань про світ, які відображені в мові [1, с. 912]. Поняття «мовна картина світу» вивчається в рамках когнітивної лінгвістики і лінгвокультурології. У когнітивних дослідженнях прийнято розрізняти мовну картину світу і концептуальну картину світу. В рамках вивчення мовної картини світу досліджуються окремі характерні для даної мови концепти. Концепт як лінгвокогнітивне явище являє собою одиницю ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини [6, с. 250]. Концепт – це оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи мови і всієї картини світу, відображеної в людській психіці [2, с. 104]. Концепти вивчаються в лінгвістиці, психології, культурології.

Емоційні концепти, складові емоційної картини світу, є предметом вивчення лінгвістики. Особливий інтерес для дослідників представляють базові емоції, які є складовою частиною культури кожного народу. До числа таких універсальних концептів, загальних для більшості культур і народів, відноситься концепт «страх». Страх розглядається, як психічний стан, що виникає на основі інстинкту самозбереження, як реакція на небезпеку. З огляду на життєву важливість, базовість даної емоції, потенціал засобів вербалізації концепту «страх» високий і відрізняється специфічною лексикою і синтаксисом [3, с. 180]. Його вербалізація широко представлена на різних рівнях мови.

У ряді робіт проводилося дослідження концепту «страх» у руслі когнітивного підходу, проводилися порівняльні дослідження концепту на

матеріалі англійської, української та інших мов. Досить поширеними є дослідження, присвячені вивченню різних мовних засобів, що входять до складу концептів, в тому числі концепту «страх» [4].

На основі аналізу творів Стівена Кінга «Доля Салему» (Salem's Lot, 1975) [8] і «Кладовище домашніх тварин» (Pet Sematary, 1983) [9] можна виявити засоби мовної репрезентації концепту «страх» в англійській мові.

Методом кількісного аналізу було встановлено частотність вживання лексем зі значенням «страх», виявлених в романах в кількості 345 одиниць, і проаналізовані інші лексичні засоби, що входять до складу даного концепту і репрезентують стан страху. При аналізі мовного матеріалу було виявлено, що головним репрезентантом концепту страх є лексема *fear* і її похідні *to fear*, *fearful*, *fearsome* (63 випадки вживання), однак частотність її вживання не має значної переваги. До ядра концепту можна віднести наступні лексеми, що незначним чином поступаються ключовому слову концепту за частотністю вживання, і їх похідні: *fright* (52 випадки вживання), *scare* (51 випадок вживання), *terror* (42 випадки вживання), *horror* (40 випадків вживання), *afraid* (38 випадків вживання).

Такі лексеми як *dread*, *dismay*, *apprehension*, *awe*, *panic*, *alarm* можна віднести до периферії концепту «страх», оскільки вони мають незначну частоту вживання.

Лексичні одиниці, які служать синонімами ключовому слову концепту «страх», висловлюють різноманітність різновидів страху і відрізняються між собою за інтенсивністю прояву емоції страху, тривалості її існування, її характеру і зовнішніми проявами, які супроводжують переживання даної емоції.

Набір мовних засобів, що вербалізуються емоцію «страх», є вкрай різноманітним. У роботі були розглянуті лексеми, що виступають в атрибутивній функції до іменників, що становлять основу концепту страх.

З перерахованих визначень зрозуміло, що страх може бути описаний з погляду його обґрунтованості і вмотивованості: *real fear*, або відсутності реальних причин до його появи: *half-imagined*, *stupid*, *childlike*, тобто ірраціональний, надуманий страх. У значній кількості прикладів страх описується, як вплив на поведінку та фізичний стан людини. Страх викликає неприємні відчуття, впливає на функції організму: *sick*, *sickening*, *paralyzing*, *breathless*, *knee-weakening*, *swooning*, *dragging*. Після появи почуття страху має здатність до посилення, що може описуватися наступним чином: *spiraling*, *growing*, *rising*, *mounting*. Серед прикладів були відзначені випадки опису страху через асоціацію з певним кольором або відчуттям. Так за кольором страх описується як темний або чорний: *black*, *blackest*, *dark*, *dim*. Наприклад: *He did not believe the monstrosity Matt had implied, but nonetheless he found himself engulfed by a wave of the blackest fright he*

had ever known. За відчуттям страх може бути або холодним: a horrid cold feeling або гарячим: terror like hot iron. Наприклад: There was a scratch there on the bicep, a fresh scratch, exactly where the dead branch had poked him. in the dream.

I'm going to scream. I can feel it. And he could too; it was roaring up from inside, nothing but a big cold bullet off fear.

Аналіз дієслівних комбінацій, до складу яких входять іменники, що становлять основу концепту «страх», показує, що страх може стати причиною певної дії людини, що зазнає цю емоцію та призводить до певного психічного або фізичного стану. До складу концепту входять наступні лексеми, що описують зміни в психічному або фізичному стані людини: feel faint with fear, be paralyzed with fear, cry in fear, tremble in a paralysis of fear, contract with fear, be sick with dread, shudder. Наприклад: Matt's breath stopped, then whistled out in soundless scream. He felt faint with fear. His belly seemed to have turned to lead. A shuddering groan escaped him, and he put his hands over his face. I can not. I am afraid. He was paralyzed with fear and wished crazily that he had never gone out to Dell's that night.

У значній кількості ситуацій страх наділяється якостями живої істоти. Для позначення емоції страх, як можна побачити з прикладів, використовується метафора. Страху приписується здатності живої істоти до переміщення в просторі, вчинення дій. Страх описується як жива істота, що володіє здатністю стрибати – to leap (fear leaped into his belly), пересуватися з різною швидкістю – to come, to shoot, to rush, to creep, to slip (fear rushed through him, terror began to creep over him), зростати – to grow (terror would grow in him), прокидатися – to awaken (terror awakened in his heart), заволодівати, хапати – to take, to seize, to settle, to grip, to wrap (panic seized him), наносити удар – to strike (terror struck him). До складу концепту «страх» входять метафори, що базуються на найменуванні частин тіла, що зазнали впливу страху: belly, bowels, heart, chest, brain (terror leaped into his chest, dread gripped his bowels).

Страх репрезентується як щось вороже, те, з чим треба боротися. Таким чином, до складу концепту входять дієслівні словосполучення, що передають боротьбу зі страхом (confront terrors, conquer fears, allay fears, stake the old fears). Наприклад: No child ever conquers those fears, he thought. If a fear can not be articulated, it can not be conquered. And the fears locked in small brains are much too large to pass through the orifice of the mouth.

Висновки. У романах Стівена Кінга «Salem's Lot» і «Pet Sematary» були виявлені не тільки ситуації, де позначення емоції страх має своє вираження за допомогою лексеми fear або її численних синонімів. Було виявлено, що до складу концепту «страх» входять концептуальні метонімії, асоційовані з емоційним концептом, де фізіологічні або поведінкові прояви замінюють найменування емоційного стану.

Страх може описуватися як холод, лід (cold, chill, ice, freeze), а його поява, як дуже неприємне відчуття холоду в тілі, що викликає реакцію організму (body crawled into goose flesh, made his bones cold). Як реакція на страх були відзначені м'язовий спазм (hair stand on end), тремтіння (shudder, shiver) і крик (shriek, scream, shrill).

Таким чином, проведене дослідження показує, що спектр мовних засобів, що вербалізується емоцією страх, є дуже різноманітним. Він ґрунтується не тільки на прямому найменуванні прояву емоції, а й включає в себе слова і вирази, що описують емоційні і фізіологічні зміни, поведінкові та вербальні реакції.

Перспективою подальшого дослідження є більш глибокий та детальний аналіз інших ключових емоційних концептів з метою виявлення мовних засобів їх репрезентації.

Література

1. Апресян Ю. Д. Языковая картина мира и системная лексикография. Москва: Языки славянских культур, 2006. 912 с.
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд.-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 104 с.
3. Вотякова И. А. Концепт «страх» в русском языке. *Вестник Удмуртского университета*. 2014. № 4. С. 179–183.
4. Морозова И. О. Репрезентация концерта "Страх" в английском и русском языках. URL: <http://festival.1september.ru/articles/590673/>
5. Малышева Н. А. Эмоциональный концепт: понятие и характеристика. URL: <http://repetitora.com/emocionalnyj-koncept-ponyatie-i-harakteristika>
6. Попова З. Д. Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. Монография. Воронеж: Изд-во «Истоки», 2007. 250 с.
7. Словарь Oxford. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/>
8. King S. Salem's Lot. URL: http://www.rednovels.net/horror/Salem-s_Lot/
9. King S. Pet Sematary. URL: http://www.obooksbooks.com/horror/Pet_Sematary/

МОВА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Решетняк О.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Данильченко Є.

– студентка філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'373.23:26-23

ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІЙНИХ СИМВОЛЕМ У СУЧАСНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКИХ, ПОЛЬСЬКИХ Й АНГЛІЙСЬКИХ МИТЦІВ

Статтю присвячено дослідженню умов функціонування біблійних символем у сучасному поетичному дискурсі українських, польських й англійських митців. У науковій розвідці окреслено межі поняттєвого поля біблійна символема як лінгвокультурологічної одиниці; виокремлено асоціативно-образну парадигму старозаповітних і новозаповітних символем з антропонімним і топонімним компонентами, що функціонують в українській, польській та англійській сучасній літературі; зааналізовано співвідношення між символемами-бібліонімами в зазначених мовах.

Ключові слова: Біблія, символема, бібліонім, антропонім, топонім, лінгвокультурологічна одиниця.

Решетняк Е.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета;

Данильченко Е.

– студентка филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БИБЛЕЙСКИХ СИМВОЛЕМ В СОВРЕМЕННОМ ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ УКРАИНСКИХ, ПОЛЬСКИХ И АНГЛИЙСКИХ ПОЭТОВ

Статья посвящена исследованию условий функционирования библейских символем в современном поэтическом дискурсе украинских, польских и английских поэтов. В научной разведке очерчены границы понятийного поля библейская символема как лінгвокультурологической единицы; выделена асоціативно-образная парадигма ветхозаветных и новозаветных символем с антропонимным и топонимным компонентами, функционирующих в украинской, польской и английской современной литературе; проанализировано соотношение между символемами-библионимамы в указанных языках.

Ключевые слова: Библия, символема, библионим, антропоним, топоним, лінгвокультурологическая единица.

Reshetniak O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Danilchenko Ye.

– Bachelor's Degree Programme Student, Department of Philology, Donbas State Teachers' Training University

FUNCTIONING OF BIBLICAL SYMBOLEMES IN THE MODERN POETRY DISCOURSE OF UKRAINIAN, POLISH AND ENGLISH WRITERS

The article is about the study of the conditions for functioning of biblical symbolemes in the contemporary poetic discourse of Ukrainian, Polish and English writers. In the scientific study the authors outline the boundaries of the conceptual field of the biblical symboleme as a linguocultural unit; the associative-figurative paradigm of the Old Testament and New Testament symbolemes with anthroponymic and toponymic components functioning in Ukrainian, Polish and English modern literature is highlighted; the relations between symbolemes and biblionyms in these languages is also analyzed.

The Bible has been, is, and always will be a representative of the benchmarking system, the clarifier of the scale of values of any linguocultural community, Ukrainian, Polish, and English in particular. It is the biblical characters that, thanks to their versatility, have a distinct ethical orientation as they manifest archetypal notions of good and evil. The biblical symboleme implicates a profound meaning, often not identical to the nominative meaning for such a unit the verbal associations that form the symbolic complex are assigned. As distinctive signs, they are at the intersection of linguistic and cultural realities, correlating with the religious and linguistic picture of the world. The problem of functioning of linguocultural concepts was studied by M. Alefirenko, O. Tsapok, I. Holubovska, V. Karasyk, V. Kononenko, V. Maslova, O. Selivanova, O. Levchenko, O. Blyzniuk, O. Zadorozhnia, P. Matskiv, A. Pikalova, V. Yakovleva, etc. However, the systematic conceptual-semiotic comprehension of the dominant biblical symbolemes with the onymical components as segments of the Ukrainian-language picture of the world is still insufficient, which has made the proposed scientific research relevant. The symbolemes Eden, Promised Land (Canaan), Jerusalem, New (Heavenly) Jerusalem function due to the implication in Ukrainian communication practice. It is the implication that causes the condensation of the content of the analyzed units as a consequence of the semantic transformation of toponymic components, which are manifestants of precedentry. The principle of semantic progression of the analyzed symboleme is illustrated by such an extensive synonymy: the symbol of the universal church, which is the City of God, where Jehovah's spiritual laws operate; a symbol of earthly salvation; a symbol of the spiritual heritage of God's chosen people; the symbol of "a land flowing with milk and honey"; symbolic marker of the Center of the Universe. Genesis elucidates the main characters of Scripture who acquire the traits of the symbols by the end of the Bible (Adam and Eve, Abel and Cain, Abraham, Isaac and Jacob, Joseph, descendants of Seth, Noah, Lot's daughters, etc.). Often, because of their versatility, biblical characters acquire the characteristics of completely ethical guidelines that are understandable and customary for most of society. Thus, the precedent names Abel, Jesus Christ – Cain, Judas are culturally marked in the system of sacred and spiritual values. Symbolemes of Abel, Jesus Christ is the incarnation of ideal entities and maxims unlike the biblionyms Cain, Judas, who manifest sin inherited from Satan, admit the death sentence to those who ignore the laws of the Most High. God overcomes sin, the iniquity of the world at the cost of the sacrificial death of Jesus Christ. These biblical anthroponyms, categorized in such oppositions, play a significant role in the conceptualization of logical and emotional worldview, and the lexical-phraseological system of the Ukrainian language is a means of clarifying the content of such concepts. Today's Ukrainian poets use sacred symbols in the sense in

which they are enshrined in the Bible and transformed ones. Polish and English poets also include biblical symbols in their poetry such as: Judas, Cain, Abel, Sodom, the star of Bethlehem and so on. Modern worldview concepts, values, socio-political problems have a significant influence on the interpretation of biblical stories and personalities. When analyzing biblical symbolemes, the source of their origin must be taken into account. Symbolemes with toponymic and anthroponymic components have been identified among lexical and phraseological biblicalisms. Thus, Ukrainian, Polish and English writers use biblical symbolemes with anthroponymic and toponymic components to symbolize and metaphorize the realities of reality, to clarify the events of the present.

Key words: Bible, symboleme, biblionym, anthroponym, toponym, linguocultural unit.

Постановка проблеми. Біблія була, є і завжди буде репрезентантом системи еталонів, вияскравлювачем шкали ціннісних орієнтирів будь-якої лінгвокультурної спільноти, української, польської та англійської зокрема. Саме біблійним персоналіям завдяки їхній універсальності притаманне чітке морально-етичне спрямування, оскільки вони маніфестують архетипні поняття добра і зла. Біблійна символема оприявлює глибинний зміст, часто не тотожний номінативному значенню, за такою одиницею закріплено словесні асоціації, що формують символічний комплекс. Як особливі знаки вони перебувають на перетині мовних та культурних реалій, корелюють з релігійною та мовною картинами світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему функціонування лінгвокультурних концептів студіювали М. Алефіренко, О. Цапок, І. Голубовська, В. Карасик, В. Кононенко, В. Маслоva, О. Селіванова, О. Левченко, О. Близнюк, О. Задорожня, П. Мацьків, А. Пікалова, В. Яковлева та ін. Проте дотепер системне концептуально-семіотичне осмислення домінантних біблійних символем з онімними компонентами як сегментів українськомовної картини світу є недостатнім, що й зумовило актуальність пропонованої наукової розвідки.

Метою статті є дослідження умов функціонування біблійних символем у сучасному поетичному дискурсі українських, польських й англійських митців. Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**: окреслити межі поняттєвого поля біблійна символема як лінгвокультурологічна одиниця; виокремити асоціативно-образну парадигму старозаповітних і новозаповітних символем з антропонімним і топонімним компонентами, що функціонують в українській, польській та англійській сучасній літературі; заналізувати співвідношення між символемами-бібліонімами в зазначених мовах.

Виклад основного матеріалу. Сюжетний біблійний фразеологізм **вифлємська зірка** є особливим символом народження Ісуса Христа. Вочевидь, автор Євангелія застосував метафору, яка вможливила вияскравлення значущості такого євангельського сюжету. Віддавна вірили, що кожна людина має свою зірку, яка спалахує в момент її

народження та згасає в момент смерті. Вифлеєм (скромне поселення іудеїв) зажив вічної слави як місце Різдва Христового. У сучасній мовленнєвій практиці його репрезентовано з нівельованою семантикою: знамення; провідна зірка (про кого-, що-небудь, що вказує, визначає напрям, шлях); основний напрям (до мети); провідна ідея; приклад для наслідування. У трактуванні митців **вифлеємська зірка** символізує знамення, благу вість, велику радість. «Пастуха самотнього вночі морозної я буджу, вифлеємською зіркою заклинаючи...» (Болеслав Лесьмян, «Вифлеєм»). Пор.: «Розступиться ще й перед зрячим імла, де Божа ознака – Зоря Вифлеємська на рідний чорнозем (так рідно!) лягла» (Олег Гончаренко, «Квітка роду»); «У світі цім нам холодно обом. Чужі слова, шляхи і підприємства. Та, кажуть, щось міняється, бо он зіходить зірка. Кажуть – вифлеємська» (Павло Вольвач, «Прийшов і станув морок зусібч...»).

Символему **Содом і Гоморра** змодельовано за структурою топонім + топонім як синтезовану одиницю, сформовану біблійним прототипом і сюжетом, хоч ці власні назви є безпосередніми цитатами. Ці старозаповітні міста набули символічного значення, що засвідчує не лише контекст Святого Писання, а й семантика власне сполуки, її внутрішня форма. Семантика окресленої символеми досить прозора, оскільки її зумовлює біблійний контекст, і вона детермінована семою *смертний гріх*: «Як завтра наш світ упаде, мов Содом і Гоморра, то власне тому, що над міру винищував кіл!» (Оксана Забужко, «Новий закон Архімеда»). Кожен складник конденсує зміст усієї біблійної оповіді, тому може вживатися й окремо, зокрема бібліїзму **Содом** притаманна лексична варіативність у контексті: «Довго мені відчувати содому цієї плоті довго крутити це веретено яке не знає приниження» (Іван Андрусак, «Саломея»). Пор.: «Тривога в папському синкліті, бичують себе (квітами), оскільки долю Содому нагадав Господь устами болонського астронома» (Константи Ільдефонс Галчинський, «Кінець світу»). Якщо для українського поета І. Андрусяка содом втрачає свою первинну денотацію як географічного місця й буквально символізує гріх як невід'ємну частину людської природи, аморальність людства загалом, бруд, то для поляка К. Галчинського те, що сталося в біблійні часи із Содомом, є радше засторогою втриматися від спокуси та не наслідувати приклад сумнозвісного іудейського міста.

Символема **Голгофа** є однією із найуживаніших у контексті. Її символічне значення конденсує важкий шлях до мети, тяжкі моральні та фізичні випробування, обставини, які спричиняють страждання людини. «Неначе склоріз, обтинає нам пам'ять склероз. Тому – на Голготу юрбою: мов півчі на крилос» (Ігор Римарук, «А те, що живий, – серед ночі засвідчує страх»); «Та Господові хто накаже: «Годі!» ? – і сипле сніг, пречистий, запашний, і вічний хрест буяє на Голготі» (Костянтин Москалець, «Історія троянди та снігів...»). Пор.: «If God, O Kaiser, makes the vision plain: gives you on some lone Calvary to see the Man of Sorrows

Who endured the pain and died to set us free...» («Якщо Бог, Кайзере, робить видіння ясним: дає вам самотню Голгофу, щоб побачити скорботну людину, яка перенесла біль і померла, аби звільнити нас...» (Оуен Сіман «На узбіччі Голгофи»)) тощо.

У сучасній комунікативній практиці символема **Едем** (Еден) є синонімом до номінацій *рай, райське життя*. Еден, **Обітована земля, Єрусалим**, гора Сіон у символічно-алегоричному сенсі є взаємозамінні синоніми, тобто синонімами символеми *Боже Царство* як гармонійного центру світу. «Якби спромігся щиросердно бути злим, я, може б, ще й любесенько здолав рів, і не почив би другий цей Єрусалим, як на Голготі перший, днесь на Лаврі?!» (Олег Гончаренко, «Думки»); «...І вже вуста судомою звело, і прийняла душа неопалима розпечені горби Єрусалима і Києва обпалене зело» (Мойсей Фішбейнсер, «І вже вуста судомою звело»).

Уявлення, сформовані в біблійних текстах, вияскавили один зі складників християнського образу раю як місця вічного блаженства, обіцяного праведникам: «Вечірнє сонце, дякую за втому. За тих лісів провітлений Едем і за волошку в житі золотому» (Ліна Костенко, «Вечірнє сонце, дякую за день!»). Як зазначає З. Лановик, «вихід з єгипетського рабства втілює ідею навернення людей до Бога, скитання ізраїльтян пустелею уособлює життєвий шлях людства у пошуках Царства Божого, прообразом якого є Земля Обітована» [2, с. 360]. Землю, яку обіцяв Бог іудеям, у Писанні номіновано «Обітована» (церковнослов'янською), тобто «обіцяна»: «Де на землі земля обітована?» (Ліна Костенко, «Ісус Христос розп'ятий був не раз»); «Обітована земля не прийме обітниці» (Іван Андрусак, поема «Каїн»); «Ступила моя нога на корабель Євангелія, і корабель відпливає. Він висадив мене на берег Ханаана і ніколи більше не повернеться!» (Едвард Стахура, «Господи, чи це не Ти врятував Данила?»).

Отже, завдяки імплікації в українській комунікативній практиці функціують символеми Еден (Едем), Обітована (обіцяна) земля (Ханаан), Єрусалим, Новий (Небесний) Єрусалим. Саме імплікація зумовлює конденсацію змісту проаналізованих одиниць як наслідок семантичної трансформації топонімних компонентів, що є маніфестантами прецедентності. Принцип семантичної прогресії аналізованої символеми унаочнює така розгалужена синоніміка: символ вселенської церкви, яка є Містом Божим, де діють духовні закони Єгови; символ земного спасіння; символ духовної спадщини Богообраного народу; символ «краю, що тече молоком та медом»; символічний маркер Центру Світобудови.

Книга Буття вияскавляє основні персоналії Писання, що до кінця тексту Біблії набувають рис символів (Адам і Єва, Авель і Каїн, Авраам, Ісаак і Яків, Йосип, нащадки Сифа, Ноя, Лотових дочок тощо). Часто біблійні персонажі завдяки своїй універсальності набувають ознак абсолютно етичних орієнтирів, зрозумілих та узвичаєних для основної

частини суспільства [4, с. 24]. Саме щодо Каїна використано слово *grix* у Біблії. Біблійна картина світу образом **Каїна** декларує першого злочинця та братовбивцю, який здійснює зухвалий протест проти гармонійного Божественного світоустрою, а антропонім **Авель** у біблійному дискурсі є маркером праведності: *«Хто просить, той і має. Рівність ран. Всі різні в сім'ях – Каїн, Авель, третій...»* (Маріанна Кіяновська, «Я свідок розпаду підвалин...»); *«Брате Каїн, ця сльоза велика на твоїй неголеній мармизі. І дрижиш, мов Каїн, брате Каїн, мій рудобородий п'яний друже. Плачеш і дзвениш, немов сокира, що з небес упала у Недеї»* (Юрій Андрухович, «Ваня Каїн»); *«My song burns within me, dispersing the darkness that I saw. My song is the brand of Cain on my brow»* («Моя пісня палає всередині мене, розсіюючи темряву, яку я бачив. Моя пісня – це тавро Каїна на моєму чолі», Івор Ап Глін «Свідок»).

Символема **Месія** репрезентує образ пророчий, основне смислове навантаження якого полягає в ідеї месіанського призначення Ісуса – спасіння та вічне життя. Ця одиниця є найбільш сакральною, адже через іудейський еквівалент «Messiah» (від слова «помазувати») – Помазанець, тобто посвячений через помазання, у Книзі Псалмів абсолютизовано Божого Сина. Антропонім **Христос** запозичено за старослов'янського посередництва давньоукраїнською мовою з грецької як похідне від *christos* – «помазати». Месія – український фонетичний відповідник єврейського *masiah* – «помазанник» [3, с. 62], тому іудеї називають Ісуса Месією, а у християн узвичаєною є номінація Христос. Обидва номени є маркерами місії Ісуса на землі. Ісус є фонетичним варіантом Йіешуа – «Господь є спасіння». Антропонім Ісус Христос маніфестує семи *чистота, досконалість, добровільна жертвовність, невинність, святість*. Істотна ознака українського релігійного й національного світогляду – христоцентричність, яку вияскравлено в концептуалізації антропоніма Ісус Христос як константи духовної культури: *«Що за чудасія, дають старцям, підсаджують калік, а тут же йде, ну, добре, не Месія, – людина просто, просто чоловік!»* (Ліна Костенко, «Брейгель. Шлях на Голгофу»); *«Ти на Голгофі вже Месія, а на руках іще дитя»* (Ліна Костенко, «Свят-вечір»). Пор.: *«Варавва міг би все зробити для цілей операції дав би себе вмовити стати царем і навіть месією»* (Томаш Ковальчик, «Останнє мовчання Іуди»); *«Невідомий тесля з Назарета не перший, хто видавав себе за Месію»* (Чеслав Мілош, «Син першосвященника»). Тобто і для української поетеси, і для польських митців символічні значення збігаються.

Яскравим антиподом до вищезгаданого номена є символема **Іуда** (Юда), що відклалася в нашій свідомості як синонім слова «зрадник». Біблійне власне ім'я має неабияке значення в морально-аксіологічній площині для духовного розвитку та соціалізації індивіда. Символема Іуда маніфестує сему *той, хто зрадив одnodумців чи справу*, корегуючи мовний утус, а антропонім є засобом її декодування. Поетичний доробок

українських та польських поетів часто рясніє цією символемою, вони представляють образ людини підступної, зрадливої, слабкої, істоти, яка втратила будь-які моральні орієнтири: «Петро – не Юда. Він любить Учителя» (Ліна Костенко, «Перш, ніж півень запіє...»); «Сталеві люди всюди? кишать любов'ю Юди, чи лиш у глибинах темних їм так вільно й приємно?» (Христина Головка, «Сталеві люди...»). Варто зазначити, що символами з негативною конотацією (*каїн, іуда*) перебувають уже на межі власних і загальних назв, уособлюючи зраду, підступність, жорстокість, гріх і зло. Художній дискурс ілюструє процес завершення апелятивації: «Пилати, Іроди та Юди – і так далеко до небес. Воскрес Христос? Як станем люди, тоді – воістину воскрес» (Олекса Стефанович, «Великоднє»); «Ви чекали тоді – потерпіть і нині, іуди. Не бійтеся. Господь вам запластить» (Мар'ян Хемар, «Річниця»). Цікаві варіації згаданої символемою трапляються й у доробку англійських митців: «My song is a Judas on my lips. I'm forced to live with what I saw and my inability to change it. I honour the dead with my failure. I have to live. I am the witness» («Моя пісня – це Юда на моїх губах. Я змушений жити з тим, що бачив, і моєю нездатністю змінити це. Я шаную загиблих своєю невдачею. Я повинен жити. Я свідок», Івор Ап Глін «Свідок»); «A Judas kiss. A moment in some shebeen. The view you get from behind the gun. I dreamed all this» («Поцілунок Юди. Момент у якомусь шинку. Панорама, що відкривається тобі через дуло пістолета. Я мріяв про все це», Девід Харсент «Розбите скло»).

Отже, прецедентні імена Авель, Ісус Христос – Каїн, Іуда є культурно маркованими в системі сакральних і духовних цінностей. Символеми Авель, Ісус Христос є уособленням ідеальних сутностей і максим на відміну від біблійонімів Каїн, Іуда, які маніфестують гріх, успадкований від сатани, оприявлюють смертний вирок тим, хто ігнорує закони Всевишнього. Бог поборює гріх, беззаконня світу ціною жертвної смерті Ісуса Христа.

Біблійний концепт *віра* залучає до конфігурації певні прецедентні оніми: Авель, Єремія, Давид, Ной, Йов, Лазар, апостол Павло, Марія Магдалина тощо. Виокремлені біблійні символами експлікують концепт віра (*віра Авеля, Ноїв ковчег, плач Єремії, Давид і Голіаф, Марія Магдалина* тощо) і є маркерами позитивного модусу. В усіх одиницях зазначеної парадигми біблійне символічне та фразеологічне значення тотожні, окрім символом *Давид і Голіаф* та *Марія Магдалина*, які зазнали вторинного переосмислення. Так, фразеологічне значення символами *плач Єремії* – туга за духовною величчю праведної людини, скорбота над загибеллю великої справи; символ справедливості: «Хто б подумав, що це і справді передвісник? Після звучали одні Єремії плачі. Хаос, чи загальна плутанина, сказавши інакше» (Чеслав Мілош, «В тумані»). *Ноїв ковчег* символізує засіб порятунку, наданий Богом, надійний притулок від негоди чи злигоднів: «А ми ловили хоч який автобус, таксі, пікап, хоч Ноїв, а ковчег!» (Ліна

Костенко, «Останній концерт Ойстраха у Києві»).

Заслугове на увагу прецедентний онім Марія Магдалина, образність якого – одна з найсуперечливіших у біблійній картині світу. Символема **Марія Магдалина** у біблійному дискурсі є маркером жінки-праведниці, актуалізує позитивну семантику: духовна досконалість, міцна християнська віра, місіонерство; фразеологічна ж одиниця функціонує зі зміненою семантикою, маніфестує негативну конотацію, антропонім як складник фраземи виявляє протилежні риси денотата: акцентовано на гріху та каятті. Неонімний компонент спричинив затемнення внутрішньої форми, повністю нівелював біблійну символіку, актуалізуючи сему блудниця, що кається в гріхах; саме таке образно-символьне уявлення є ідіоматичним асоціатом. Отже, біблійну інтегральну сему віра трансформовано в сему гріх: *«І хтось прощення у Христа молив, а в натовпі стояла Магдалина і реготалась. І дивився бог на суд отой над чистим і невинним. А той, що в натовпі стояв, а той дивився просто в очі Магдалини і плакав»* (Маріанна Кіяновська, «Я одаліска»). Пор.: *«Де Марія? – «Не знає ніхто в цьому світі, у небес і надгробків не питай – вони глухі». А Спаситель? – «Давно його немає і в помині. Та й чи був він? Різні лунають чутки». Магдалина? «Я штовхнув її якомсь – стерпіла, задивившись на смерть...»* (Болеслав Лесьмян, «Віфлеєм»).

Цікава ситуація постає у зв'язку з відмінностями в парадигмі українського та польського світобачення: у поетичній традиції українців спостерігаємо символему **Богородиця** (Божа Матір, Пресвята Богородиця), що уособлює безмежну материнську любов та заступництво, тоді як поляки апелюють здебільшого до символеми **Діва Марія** (Мадонна), сакральне значення якої – символ праведності, глибокої віри, покірності Божій волі, самопожертви, непорочності. Різницю у сприйнятті можна пояснити своєрідним і споконвічним для українців культом матері, оскільки він не обмежений лише пошаною до біологічної неньки, а має ширші обрії: це й Божа Мати, і Церква, яка об'єднує християн, й Україна, тому ми часто просимо Пресвятую Богородицю, аби вона як Матір захистила українських синів. *«Мені наснилась Божа мати, яка мене стежиною вела, вона давала мені знати, щоб не забув я отчого гнізда»* (Ілля Манченко, «Наснилась Божа Мати»). Пор.: *«І ледь зауважує, як, повільно рея, ангел червону троянду на щит йому ладнає, знак мадонни, що пам'ятає його в емпірії і за вірність йому вдячністю платить»* (Болеслав Лесьмян, «Дон Кіхот»).

Номен **Мойсей** виступає символом мудрості, одержимості народного лідера. У контексті набуває значення провідника нації, символізує віру в призначення від Бога: *«Я ж не Мойсей. Земля Обітована – вона ж під нами, наша, ось вона!»* (Ліна Костенко, уривки з віршованого роману «Берестечко»). Пор.: *«Jung was right – grow a beard, you think you're Moses»* («Юнг мав рацію – відрости собі бороду, ти

вважаєш себе Мойсеєм», Ян Духіг «Тисяча дев'ятсот дев'ятнадцятий»).

Висновки. На сьогодні сучасні українські поети застосовують сакральні символи і в такому значенні, у якому вони закріплені в Біблії, і в трансформованому вигляді. Польські, а також й англійські поети до своєї мовотворчості так само залучають біблійні символи, на кшталт: *Іуда, Каїн, Авель, содом, вифлеємська зірка* тощо. На інтерпретацію біблійних оповідей та персоналій значний вплив мають сучасні світоглядні концепції, цінності, суспільно-політичні проблеми. Під час аналізу біблійних символів потрібно брати до уваги джерело їх походження. Серед лексичних і фразеологізованих бібліїзмів, як було вже попередньо згадано, виявлено символи з топонімним та антропонімним компонентами. Отже, українські, польські та англійські митці застосовують біблійні символи з антропонімним і топонімним компонентами для символізації та метафоризації реалій дійсності, для вияскравлення подій сучасності.

Література

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / переклад проф. Івана Огієнка. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2002. 1375 с.
2. Лановик З. Б. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу) : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.06. Тернопіль, 2006. 409 с.
3. Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 368 с.
4. Нямцу А. Євангельські мотиви у світовій літературі (теоретичні аспекти). *Біблія і література*: зб. наук. статей. Чернівці: Рута, 2000. Вип. 1. С. 21–25.

Прокопович Л.

– кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій Мукачівського державного університету

УДК 81'373:81'37:821.161.2Дочинець7Лис

ЗМІСТОВИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ЛЮДИНА В РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ЛИС»

У статті розглянуто змістовий та функціонально-стилістичний потенціал лексико-семантичного поля людина. Лінгвальна концепція психологічного портретування спирається на традиційні мотиви осмислення людиною свого місця в навколишньому світі й свого внутрішнього я. У цьому сегменті схарактеризовано лексеми життя, смерть, душа, пам'ять. Парадигму зовнішнього портретування людини здійснено через зовнішньопортретні деталі: очі, ніс, рот, брови. Досліджено, що це відкрита стилістична зона, розвиток якої пов'язаний з індивідуальним типом мовомислення, естетичними уподобаннями автора.

Ключові слова *лексико-семантичне поле, функціонально-стилістичний потенціал, психологічний портрет, екзистенційні мотиви, метафора, епітет, порівняння, фразеологізм.*

Прокопович Л.

– кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой филологических наук и социальных коммуникаций Мукачевского государственного университета

СМЫСЛОВОЙ И ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ ЧЕЛОВЕК В РОМАНЕ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА «ЛИС»

В статье рассмотрен содержательный и функционально-стилистический потенциал лексико-семантического поля человек. Лингвальная концепция психологического портрета опирается на традиционные мотивы осмысления человеком своего места в окружающем мире и своего внутреннего я. В этом сегменте охарактеризованы лексемы жизнь, смерть, душа, память. Парадигма внешнего портрета человека прослеживается через внешние детали: глаза, нос, рот, брови. Доказано, что это открытая стилистическая зона, развитие которой связано с индивидуальным типом речевого мышления и эстетическими предпочтениями автора.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, функционально-стилистический потенциал, психологический портрет, экзистенциальные мотивы, метафора, эпитет, сравнение, фразеологизм.

Prokopovych L.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Head of the Department of Philological Disciplines and Social Communications, Mukachevo State University

CONTENT AND FUNCTIONAL-STYLISTIC POTENTIAL OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD OF «MEN» IN MYROSLAV DOCHYNETS' NOVEL «FOX»

The article deals with the semantic and functional-stylistic potential of the lexical-semantic field of man. The lingual concept of psychological portraiture is based on the traditional motives of understanding by man of his place in the world and his inner self. This segment is characterized by tokens of life, death, soul, memory. The paradigm of external portraiture of a person is realized through exterior portraits: eyes, nose, mouth, eyebrows. It is researched that it is an open stylistic zone, the development of which is connected with the individual type of linguistic thinking, the aesthetic preferences of the author.

Lexico-semantic field "man" refers to conceptual structures, stylistic realization of which represents the defining linguistic and aesthetic features of the style of a particular era, school, individual author, works and the like. Expands the context of the use of the word man linguistically-art practice Miroslav Docenza. Naturally, in this case, the center of the art world Miroslav Docena, in particular of the novel "Fox" becomes a man through her, her feelings, perception or rejection are valued around the world, other people, philosophy (time, space) and existential (life or death) category.

The purpose of this article is to comprehensively analyze the substantive and functional – stylistic potential of lexical-semantic field of the person and outline his role in the organization of literary discourse based on the novel by Miroslav Docenza "Fox".

As shows the analysis of semantic and functional–stylistic potential of lexical fields tematycznego people lingual the concept of psychological portraiture relies on

the traditional explanation of human understanding of its place in the surrounding world and his inner self. First of all, in this segment we have seen and described the tokens of life, the soul, memory. Completeness of realization of the existential motives of the opposition provides to life the image of death. Note that here the artistic thinking of the author is drawn to the motifs of ancient Egyptian and middle Eastern mythology:

Paradigm external portraiture of man carried out through soundnote details: eyes, nose, mouth, eyebrows, which are part of them the epithet, metaphorical and comparative structures.

For artistic thinking Miroslav Docenza characteristic linguistic and aesthetic representation of the image of man. The author not only describes the appearance of the character portraits, but focuses on the inner world of man, emphasizes its dominant mood, renews emotional and psychological state and Association.

Key words: *lexico-semantic field, functional-stylistic potential, psychological portrait, existential motives, metaphor, epithet of comparison, phraseologism.*

Постановка проблеми. Сьогодні проза Мирослава Дочинця вже повноцінно утвердилася як невіддільний і самодостатній складник загальноукраїнського літературного і мовотворчого процесу. З його творчістю не тільки активно знайомий український читач, вона стає об'єктом наукового розгляду, привертає увагу дослідників як форма вираження буття сучасної української художньої прози.

Аналіз останніх досліджень. Творчість Мирослава Дочинця стала об'єктом розгляду як літературознавців, так і мовознавців.

Серед визначальних характеристик мови художніх творів Мирослава Дочинця дослідники зазвичай називають орієнтацією на смислово-естетичну значущість образного вислову [6; 9], функційне навантаження власних назв романів [12], семантичні типи оказіоналізмів та найпродуктивніші способи їх творення [7].

Оригінальність художнього світу Мирослава Дочинця, філософське заглиблення у внутрішній світ людини – одна з цікавих тем для дослідження.

Слово-поняття *людина* у художніх текстах ХХ століття засвідчує два вектори оцінного значення: піднесене сприйняття людини як окремої особистості і співчуття до людини-піщинки...Традиція ХХ ст. вводити лексему *людина* у піднесені тексти: *Ти знаєш, що ти – Людина (В. Симоненко)*. Показове співвідношення слововживань *людина і народ, пор / у П. Тичини Я єсть народ* [3, с. 245].

Розширює контекст уживання слова *людина* мовно-художня практика Мирослава Дочинця. Природно, що в цьому разі центром художнього світу Мирослава Дочинця, зокрема роману «Лис» стає *людина*, «через неї, її почуття, сприймання чи неприйняття оцінюються навколишній світ, інші люди, філософські (*час, простір*) та буттєві (*життя, смерть*) категорії» [11, с. 42].

«Лексико-семантичне поле «людина» належить до концептуальних структур, стилістична реалізація яких відбиває визначальні мовно-естетичні риси стилю певної епохи, школи, окремого автора, твору тощо [11, с. 58].

Дослідження семантичних полів – актуальний аспект вивчення *індивідуальних художніх стилів*, що передбачає дослідження словникового рівня авторської мови, визначення доміантних ЛСП з їх наступною деталізацією на менші системні угруповання. Застосування методу структурування ЛСП дозволяє осмислити художній авторський макротекст як систему семантичних і стилістичних взаємовідношень, зв'язків, індивідуальних для кожного автора. Оскільки слово в структурі ЛСП реалізує своє значення у сполучуваності (вільній та сфразеологізованій), то пізнання й опис цих процесів дозволяє визначити мовно-психологічні доміанти мовотворчості автора, визначити його роль в історії національної мови. Відповідна методика застосована в численних сучасних індивідуальних монографіях та дисертаційних дослідженнях. Обираючи за об'єкт наукового розгляду мовостилі Т. Шевченка (А. К. Мойсієнко), Яра Славутича (Н. М. Сологуб), О. Олеся (К. Ю. Голобородько), М. Хвильового (Н. С. Дужик), В. Підмогильного (Л. М. Мялковська), дослідники визначають дистрибутивні для індивідуальної мовотворчості ЛСП, умотивовують їх концептуальність.

Мета статті – комплексно проаналізувати змістовий та функціонально – стилістичний потенціал лексико-семантичного поля *людина* та окреслити його роль в організації художнього дискурсу на основі роману Мирослава Дочинця «Лис».

Виклад основного матеріалу. Для художнього мислення Мирослава Дочинця характерна мовно-естетична репрезентація образу *людини*. Автор не тільки змальовує зовнішні портрети персонажів, але й зосереджує свою увагу на внутрішньому світі людини, акцентує її настроєві доміанти, оновлює емоційно-психологічні стани та асоціації.

Концептуально важливими для окреслення об'ємного психологічного образу людини є мотиви: ставати кращими, змінюватися, удосконалюватись, оновлятися: *Все змінюється в цьому світі. І людина теж. Змінюйтесь. Одягайте іншу сорочку на тіло. Одягайте душу в нові шати. І не чекайте для цього нового ранку чи понеділка. Ставайте новою людиною вже. Якщо мало працювали – працюйте більше. Якщо забагато – працюйте менше. І так у всьому* (Доч., с. 232–233). Або: *Скидайте з себе недобрі звички старої людини (без огляду на те, скільки вам років) – і оновитесь. І з полегкістю підете вперед. І не озирайтесь, не жалкуйте за тим, що лишилося позаду, що впало з вашого горба... Так казав мені той мудрець* (Доч., с. 233).

Психологічно навантажений сегмент внутрішнього портрета людини – її емоційний образ: *Мені цікаві люди на межі, які щось пережили, втратили або здобули. Люди з характерами, з печаттю таємниці на обличчі. Можна сказати, ізгої* (Доч., с. 144). Імпіцитний образ приречення модифікують метафори із значенням 'люди на межі', 'з печаттю таємниці на обличчі'.

Важливий стилістичний параметр образу людина – його сакральний вимір: *Людина – це вічне каяття. А отже і вічне відродження* (Доч., с.170).

Порівняємо рядки з роману «Мафтей»: *Життя, неборе, не ділиться на духовне і гріховне. Життя неподільне. Яко людина. «Митець звертає увагу, що лексема людина як в Біблії, та і художньому дискурсі репрезентує її сутнісні ознаки – єдність і цілісність; не мислиться розділеною на тіло й душу(дух)плотську і духовну основи, преференція духа над тілом є визначальною рисою людини, яка слідує Божим заповітам [7, с. 50]. В інших рядках автор людину осмислює не як самодостатньою особистість, скільки як представника людства, частину навколишнього світу. У тексті цю тезу підтверджує предикативна метафора: *Бо ми - піщинки ріки часу* (Доч., с. 244). Іноді в художньому світогляді письменника відбувається несподівана антропоцентрична абсолютизація, поєднана з концептом *природа*: *Той зрозумів тоді, що не має вищого знання, ніж знання Природи. І людина в ній істота не найкраща, не наймудріша* (Доч., с. 244).*

Простежуючи функціонування слова *життя* в художньому дискурсі Мирослав Дочинця, спираємось на лексикографічну паспортизацію цієї лексеми: 1. Існування всього живого; прот. смерть. 2. Стан живого організму в стадії розвитку, зросту. 3. Період існування чого-небудь; вік // все пережите, зроблене людиною за час існування; біографія. 4. Спосіб існування чого-небудь. 5. Жива істота. 6. Про щось дороге, необхідне важливе. 10. Те що реально існує, дійсність [2, с. 276].

Стилістичний потенціал слова *життя* реалізується в розширенні лексичної сполучуваності: *якісне життя, життя набувало сенсу: **Життя набувало сенсу.** Перебути ніч у задушливій пліснявій квартирі, годину хитавиці в смердючій автолавці – і воля-вольная празникового узбережжя.* (Доч., с. 51); *Люди відвикли працювати, відвикли від якісного життя. Можна жити без роботи і без грошей* (Доч., с. 65).

Акцентуємо на афоризмах з лексемою *життя* з різною стилістичною вмісткістю: *А вжитті так: як іде вгору, так і піде і згори* (Доч., с. 65). *Давно цар помітив, що життя зіткане не із законів, а із випадковостей* (Доч., с. 204); *Життя – то найбільший дар, хлопче.* (Доч., с. 201); *Життя безсюжетне, я не гонюся за фактами, повчальними історіями. Для мене цікаві дві речі: зоряне небо над головою і моральний закон серця* (Доч., с. 45). В цих сентенціях закладено філософське розуміння змісту і сенсу життя, де є злети і падіння, життєві моменти, які не завжди можна передбачити, та головні життєві критерії – духовні і моральні.

Загалом в наведених контекстах прочитуємо авторське міркування про сенс життя взагалі та життєве призначення людини.

Розвиток базової концептуальної метафори *людина – життя –*

дорога зумовив символічне значення сентенції на зразок: *Бо поки людина в дорозі, вона живе* (Доч., с. 203).

Показова синонімія слова *життя* зі словом *доля*: *Косоокий Паша підібрав його в морі, коли той борсався в дірявому ящику, втікаючи від своєї прохацької долі на бульварі* (Доч., с. 93).

Виразу етносемантику прочитуємо в асоціаціях, що мотивують генітивні метафори *борт життя, лінія життя, ескізи життя*: *Щоб наблизитись до чужих людей, яким досі не було до тебе діла, які викинули тебе за **борт свого життя** – а тобі вони для чого здалися?* (Доч., с. 77); *Спартанський уклад і тісний контакт з природою надиктували їй **чітку лінію життя**, від якої не відхиляється другий десяток років?* (Доч., с. 65); *Ви пробували аналізувати миттєвості свого життя? Хіба не складаються вони в струнку гармонійну картину? Наче хтось малює для нас **ескізи життя**, а ми лише прикрашаємо їх візерунками...* (Доч., с. 252).

Повноту реалізації екзистенційних мотивів забезпечує опозиційний до *життя* образ – *смерть*. Зауважимо, що тут художнє мислення автора тяжіє до мотивів давньоєгипетської та середньосхідної міфології: *Гадала роз'ятрена цариця, що смерть, як ріка забуття, змиває всі сліди. Що немає сильнішого за смерть. Та помилилася... Бо сильніше кохання за смерть...* (Доч., с. 207); *І тоді прийшло рішення, просте й холодне, як сама смерть* (Доч., с. 235); *Смерть очищає, а страх згиджує* (Доч., с. 112).

Як зауважує Н. Сидяченко: «Художня мова – це невпинна реітеретація мовних знаків» [10, с. 68]. Досліджуючи мовно-стилістичні засоби на матеріалі художнього дискурсу, простежуємо динаміку змін, проникаємо в таїну герметичних значень, у приховані мотиви і стимули їх творення. За словником лексема *пам'ять* має основне значення: 1. Здатність запам'ятовувати, зберігати і відтворювати в свідомості минулі враження. // Здатність особливо добре запам'ятовувати що-небудь або користуватись якимось органом чуттів [2, с. 701]. І лише художня мова являє нам семантику лексеми *пам'ять* – 'ноша': *Ти казав, що найважча ноша – це наша пам'ять. А як тоді бути з непам'яттю, котра до того легка й порожня, що навіть не знаєш, як її нести і куди* (Доч., с. 23).

Для характеристики лексеми *пам'ять* письменник використовує метафору, поширюючи асоціативне поле цієї метафори: *пам'ять – море; пам'ять – думка: Море відріже йому дорогу назад і змиє пам'ять* (Доч., с. 39); *Треба було дати лад своїм думкам: перебирав, просіював через пам'ять заповіти Тата, шукаючи в них опори* (Доч., с. 72).

Синонімом до слова *пам'ять* є слово *спогад*. 1. Спогад, те що збереглося в пам'яті; відтворення в пам'яті того, що раніше нею фіксувалося // відтворення в розповідях, у розмовах [2, с. 1175].

З-поміж авторських знакових образів лексико – семантичного поля *людина* привертає увагу образ *душа*. Естетичне наповнення образу

душа здійснюється передусім за рахунок художніх означень: **Крихка людська душа. Ой крихка!** (Доч., с. 169); **Ну як не допомогти спорідненій душі** (Доч., с. 190); **А Бокшай – барвіста душа цього краю, ніхто так проникливо й геніально не оспівав Закарпаття на полотні як він** (Доч., с. 190).

Авторські художні означення зі словом *душевна* створюють незвичайні художні образи, де епітет перебирає на себе основне значення, надаючи аналізованому контексту додаткового забарвлення: **Прочитане напластовувалося в душевній порожнечі ...** (Доч., с. 249); **А з часом я таки збагнув, що вище благо – душевна упокореність** (Доч., с. 252).

Душа як вираження сутності та безсмертя людини в художньому дискурсі Мирослава Дочинця оживає, олюднюється, перебуває в безперервному русі і дії. Метафоричне поле цього слова розширюється на основі динамічних дієслівних ознак: **Душа розморожувалася, відкривалася, щоб спрагло набратися вітаміну життя** (Доч., с. 125); **Порожніла квартира, ще більше порожніла з розпачу його душа** (Доч., с. 62); **Очі вже були мертві, але я впевнена, що душа її все це бачила. Вона витала над дітьми** (Доч., с. 69), як-то: *розморожувалася, відкривала, порожніла, бачила, витала*.

У генітивних метафорах відбито просторовий вимір семантики лексеми *душа*: **Бо справжні книжки не розповідають, а слухають читача, налаштовуються на амплітуду його душі** (Доч., с. 45); **Бо несвобода – це тісний простір. Це тіснота душі, мілина серця** (Доч., с. 144) – *амплітуда його душі, тіснота душі, мілина серця*.

Семантична багатоплановість образу *душа* забезпечує йому роль стрижневого компонента авторських висловів на зразок: **Я вважаю, що література має не стільки розповідати, розважати, як акумулювати позитивну енергію, підносити душу** (Доч., с. 63); **Ліс відкривав їй свої багатства і таємниці. За природними дарами, що оберталися на матеріальні блага, стала помічати живу красу, насолоджуватися пахощами, музикою потоків, які поступово вимивали з серця гіркоту втрат і страх перед незахищеністю. Зцілювали душу** (Доч., с. 63); **У тиші самотності він шліфував і вирівнював душу** (Доч., с. 208); **Як по-різному, брате, ми захищали свої душі** (Доч., с. 234). Звертаємо увагу на важливий атрибут душевного стану персонажів, особливу експресію, завдяки таким дієслівним формам: *підносити душу, зцілювати душу, шліфував і вирівнював душу, захищали свої душі*.

Позитивну настроєвість, радість, спокій, гармонію як вияв внутрішнього стану персонажа прочитуємо в рядках: **І це той, котрий учив: стережи добрий розум і розважливість – і вони будуть життям для твоєї душі.** (Доч., с. 207); **Змінюйтесь. Одягайте іншу сорочку на тіло. Одягайте душу в нові шати** (Доч., с. 232); **Тут найкраще місце в світі для відпочинку душі** (Доч., с. 232); **«Яка власть, така й масть», – згадав він Петрову приповідку, й на душі**

потепліло (Доч., с. 230); **А чоловік із пакунками пішов собі далі, йому гарно було на душі – такі люб'язні люди довкола** (Доч., с. 143).

Передусім у цьому сегменті авторського словника виділяємо зовнішньопортретні деталі **очі, лице, руки**, які входять до складу епітетних, метафоричних та порівняльних структур.

Лексико-семантичне мікрополе «очі» розширюють епітетні вказівки на колір: **чорні, антрацитові, голубі, олов'яні, ясні**: **Будь слухняний, і я скоро приїду за тобою, – в її чорних очах хилиталися білі вогники. Мама Зоя цього не любить, – в чорних очах її пострілювали іскри** (Доч., с. 38); **Часто біля нього сиділа голомоза дівчинка з голубими очима** (Доч., с. 52); **І очі їх зустрілися. Вицвілі олов'яні очі старого і блискучі стиглі агрусини його очей** (Доч., с. 226); **Бог завжди був з мною, – сяйнув антрацитовими очима чернець** (Доч., с. 223); **Від ясних очей, здається, навіть скельця потепліли** (Доч., с. 67); – форму і розмір: **вузькі, великі**: **А так вона лише зрідка посміхалася вузькими очима і синіми губами** (Доч., с. 50); **Вона дивилася на нього великими здивованими очима, закусивши нижню губу** (Доч., с. 261).

Мововияв особистих тактильних, візуальних вражень автора та їх художнє перенесення на узагальнений мікрообраз **очі** виявляє їх лірично-психологічний зміст:

– з позитивною експресією: **знайомі, довірливі, волого-чисті, теплі і чомусь не чужі** (Доч., с. 61); **Щось мені ваші очі знайомі, – радісно торохтіла баба Ліза** (Доч., с. 61); **На мить йому здалося, чомусь здалося, що якби поруч була вона і він заглянув би в її насмішкуваті і водночас такі довірливі очі, – він знав би...** (Доч., с. 61); **Розумів, що це смішна й безглузда думка, але очі ті стояли перед ним – волого-чисті, теплі і чомусь не чужі, дитячі** (Доч., с. 77); **Сідала за облізле піаніно, вдаряла обома руками – і очі дитячі засвічувалися** (Доч., с. 21); **В заплющених очах на веселкові фрагменти дробився проминулий день** (Доч., с. 263);

– з негативною експресією: **колючі, колючкуваті, полохливі, важкі, оловом налиті, чужі**: **Під колючими очима сторожа горіхи вони збирали у відро.** (Доч., с. 21); **Він читав газети, а коли хтось заходив чи виходив, – підводив свої колючкуваті очі** (Доч., с. 79); **Бо очко, бачу, в тебе не полохливе...** (Доч., с. 200); **Лише очі важкі, оловом налиті.** (Доч., с. 224); **Весь час я відчував чужі очі на своїй спині** (Доч., с. 223).

Квінтесенцією художньої мови є тропи, або ж художні засоби чи способи творення художньої семантики. Метафора один із таких засобів.

У романі Мирослава Дочинця «Лис» мікрополе «очі» естетизують асоціативно ускладнені метафори: **Особливо очі. Здавалося, вони живуть своїм окремим життям. То вичахають холодною байдужістю, то враз оживають, як жаринки під попелом на вітрі** (Доч., с. 11); **Він пробіг очима коротке життє старця і подумав: «Який**

щедрий край. І вино своє, і мед свій, і чай, і письменники. І навіть свої святі... (Доч., с. 28); **Письменник сидів під каштаном, зарослий, схудлий, зате очі весело іскрилися** (Доч., с. 197); **Очі раділи з того дійства, коли ходив у хмарах кам'яної куряви. ...** (Доч., с. 204); **Очі не мружились, відпочивали на зеленій траві** (Доч., с. 19); **Той засміявся крупними зубами, а очі зовсім пропали в зморщках.** (Доч., с. 214); **Очі впиралися в крутий город, що натужно спинався вгору** (Доч., с. 215); **Мабуть, вино було дуже терпке, бо ліве око його засіпалося й видушило слюзину** (Доч., с. 247). Не дивлячись на те, що в даних рядках продукуються оцінні семи, на перший план виступає динамічна ознака Це, очевидно, зумовлено специфікою світосприйняття автора. Часто зовнішність персонажів(в даному випадку очі) пов'язана з їх внутрішнім світом.

Емоційно-психологічний зміст лексеми *очі* виформовується через комбінацію субстантивно-генітивної метафори атрибутивною. Зауважимо, що в основі семантики конкретної лексики лежить предметний референт: **оксамит вологих очей, чорні цятки очей, краєчком лукавого ока, вузькі шпарини очей: Цей оксамит вологих очей, цей тонко різьблений носик, повнявий овал губ, ці вушка, як квітки лілії...** (Доч., с. 33); **Чорні цятки очей, сірі яблучка лиць, однакові гороб'ячі чубчики – як тут їх розрізнити?**(Доч., с. 58); **Юне дівча краєчком лукавого жіночого ока оцінює розглядало його?** (Доч., с. 205); **Діла в депутатів, а в мене робота, – стрельнув косим поглядом через вузькі шпарини очей?** (Доч., с. 39).

Показ психоемоційного стану людини автор передає через конструкції: **в очах, летять в очі, підвести очі, примірявся очима, вбирали в очі та ін.: І світ в очах захитався, розколовся навпіл, і щось липке й гаряче потекло шиєю під сорочку?** (Доч., с. 39); **Іване. Час і в очі тобі глянути?** (Доч., с. 58); **Через віття бузку проміння вдарило їй в очі, засліпило** (Доч., с. 63); **Її телефон, – промукав сторож, благально заглядаючи в очі прийшлого бузувіра** (Доч., с. 83); **Знаю, читав про його роботу, тріски дотепер летять в очі...** (Доч., с. 17); **У ваших очах теж зачаєний смуток, але ще більше в них упевненості...** (Доч., с. 87); **Із вкрадливим страхом в очах...** (Доч., с. 209); **В заплющених очах на веселкові фрагменти дробився проминулий день.** (Доч., с. 263); **Примірявся очима до найширшої шпарини в зубчатому паркані** (Доч., с. 263); **Підвів очі до співбесідника і зустрівся з пильним поглядом, у якому порівну були замішані іронічна байдужість і співчутлива теплота** (Доч., с. 263); **А тут, в гармонійній сув'язі, химерно переплетені, вони вбирали очі, розбурхували дивовижні асоціації** (Доч., с. 61); **Вбирал очима спокійну міць його тіла, тверду ліпнину голомозого черепа, баранячу волохатість грудей, пліч, рук** (Доч., с. 198).

У художньому дискурсі гармонійно взаємодіють конкретно-чуттєві маркери – порівняння очей з джмеликами: *Консультант директора*

лячно скинула очі – двоє пухнастих джмеликів (Доч., с. 31). (*натяк на лагідну вдачу дівчини*); порівняння очей з виноградинами: *На картині був намальований усміхнений старий з великими очима – виноградинами* (Доч., с. 251), (що говорить про досвідченого, доброго господаря).

Характерним засобом образності в романі є активне використання загальнономовних фразеологізмів зі стрижневим словом *очі*: **Хто старе пом'яне – тому око вирви** (Доч., с. 23); **Випар із нього аж очі їв, і він не торкнувся посудини** (Доч., с. 49); **А коли його винесли на бульвар, він з лячним захватом убирав очима безмежжя синьо-зеленого простору** (Доч., с.51); **Свято душі й очам забава** (Доч., с. 51); **А потім з'явилася жінка, яка відкрила йому очі на самого себе** (Доч., с. 51); **І тепер, знекровлена, згасала на моїх очах...**(Доч., с. 69); **Він говорить смішні речі, а в очах жура за весь світ. ...**(Доч., с. 87); **Вода була студена – аж очі колола. ...**(Доч., с. 259).

Такий оригінальний словесний образ *очей* виформовує цілісний портрет людини.

Мовну естетику зовнішнього портрета людини доповнюють зовнішньо портретні деталі: *ніс, рот, брова*: **Цього вигляду надавали їй зібране над високим чолом волосся відтінку старої міді, тонко різьблений ніс і теплі іронічні очі. ...** (Доч., с.13); **І роти їх пом'якли в зняковілих, таких схожих усмішках ...** (Доч., с. 221); **І брова над розсіченим оком дрібно сіпалась...** (Доч., с. 227).

Вони підпорядковуються стрижневому образу людини як самодостатні об'єкти та суб'єкти художнього дискурсу.

Висновки. Як показує аналіз змістового та функціонально-стилістичного потенціалу лексико-семантичного поля *людина* в романі Мирослава Дочинця «Лис» – це відкрита стилістична зона, розвиток якої пов'язаний з індивідуальним типом мовомислення, естетичними уподобаннями автора, його світобаченням і світосприйманням. Лінгвальна концепція психологічного портретування спирається на традиційні мотиви осмислення людиною свого місця в навколишньому світі й свого внутрішнього я. Передусім у цьому сегменті ми виділи і схарактеризували лексеми *життя, смерть, душа, пам'ять*. Парадигму зовнішнього портретування людини здійснили через зовнішньопортретні деталі: *очі, ніс, рот, брови* Для художнього мислення Мирослава Дочинця характерна мовно-естетична репрезентація образу людини. Автор не тільки змальовує зовнішні портрети персонажів, але й зосереджує свою увагу на внутрішньому світі людини, акцентує її настроєві домінанти, оновлює емоційно-психологічні стани та асоціації.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні лексико-семантичного поля *людина* на основі роману Мирослава Дочинця «Криничар».

Література

1. Вегеш А. Промовистість назв романів М. Дочинця. URL: www.visnyk_filolog.uzhnu.edu.

2. ВТССУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад і гол. ред. В. Т. Бусел]. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

3. Єрмоленко С. Естетизація слова-поняття *людина*. *Мовно-естетичні знаки української культури*. Київ: Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.

4. Задорожна О. Слово-образ *життя* у мові української поезії. *Культура слова*. 2010. Вип. 72. С. 66–71.

5. Микитюк О. Діалектизми як засіб увиразнення текстів Мирослава Дочинця. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк: Східноєвропейський університет імені Лесі Українки, 2015. № 2. С. 85–91.

6. Прокопович Л. С. Вербалізація концепту *час* у романі Мирослава Дочинця «Мафтей». *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. 2017. Том 2. № 8. С. 66–69.

7. Прокопович Л. С. Індивідуально-авторські словотвірні одиниці у романі Мирослава Дочинця «Мафтей». *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*. 2019. Вип. 20. С. 263–271.

8. Прокопович Л. С. Лексико-семантичне мікрополе "очі" як фрагмент мовного портрета людини в романі Мирослава Дочинця "Мафтей". *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія "Філологія (мовознавство)"*: збірник наукових праць / гол. ред. І. Я. Завальнюк. Вінниця, 2018. Вип. 27. С. 35-44.

9. Прокопович Л. С. Тенденції та специфіка вияву змін сакральних лексем у романі Мирослава Дочинця «Мафтей». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 1(39). С. 48–53.

10. Сидяченко Н. Про особливості мовотворчості Ліни Костенко. *Культура слова*. 2010. Вип. 73. С. 64–68.

11. Сюта Г. Лексико-семантичне поле *людина*. Лінгвсвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи: Монографія. Київ: Інститут української мови НАН України: Видавничий дім Димитра Бураго, 2010. 164 с.

12. Теревус Р. М. Функційне навантаження власних назв у романах Мирослава Дочинця «Криничар» та «Вічник». *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. 2017. Том 2. № 8. С. 110–113.

Джерело ілюстративного матеріалу

13. Дочинець М. Лис та інші детективні історії. Роман, оповідання Мукачево: Карпатська вежа, 2017. 356 с.

Полякова Т.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Чепурна А.

– магістрантка філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 808.3 + 808.2 : 801

ДІЄСЛІВНА СИНОНІМІЯ ЯРА СЛАВУТИЧА ЯК ПРОЯВ АВТОРСЬКОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ (на основі синонімічних рядів зі словами-показчиками *говорити, кричати, кликати*)

Стаття продовжує цикл публікацій авторів з питань дослідження ідіостилю українських письменників. На прикладі дієслівної синонімії поетичних

творів Яра Славутича розкрито багатство образного мовлення майстра художнього слова.

Ключові слова: синонім, синонімічний ряд, лексико-семантична група, мовотворчість, ідіостиль, слово-показчик, стилістика, художні засоби, поетичне мовлення.

Полякова Т.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мовлення і літератури Донбасського державного педагогічного університету

Чепурна А.

– магістрантка філологічного факультету Донбасського державного педагогічного університету

ГЛАГОЛЬНАЯ СИНОНИМИЯ ЯРА СЛАВУТИЧА КАК ПРОЯВЛЕНИЕ АВТОРСКОЙ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ (на основе синонимических рядов с доминантами *говорить, кричать, звать*)

Стаття продовжує цикл публікацій авторів по вопросам дослідження ідиостилі українських письменників. На прикладі глагольної синонімії поетических творів Яра Славутича розкрито багатство образної мови майстра художественного слова.

Ключевые слова: синоним, синонимический ряд, лексико-семантическая группа, языковое творчество, идиостиль, слово-показчик, стилистика, художественные средства, поэтическая речь.

Polakova T.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Chepurna A.

– Master's Degree Programme Student, Department of Philology, Donbas State Teachers' Training University

YAR SLAVUTYCH VERBAL SYNONYMY AS A MANIFESTATION OF AUTHOR'S INDIVIDUALITY (based on synonymous series with *talk, shout, call*)

The article continues the cycle of articles of the authors on the problem of investigating the ideostyle of the writers. On the example of the noun synonymy in the poetic works of Yar Slavutych the wealth of the picturesque and vivid language style of the expert of a word is revealed.

The creative work of Yar Slavutych, a prominent master of a poetic word, has been selected due to its originality, depth and uniqueness of his poetics and stylistics. Slavutych wrote: "Poetry is the language of gods and I will never give up my beliefs... Simple simplicity, but there must be simplicity in complications. I have been striving for it. A literary work must have a head, a body, hands, feet, like a human being. Everything must be natural and organic; I mean it must go from nature, from a man, from life".

The aim of this investigation is to find out the specific features of verbal synonymy presentation on the basis of the semantic-functional analysis in Yar Slavutych poetic works. Such tasks have been done: a) there have been selected the synonymous rows of verbs that function in Yar Slavutych poetic works; b) they have been united into lexical-semantic groups; c) there has been found out the stylistic nature of synonyms and their functional features in the author's language creativity

have been analysed.

The synonymy in Yar Slavutych creation was not the object of complex study despite of linguists' attention to his poetic world which has predetermined the actuality of our investigation.

The language creativity of Ukrainian literature classic (the classic without any doubt as the fate has granted him the acceptance during his life time) enjoys the widespread popularity in the scientific world. Such scientists as Y. Boiko, S. Dolynska, I. Nakashydzhe, V. Svarog, L. Seliverstova, N. Sologub, P. Soroka, T. Poliakova, B. Chopyk and others wrote about Yar Slavutych poetry, which predetermines practical importance of the research. The description of verbs-synonyms confirms the fact that Yar Slavutich used skillfully selected rich verbal synonymy of the folk language in his poetic practice.

The importance of the article is in the research of the verbal synonymy in Yar Slavutych language creativity.

Key words: *synonym, synonymic set, lexis-semantic group, language creativity, ideostyle.*

Постановка проблеми. Евфонічні засоби, спосіб вираження думки, уміння передати настрої за допомогою слова порівнює Яра Славутича із славетною плеядою неокласиків. Вдумливі поцінувачі поезії побачили, що у збірці «Оаза» (1960) Яр Славутич зробив відчутний якісний крок уперед, зумівши заперечити себе колишнього, бо кожна творча людина намагається постійно удосконалювати форму поезії, виводити її на вищий щабель. Яр Славутич вибрав, на перший погляд, найтяжчий з існуючих у поезії шляхів – шлях інтегрального класицизму, що веде до мети через відмову від своєї особовості. Це шлях духовного подвигу, як також і його вчителів, корифеїв українського відродження – Зерова, Филиповича, Рильського, Клена – єдиних поетів нашого сторіччя, що стоять на рівні найвищих вимог сучасності. Синоніміка творчості Яра Славутича ще не досліджувалась у сучасній лінгвістиці, тому саме ця царина його творчості є надзвичайно актуальною у постановці проблеми дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Творча постать класика української літератури (саме класик, бо доля дарувала йому прижиттєве визнання) користується неабиякою актуальністю в науковому світі. Про поетику Яра Славутича писали Ю. Бойко, С. Долинська, І. Накашидзе, В. Сварог, Л. Селіверстова, Н. Сологуб, П. Сорока, Т. Полякова, Б. Чопик та ін. Так, у праці Н. Сологуб «Мовний портрет Яра Славутича» проаналізовано лексику, новотвори, перифрази, метафоричність висловів Яра Славутича. Значну увагу дослідниця приділила розумінню індивідуального стилю поета, а також загальностилістичним категоріям. Найважливішою ознакою ідіостилу Яра Славутича є синонімія, що допомагає в розкритті глибини й діалектної єдності контрастивних думок поета, увиразнює та урізноманітнює тексти, підкреслює багатогранність авторського словника.

Розгляд синонімів поетичних творів Яра Славутича ще не був об'єктом комплексного вивчення, що зумовлює актуальність наукової

розвідки.

Метою пропонованої статті є аналіз на основі семантико-функційного розгляду особливостей репрезентування дієслівної синонімії поетичної творчості Яра Славутича – одного із найяскравіших корифеїв української літератури ХХ–ХХІ століть. Для досягнення мети було виконано такі **завдання**: а) виділено синонімічні ряди дієслів, що функціують у поетичних текстах Яра Славутича; б) згруповано їх у лексико-семантичні групи; в) з'ясовано стилістичну природу синонімів та виявлено їхні функціональні особливості синонімічних рядів дієслів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування лексичного складу мовної тканини текстів поетичних творів має прояв у всіх його елементах: в організації тематичних лексичних груп, у структурі багатозначного слова, у наявності синонімічних, антонімічних і т. п. зв'язків. Системність дієслівних одиниць у мовотворчості Яра Славутича відображає їх зв'язок із поняттями й проявляється у класифікаційній приналежності до певних лексико-семантичних груп. У сучасному мовознавстві немає точного визначення лексико-семантичної групи. Традиційно вона розглядається як група слів, що тісно пов'язані між собою за змістом.

Мовна картина світу (МКС) Яра Славутича представлена широким спектром загальномовних та контекстуальних синонімів-дієслів, що утворюють відповідні лексико-семантичні групи.

Багатство лексичної синоніміки в поезіях Яра Славутича виявляється в широкому розгалуженні синонімічних дієслівних рядів, у своєрідності їх використання, у багатоплановості семантико-стилістичних відтінків синоніма в кожному окремому випадку, а саме:

- а) акт мовлення зі словами-показниками – говорити, кричати, кликати;
- б) ознаки руху, переміщення зі словами-показниками – іти, бігати (бігти);
- в) ознаки зорового сприйняття зі словами-показниками – бачити, дивитися;
- г) ознаки розумових процесів зі словом-показником – думати;
- г') ознаки психічного стану людини зі словами-показниками – плакати, сумувати, сміятися, кепкувати;
- д) ознаки фізичного стану та фізичних процесів зі словами-показниками – вмерти, їсти.

Ряди синонімів переважно розпадаються на дві групи: сталі, уживані в літературній мові (сюди входять також фразеологічні звороти), та синоніми, зумовлені лише певним текстом, тобто так звані контекстуальні синоніми.

Для творчості Яра Славутича синоніміка – це ціла система старанно дібраних близьких за змістом слів, що відображають світобачення письменника. Щоб показати вміння митця користуватися загальним лексичним багатством мови, дбайливість і вимогливість

поета при доборі слів-синонімів, проаналізуємо найбільш широко й часто вживане синонімічне гніздо.

Проаналізуємо синонімічні ряди на означення акту мовлення людини зі словами-показниками – *говорити, кричати, кликати*. Так, до синонімів на означення акту мовлення можна віднести синонімічний ряд із домінінтою *говорити-казати*.

Найбільш загальну семантику даного гнізда передають названі синоніми. Різниця між ними полягає в специфіці їх використання. Якщо слово *говорити* Яр Славутич звичайно вживає для характеристики тривалої розмови або для загальної фіксації акту мовлення, то дієслово *казати* поет рідко використовує в такому значенні. Воно найчастіше зустрічається з префіксом *с-* на означення короткої тривалості, доконаності. Ні слово *сказати*, ні синонім *говорити* не вносять до контексту будь-яких стилістичних відтінків: "Говорять люди: Промені снажливі, Протявши всесвіту предвічну даль, Об кригу вдарились потоком Назад до сонця в захваті течуть..." [14, с. 100]; "Тепер просохнем, тепло до Павла Сказав Гаврило, сівши під кущами" [26, с. 98]; "Хто сказав, що жінка слабша стать?" [26, с. 55]; "Бери – сказала мати, – й поспішай, З неволі рідний визволяти край!" [26, с. 55]; "Павло сказав: "Чи пан, а чи пропав, – Кріпімось, друзі!" [26, с. 81]; "Павло сказав – як вузол зав'язав!" [26, с. 84].

Улюбленим словом поета виступає синонім *мовити*. Це слово використовується з різними префіксами, кожний з яких надає йому нового значення або відбиває різні моменти мовлення, а саме: закінчення дії – *промовив* [26, с. 53]; "Павло промовив подорожі гасло" [26, с. 107].

У творах усіх поетичних жанрів Яр Славутич часто користується словом *мовити* без будь-яких стилістичних відтінків. Виступаючи як абсолютний синонім до дієслова *казати*, дієслово *мовити* в безпрефіксній формі вживається для індивідуалізації мови персонажів, а в авторській мові – для уникнення повторення: "Гадаю годі!" – *мовить* Жан і Джон *говорить*: "Годі" [14, с. 22]; "Поетом бувши, кріпнув чередник, Щоб давній рід, як *мовив* дід, не зник" [26, с. 66]; "Тепер отямся й не читай Олесья" – Вона з любов'ю *мовила* мені" [26, с. 92]; "Не буде пізно навіть у четвер... Завзято *мовив* лагідний херсонець" [26, с. 121]; "Павло вихрасто *мовив* як поет" [26, с. 126].

У творах як у позитивному, так і в негативному значенні часто виступає архаїзм *ректи*. При позитивній характеристиці він може використовуватися для підкреслення урочистості або як засіб індивідуалізації мови персонажів, також для іронічної характеристики персонажів як при описі сучасних авторові подій, так і у творах легендарного характеру. "Твою палку, нескорену любов Бере обладою Pacific Grove, І ти *речеш*: – хвилино, зупинися!" [17, с. 44]; "Ще пару днів і вирине Висунь (Яку *рекли* і звали полустанком) Із моря нив, достояних красунь, Що заіміли перед повним ранком. Готові сонцю *проректи*"

[26, с. 51]; "*Ректи* відважно істини історій" [26, с. 91]; "*Рече* легенда..." [26, с. 98].

Іншого негативного звучання архаїзм *ректи* набуває в такому контексті: "Я добре знав тоді, кому печалі *Рекли* скорботно в невідмітні далі" [26, с. 92]; "Прости їм, Боже, як вони Неправду чесними вустами *Рекли* в обладі сатани" [13, с. 63].

Щодо слова *гуторити*: "*Діди гуторять*" [14, с. 35], то воно характеризує спокійну невимушену розмову кількох осіб і набуває відтінку спілкування; "Меткий пливок, бувало він *гуторив* Не ніч, не дві з молодшими" [14, с. 87] – вказує на періодичність, повторюваність дії чи процесу; "Колись так слухав, як один дідусь Байки *гуторив* про Куявську Русь" [14, с. 95] – відтворює спогади про давно минулі часи; "Державний дух своє народне тіло, Яке не зносить навісних тенет, Кріпить буттям, щоб завжди молоділо (Таке *гуторив* не один поет!)" [14, с. 120] – є твердженням спільності думки.

Для передачі думки героя з відтінком урочистості Яр Славутич уживає слово *висловлюватись*. Воно зустрічається досить рідко: "Премудро *висловився* хтось – Чи не Осьмачка, промітний Тодось" [26, с. 68]; "Хотів Григорій *висловити* тугу" [26, с. 129].

На означення докучливо висловлювати своє невдоволення чим-небудь, дорікати комусь, письменник вживає розмовне дієслово *бурчати*: "А я *бурчав*: "Що край. То обичай!" [26, с. 127].

Синонім *твердити* вказує на впевненість людини в тому, що вона говорить, іноді на повторення сказаного, наприклад: "*Твердить* Григорій у лісі на раді" [IV, 134]; "*Твердять*, загине світ в огні Або в льоду" [14, с. 240]; "А я *тверджу*: – Це потаємна сила" [14, с. 100]; "Павло *твердив*: "Серед Сіямських доль Король – як Будда, Будда мов Король!" [14, с. 120].

Рідковживаним є синонім *дуднити*, що характеризує неясну, невиразну мову героя та підкреслює негативне ставлення автора до нього, наприклад: "Ізнемігсь Богдан, зневіривсь Хміль: «Валують ляхи, звідусіль *Дуднить* орда... Де спільник наш?" [15, с. 207].

Близько до цього дієслова прилягають контекстуальні лексеми *гоготати* та *гудіти*, які в певних контекстах виступають синонімами до *говорити*, наприклад: "– Гур-ра! Гур-ра! – навкруг *загоготало*..." [13, с. 116] – створює мовний гамір натовпу; "...*Гудуть*, наче рвійні вітри над пісками, – І скарга до неба, мов шквал, устає" [13, с. 44] – наповнює фразу звуково-акустичним враженням.

Контекстуальний синонім *проронити* вживається у значенні стримано, коротко промовити що-небудь (звичайно, після тривалого мовчання), наприклад: "Масний проноза *проронив* на стрічі: "Я дуже жалую, що невідомий хтось на тебе риє..." [13, с. 115].

На означення вимушено, через силу що-небудь сказати вживається дієслово *витиснути*: "...Слабий, півмертвий, півживий суддя, не переслухавши достотно справи, Насилу *витиснув* "All riht..." –

і підписавсь” [13, с. 116].

Лексему *випалити* Яр Славутич використовує в контексті на означення несподівано і швидко сказати щось: “Він *випалив*: “Що з тебе за козак?!” [26, с. 52].

Аналіз мовленнєвої синоніміки Яра Славутича не може бути повним без урахування авторських образних сполук та фразеологізмів, які використовуються для характеристики понять даного гнізда. Усі фразеологізми та словосполучення у творах Яра Славутича дієслівно-іменникові: “Золоті слова течуть із уст...” [26, с. 41]; “Злетіла правда з язика...” [26, с. 206]; “Повів розмову...” [26, с. 103]; “Тут навіть біс удався до промов...” [26, с. 115]; “...І ринув слів палкий струмок...” [26, с. 116]; “Павло й Гаврило, кинувши довіру, Дали свободу гнучим язиком: “Змія захмелена була не в міру” [26, с. 124].

Характеризуючи синоніми, що означають акт мовлення, не можна не згадати про ряд дієслів, що так чи інакше пов’язані з процесом говоріння, але не належать до цього синонімічного ряду. Ось деякі з них: *благати*, *молити* [26, с. 137] вказують на процес умовляння, відвертого та щирого прохання; *божитися* [13, с. 117] – намагання переконати когось у сказаному; *каятися* [13, с. 117] – лексема насичена емоційним забарвленням усвідомлення неправоти у здійсненні вчинків. Їх не можна зарахувати до гнізда з поняттям *говорити* тому, що вони містять в собі окремі значення й об’єднуються в зовсім самостійні синонімічні гнізда.

Різноманітним є у поетичних творах Яра Славутича синонімічний ряд зі словом-показником *кричати*, лексеми якого підкреслюють підсилений тон мовлення. Одні синоніми вживаються з відомим у загальнонародній мові значенням, інші – з відтінками, характерними для слововжитку поета. Основою цього ряду є дієслово *кричати*. Воно найширше й найзагальніше у своєму значенні й використовується для передачі різних моментів мовлення, наприклад: “*Крикнув* гончий: “Собірайсь с вещами!” [17, с. 92] – вказує на спонукування до швидкої дії; “А командири, владою бутні, *кричать* нахабно” [14, с. 130] – надається характеристика негативу; “Ставай! Шикуйся! – *крикнув* командир” [14, с. 133] – відтворюється голосна військова команда, розрахована на широкий загал.

Поєднуючись з афіксами, дієслово *кричати* набуває нових відтінків значення, а саме:

а) *скрикувати* раптово, уривчасто видавати крик: “Хтось третій *скрикнув*, – бо й мені шістнадцять!” [26, с. 52];

б) *викрикувати*, дуже голосно вигукувати, вимовляти що-небудь або раз у раз уривчасто кричати, повторювати щось: “– Пароль! Пароль! – *викрикує* юнак” [13, с. 39].

Близьким до поняття стрижневого слова виступає образна лексема *волати* у таких прикладах: “Нас морять до смерти, – *волає* Гліб, – А псам віддають наш тюремний хліб” [13, с. 44] – вказівка на

жахливий нелюдський крик; "Ти *волаєш* вогнем Чорновола і Дзюби" [13, с. 48] – звернення до широкого загалу з політичним закликком; "Юнак *волав* би до свого сконання..." [26, с. 61] – наголошення на продовженість дії; "Волав Максим: "Наїжтеся сьогодні" [26, с. 69]; "...Скликай войовничих краян, *Волай* до душі й голови..." [26, с. 27] – заклик до дії; "І людські душі, збурені зарані, *Волають*: "Кремлю кров'ю покропи..." [26, с. 74]; "Волає край вугілля і пшениць..." [26, с. 136]; "*Кричи, волай*, мала людино!" [26, с. 30] – метафоричне спонукання, яке вказує на розпач і тривогу.

В останньому прикладі поет використовує ампліфікаційний прийом, вживаючи поруч два дієслова одного синонімічного ряду з метою увиразнення поетичного контексту та точної передачі думки.

До цього синонімічного ряду відносимо також синонім *валувати*, який вказує на негамовний крик, що асоціюється з навалою, нахабним напиранням, натиском: "Знемігся Богдан, зневірився Хміль: "*Валують* ляхи..." [14, с. 116].

На означення несамовито кричати, лементувати у поезіях Яра Славутича вжито дієслово *ревти*, наприклад: "Реве розбій у суздальській крові" [13, с. 26]; "Батий Реве у жилах кожного москвина" [26, с. 39] – виступає у значенні озивається, передається з покоління в покоління; "Ревли "гур-ра!" Свіньовський і Сканківський" [13, с. 116] – одноставний емоційний вигук; "Чиї ж то голосно, чиї *ревуть* несамовито труби?.." [17, с. 33] – процес музичного звучання.

Розмовна лексема *горлати* використовується на означення голосно говорити, кричати або співати на все горло, наприклад: "Горлав комбат, хвалив радянську міць..." [14, с. 133]; "Гур-ра!" – *горлав* московський посланець" [26, с. 45]; "– Гур-ра! – *горлав* таємний посланець" [13, с. 116]; "– Вставай! – п'яниця хрипло *загорлав*..." [26, с. 52].

На означення голосно вимовляти, виголошувати які-небудь слова Яр Славутич використовує дієслово *гукати*: "Розкуйся! Окрилься! – *гукає* Гліб" [13, с. 45]; "З'їм тебе!" – *гукає* обрин" [26, с. 11]; "Немов Ярема, звівши меч під хмари, *Гукав*: "Покари москалям, покари!" [26, с. 56].

Синонімічний ряд із словом-показником *кликати*, тобто голосом, жестом просити наблизитися, підійти, обізватися, наприклад: "І жаром червоним *кличе* мене, шепоче: – Кріпися! Туга мине..." [14, с.8]; "*Кличе, кличе* мечів напора – Відлітають туди щодня!" [13, с. 82]; "О скільки вже разів я *кликав* смерть" [14, с. 218].

Розмовне дієслово *звати* Яр Славутич використовує в контексті разом із домінантою *кликати*: "Тло не бліде *Кличе*: – Додому! – Землі *зовуть*: – на допомогу!.." [13, с. 66]. Вживання ампліфікації свідчить не тільки про намагання автора уникати повторення слів, але й виразніше передати думку.

Дієслово *гукати* у творах Яра Славутича вжито на означення

голосно кликати, наприклад: "Метавсь на плетенці, збивавсь на слові, когось гукав..." [14, с. 100]; "Гукавши дзвінко до любови старту..." [14, с. 102].

Так, ми навели різні за своїм характером і значення синонімічні ряди в поетичних творах Яра Славутича, щоб повніше виявити особливості використання поетом синонімічного багатства української мови.

Творчість Яра Славутича, як справжнього майстра слова, полягає в умілому використанні, насамперед, багатства загальнонародної синоніміки й семантичних відтінків різних лексем, що свідчить про глибоке знання поетом лексики рідної мови.

Наукова розвідка дозволяє зробити наступні **ВИСНОВКИ**:

1. Дієслівні синоніми у поетичних творах Яра Славутича взаємодіють, переплітаються, відтворюють мовне багатство бачення світу письменником, його особисту модель, що вказує на неповторність індивідуального стилю.

2. Ряди синонімів Яра Славутича, значення яких тлумачиться контекстом, як засоби художнього та поетичного мислення, домінують у його поетичній творчості.

3. Репрезентування образних лексем, що реалізується за допомогою синонімічних гнізд, вказує на перевагу експресивної лексики у створенні мовної картини світу письменника.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні низки актуальних питань:

1. Функціонування синонімічного ряду у творчості письменників.

2. Як впливає мовна картина світу на формування творчої особистості автора.

3. Детальне вивчення синонімічних гнізд як складових концептів і кластерів у мовотворчості митців художнього слова.

Література

1. Атом серця: [українська поезія першої половини ХХ ст. / упоряд. Ю. Ковалів]. Київ: Веселка, 1993. 350 с.

2. Драй-Хмара М. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 542 с.

3. Зеров М. К. Твори: в 2-х т. Київ: Дніпро, 1990.

4. Зеров М. К. Поезії. Переклади [упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко]. Київ: Дніпро, 1990. Т. 1. 843 с.

5. Зеров М. К. Антологія римської поезії. Київ: Час, 1990. 64 с.

6. Зеров М. К. Камена. Київ: Час, 1990. 80 с.

7. Зеров М. К. Сонети і елегії. Київ: Час, 1990. 80 с.

8. Клен Юрій. Вибране [упор. Ю. Ковалів]. Київ: Дніпро, 1991. 461 с.

9. Рильський М. Т. Вірші та поеми. Київ: Радянська школа, 1990. 350 с.

10. Розстріляне відродження: [антологія 1917 – 1933: Поезія – проза – драма – есей / упоряд. Ю. Лаврінченко]. Київ: Смолоскип, 2002. 984 с.

11. Славутич Яр, Білоус-Тарасевич М. С. Ми не розлучались з тобою, Україно. Вибране, 1952 – 1998. Дітройт, 1998.

12. Славутич Яр. Гомін віків. Поезії. 1940 – 1945. Авґсбург: Золота брама, 1946. 123 с.

13. Славутич Яр. Живі смолоскипи. Едмонтон, 1983. 127 с.

14. Славутич Яр. Завойовники прерій. Едмонтон, 1984. 128 с.
15. Славутич Яр. Зібрані твори. 1938 – 1978. Едмонтон, 1978. 408 с.
16. Славутич Яр. Місцями запорозькими: Нариси та спогади. 3-є вид. Едмонтон: Славутич, 1988. 64 с.
17. Славутич Яр. Оаза. Едмонтон, 1960. 63 с.
18. Славутич Яр. Розстріляна муза. Київ: Прометей, 1995. 96 с.
19. Славутич Яр. Розстріляна муза: Мартиролог. Нариси про поетів. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Либідь, 1992. 183 с.
20. Славутич Яр. Твори: в 2-х т. Київ: Дніпро, 1994.
21. Славутич Яр. Поезії. Київ: Дніпро, 1994. Т. 1. 671 с.
22. Славутич Яр. Поеми. Переклади. Київ: Дніпро, 1994. Т. 2. 365 с.
23. Славутич Яр. Трофеї. 1938 – 1963. Едмонтон: Славутич, 1963. 320 с.
24. Славутич Яр. Твори: в 5-т. Київ: Дніпро, 1998.
25. Славутич Яр. Поезії 1937 – 1997. Київ: Дніпро, 1998. Т. 1. 469 с.
26. Славутич Яр. Поеми. Переклади. Нариси. Життєпис. Київ: Дніпро, 1998. Т. 2. 331 с.

ЗМІСТ

ЛІНГВІСТИЧНА ІСТОРИОГРАФІЯ

<i>Глущенко В.</i> У ВИТОКІВ ІСТОРИЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ: ПАВЛО ЖИТЕЦЬКИЙ	3
<i>Піскунов О.</i> СУБСТАНЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР РЕКОНСТРУКЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ XIX ст. – початку XX ст.	10
<i>Рябініна І., Потапенко М.</i> ПРИЙОМИ РОБОТИ З МАТЕРІАЛОМ ДАВНІХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК ЯК ДЖЕРЕЛОМ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ У ПРАЦЯХ Б. О. ЛАРІНА.....	17
<i>Орел А.</i> ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПРОТОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ДІАЛЕКТУ.....	23
<i>Роман В.</i> ПРОБЛЕМА ДОЦІЛЬНОСТІ / НЕДОЦІЛЬНОСТІ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ВИТЛУМАЧЕННІ УЧЕНИХ другої половини XX ст. – початку XXI ст.	29
<i>Руденко М.</i> ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ (XIX – початок XXI ст.)	38
<i>Маторін Б., Маторіна Н.</i> ТРАДИЦІЙНЕ Й СУЧАСНЕ МОВОЗНАВСТВО ПРО ПРОБЛЕМУ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ ПІДМЕТ І ПРИСУДОК	44
<i>Бурковська О.</i> ОГЛЯД ІНФІНІТИВНИХ РЕЧЕНЬ У СИСТЕМІ ОДНОСКЛАДНИХ КОНСТРУКЦІЙ	51
<i>Ніколайчук А., Седашев Я.</i> ПИТАННЯ ПОХОДЖЕННЯ ГІПОТАКСИСУ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Л. П. ЯКУБІНСЬКОГО.....	56

ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ФРАЗЕОЛОГІЯ

<i>Сорока Т.</i> КОНВЕРГЕНЦІЯ В СЕМАНТИЦІ АНГЛІЙСЬКИХ МОНОАКСІОНОМЕНІВ.....	63
---	----

<i>Онищак Г.</i> МАТРИЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ НАЙБІЛЬШ БАГАТОЗНАЧНИХ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗЛА (на матеріалі сучасної французької мови)	71
<i>Юшак В.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОЦІННИХ ПРИКМЕТНИКІВ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ СОФТОНІМАХ.....	78
<i>Савченко Е., Рубан А.</i> АНГЛИЦИЗМИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ЛЕКСИКИ	84
<i>Сушко О., Кубрак Л.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	90
<i>Сєкіна Н.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МАСКУЛІННОГО СТЕРЕОТИПУ ЧОЛОВІК-ЛІДЕР	96

ОНОМАСТИКА

<i>Шийка С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДАВНЬОРУСЬКОГО ЖІНОЧОГО ІМЕННИКА ІСТОРИЧНОЇ РОВЕНЩИНИ	102
---	-----

ГРАМАТИКА

<i>Дмитрук Л., Рибалка Н.</i> ІНФІНІТИВ ТА ІНФІНІТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ	109
--	-----

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

<i>Holub O., Mishyn D.</i> MEMORY TRAINING AS PART OF INTERPRETER'S PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION.....	119
<i>Остапенко С.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ Г. ВЕЛЛСА «МАШИНА ЧАСУ»	125

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

<i>Жуйкова М.</i> ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКМЕТНИКИ У СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЯХ ЯК ПРОЯВ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ (на матеріалі словників англійської та слов'янських мов)	134
---	-----

Йодловська А.

ПОЛІМОДАЛЬНЕ, БІМОДАЛЬНЕ ТА ІНТЕРМОДАЛЬНЕ
СПРИЙНЯТТЯ ТА ЙОГО ВІДБИТТЯ У СТРУКТУРІ
СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ТА У ЛІНГВО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ
СВІДОМОСТІ МОВЦІВ..... 143

Ясногурська Л.

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «СТРАХ» У СУЧАСНІЙ
АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ СТВЕНА КІНГА
«SALEM'S LOT» ТА «PET SEMATARY» 153

МОВА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Решетняк О., Данильченко Є.

ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІЙНИХ СИМВОЛІВ У СУЧАСНОМУ
ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКИХ, ПОЛЬСЬКИХ
Й АНГЛІЙСЬКИХ МИТЦІВ 160

Прокопович Л.

ЗМІСТОВИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ЛЮДИНА В РОМАНІ
МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ЛИС» 168

Полякова Т., Чепурна А.

ДІЄСЛІВНА СИНОНІМІЯ ЯРА СЛАВУТИЧА ЯК ПРОЯВ
АВТОРСЬКОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ (на основі синонімічних рядів
зі словами-показчиками *говорити, кричати, кликати*) 178

**Збірник наукових праць
«Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології»
є фаховим виданням на підставі наказів
Міністерства освіти і науки України
№ 820 від 11 липня 2016 року
та № 1222 від 07 жовтня 2016 року.
Галузі науки: філологічні – мовознавство, літературознавство.**

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 10

Частина I

Відповідальний за випуск:

Чайченко С. О. – доктор фізико-математичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи ДДПУ

Науково-технічний редактор, макет і верстка – **Маторіна Н. М.**

Адреса редакції: вул. Генерала Батюка, 19. Кафедра германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ Донецької обл., Україна, 84116.

Тел.: +38 050 6768530

E-mail: n.m.matorina@gmail.com

Підписано до друку 08.01.2020 р. Ум. др. арк. 12,0.

Формат 60x84 1/16.

Тираж 100 прим. Зам. № 1600/1.

Видавництво Б. І. Маторіна

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Тел.: +38 050 518 88 99. E-mail: .matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141 видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
